

**VERGİ YÜKÜNÜN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

Bilal GÖDE

**Temmuz 2017
DENİZLİ**

**VERGİ YÜKÜNÜN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Maliye Anabilim Dalı**

Bilal GÖDE

Danışman: Prof. Dr. Ekrem KARAYILMAZLAR

Temmuz 2017

DENİZLİ

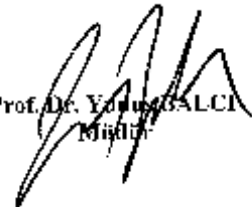
Maliye Anabilim Dalı, Maliye Bilim Dalı Öğrencisi Bilal GÖLGE tarafından Prof. Dr. Ekrem KARAYILMAZLAR yönetiminde hazırlanan "**VERGİ YÜKÜNÜN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**" başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 19/07/2017 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ekrem KARAYILMAZLAR
Jüri Başkanı

Doç. Dr. Özgür ÖZPENÇE
Jüri Üyesi

Yrd. Doç. Dr. Mahir TANDIRCIOĞLU
Jüri Üyesi

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 27/07/2017 tarih ve 29/07 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Yunus BALCI
Müdür

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularımın analizlerinde, bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini alıntı yapılan çalışmalara atfedildiğini beyan ederim.

İmza

Öğrenci Adı Soyadı

ÖNSÖZ

Bu tezin hazırlanmasında değerli görüş ve önerilerini esirgemeyen saygıdeğer büyüğüm ve sevgili danışman hocam Prof. Dr. Ekrem KARAYILMAZLAR'a en derin saygı ve teşekkürlerimi sunarım. İhtiyaç duyduğumda yardımlarını benden esirgemeyen bölümümüzdeki diğer hocalarıma da şükranlarımı sunarım.

Çalışmam sırasında beni yalnız bırakmayan her zaman yanımda olan maddi ve manevi desteklerini benden esirgemeyen, bilgi ve deneyimlerini benimle paylaşan çalışma arkadaşlarım Fatih Akçay, Abdullah Özçil, Arkan YUSUFUĞLU, Göksal Selahattin Kelten, Furkan ERDOĞMUŞ, Tayfun ÖZTAŞ, Taha Emre ÇİFTÇİ, Habib Küçükşahin'e ve ayrıca Altuğ Murat Köktaş'a, Ali Gökhan Gölçek'e, Kadir Çoban'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışmamı, hayatımın en büyük parçalarını oluşturan sevgili eşim Fussulet Neslihan GÖDE'ye, annem Fatma Göde'ye, babam Mehmet Göde'ye, kızkardeşlerim Özlem'e, Nazlı'ya, Duygu'ya, annem Şükran Demir'e, babam Sabri Demir'e, abilerim Burak Demir'e ve Alp Demir'e, ablalarım Arife ve Meryem'e, yeğenlerim Zeynep, Elif, Neva ve Ahsen'e ithaf ediyorum ve onlara en kalbi şükranlarımı sunuyorum.

ÖZET

VERGİ YÜKÜNÜN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Göde, Bilal

Yüksek Lisans Tezi, Maliye ABD

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Ekrem KARAYILMAZLAR

Temmuz 2017, 129 Sayfa

Devletin ekonomik olarak büyüklüğü ve bu büyüklüğün oranını belirleyen faktör olan vergilerin ekonomi üzerindeki etkisi hep tartışılan bir konu olmuştur. Vergi özel ya da tüzel kişilerin gelirlerinden ve servetlerinden kamu aktardıkları payı ifade etmektedir. Vergi ve vergisel yükümlülükler ekonomik ajanlar üzerinde karar verirken önemli bir karar girdisi olarak görülmektedir. Vergi yükünün boyutu ekonomik faaliyetleri yürütenler açısından önemli bir maliyet unsurudur. Vergi yükü bu açıdan ekonomik büyüme üzerinde etkisi olan bir maliyet unsuru olarak göze çarpmaktadır. 1965-2015 döneminde Türkiye ekonomisinde vergi yükü ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin incelendiği ve VECM (vector error correction model) analizinin kullanıldığı bu çalışmada; vergi yükündeki pozitif yönlü değişmelerin ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilemektedir ve istatistiki olarak anlamlıdır sonucuna ulaşılmıştır. Yurtiçi tasarruflar daki bir artış büyümeyi pozitif yönde etkiliyor olmasına rağmen Türkiye ekonomisi açısından bu sonuç istatistiki olarak anlamsızdır.

Anahtar Kelimeler: Vergi Yükü, Ekonomik Büyüme, Yurtiçi Tasarruf, Türkiye.

ABSTRACT

THE EFFECT OF TAX BURDEN ON ECONOMIC GROWTH: THE CASE OF TURKEY

Göde, Bilal

M. Sc. Thesis in Public Finance

Supervisor: Prof. Ekrem KARAYILMAZLAR

July 2017, 129 Pages

The economic size of the state and the influence of taxes, which is the factor that determines the proportion of this size, has always been a matter of debate. Tax refers to the share of private and legal entities transferred to the state from their income and wealth. The size of the tax burden is a significant cost element in terms of those who carry out economic activities. The tax burden is in this sense a surplus as a cost element that has an impact on economic growth. In the 1965-2015 period, the relationship between tax burden and economic growth in the Turkish economy was examined and the VECM (vector error correction model) analysis was used. Positive changes in the tax burden affect economic growth negatively, and statistically significant results are achieved. This result is meaningless in terms of the Turkish economy, although domestic savings are affecting the positive growth in a slight increase.

Keywords: Tax Burden, Economic Growth, Domestic Saving, Turkey.

İÇİNDEKİLER

İÇ KAPAK.....	II
TEZ ONAY FORMU.....	III
BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	IV
ÖNSÖZ.....	V
ÖZET.....	VI
ABSTRACT.....	VII
İÇİNDEKİLER.....	VIII
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	XII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM VERGİ YÜKÜ VE VERGİ YÜKÜ İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

1.1. Vergi ve Vergileme Yetkisi.....	3
1.1.1. Dar Anlamda Vergileme Yetkisi.....	4
1.1.2. Geniş Anlamda Vergilendirme Yetkisi.....	4
1.2. Vergilemenin Amaçları.....	4
1.2.1. Mali Amaç.....	4
1.2.2. Ekonomik Amaç.....	5
1.2.3. Sosyal Amaç.....	5
1.3. Vergi Yükü.....	5
1.3.1. Toplam Vergi Yükü.....	7
1.3.2. Kişisel Vergi Yükü.....	9
1.3.3. Sektörel Vergi Yükü.....	10
1.3.4. Demografik Gruplara Göre Vergi Yükü.....	11
1.3.5. Bölgesel Vergi Yükü.....	11
1.3.6. Net Vergi Yükü.....	12
1.3.7. Gerçek Vergi Yükü.....	12
1.3.8. Vergi Türleri İtibariyle Vergi Yükü.....	13
1.4. Ekonomik Ve Sosyal Yönleriyle Vergi Yükü.....	13
1.4.1. Vergi Yükünün Ekonomik Etkileri.....	13
1.4.1.1. Vergi Yükü-Büyüme ve Kalkınma İlişkisi.....	14
1.4.1.2. Vergi Yükü-İstihdam İlişkisi.....	16
1.4.1.3. Vergi Yükü-Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi.....	19
1.4.1.4. Vergi Yükünün Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri.....	22
1.5. Vergi Yükünün Diğer Ekonomik Faktörler Açısından Değerlendirilmesi.....	23
1.5.1. Gelir Düzeyi.....	23
1.5.2. Vergi Oranları.....	24
1.5.3. Vergi Cezaları.....	24
1.5.4. Vergi Harcamaları.....	24
1.5.5. Enflasyon.....	25
1.6. Vergi Yükünün Sonuçları.....	25
1.6.1. Vergiden Kaçınma- Vergi Kaçırma.....	27
1.6.2. Vergi Grevi.....	28
1.6.2. Verginin Yansıması.....	28
1.6.3. Verginin Amortismanı.....	30
1.6.4. Verginin Kapitalizasyonu.....	30

1.6.5. Verginin Dönüştürülmesi	31
1.6.6. Vergi Borcunun Geciktirilmesi	32
1.7. Türkiye’de Vergi Yükü	32

İKİNCİ BÖLÜM EKONOMİK BÜYÜME

2.1. Ekonomik Büyümenin Ölçülmesi	47
2.2. Ekonomik Büyümenin Özellikleri	51
2.3. Ekonomik Büyüme Türleri	51
2.4. Ekonomik Büyümenin Etkileri	53
2.5. Ekonomik Büyüme Modelleri	53
2.5.1. Merkantilizm	55
2.5.2. Fیزیokrasi	56
2.5.3. Klasik İktisadi Büyüme Modeli	57
2.5.4. Sosyalist Büyüme Modeli	61
2.5.5. Harrod-Domar Büyüme Modeli	62
2.5.6. Neo-Klasik Büyüme Modeli	64
2.5.7. İçsel Büyüme ve İçsel Büyüme Modelleri	67
2.6. Türkiye’de Ekonomik Büyüme.....	73

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM VERGİ YÜKÜ ve EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİNİN EKONOMETRİK MODEL ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ

3.1. Literatür Taraması	86
3.2. Veri ve Analiz	89
3.3. Durağanlık (Birimkök) Testleri (Augmented Dickey Fuller)	89
3.4. Varyans Ayrıştırma Matrisi.....	93
3.5. Model Çözümü	94
3.6. Etki-Tepki Analizi Bulguları.....	96
3.7. Öneri ve Değerlendirmeler	97
SONUÇ.....	113
KAYNAKLAR	115
EKLER.....	126
EK – 1.....	126
ÖZGEÇMİŞ.....	129

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Türkiye’de toplam vergi yükü (1965-2015)	8
Şekil 2. Vergi oranları ile toplam piyasa üretimi ve vergi gelirleri arasındaki ilişki	15
Şekil 3. Gelir etkisi ve ikame etkisi	17
Şekil 4. Mükellef davranışları yönünden vergi oranı mükellefin tutumu	26
Şekil 5. Mükellef tepkilerinin oranlar üzerinden analizi	26
Şekil 6. Vergiye karşı verilen tepkiler	32
Şekil 7. Dolaylı ve dolaylı vergilerin dağılımı (1980-2015)	43
Şekil 8. Üretim olanakları eğrisi	46
Şekil 9. Konjonktür ve iktisadi büyüme	49
Şekil 10. Modern dönem öncesi ve sonrası temel üretim	54
Şekil 11. Adam smith’in büyüme modeli	58
Şekil 12. Ricardian büyüme	60
Şekil 13. Solow modelinde sermayenin marjinal getirisi	66
Şekil 14. Yaratıcı fikirler	69
Şekil 15. Üç içsel büyüme etmeni	73
Şekil 16. İktisadi bunalımın dış ticarete etkisi, 1926-1934	79
Şekil 17. Birim çember	93
Şekil 18. Türkiye’de vergi takozu (tax wedge) (%) (2000-2016)	109
Şekil 19. Türkiye iş gücü istatistikleri (%) (2005-2015)	110
Şekil 20. Tüm çalışanlar içerisinde kendi işini yapanların payı (2015-%)	111

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. Kayıt dışı ekonominin bileşenleri	21
Tablo 2. 1920-1930 bütçe gelir ve giderleri	34
Tablo 3. Vergilerin sınıflandırılması ve vergi yükü (1923-1929).....	34
Tablo 4. Vergilerin sınıflandırılması ve vergi yükü (1930-1939).....	37
Tablo 5. Varlık vergisi tahakkuk ve tahsilatı	38
Tablo 6. Vergilerin sınıflandırılması ve vergi yükü (1940-1945).....	38
Tablo 7. Vergilerin sınıflandırılması ve vergi yükü (1946-1953).....	39
Tablo 8. Vergilerin sınıflandırılması ve vergi yükü (1954-1961).....	40
Tablo 9. Vergilerin sınıflandırılması ve vergi yükü (1962-1979).....	41
Tablo 10. Toplam vergi gelirlerinin gsyh içindeki payı.....	44
Tablo 11. Türkiye gsyh istatistikleri	50
Tablo 12. Ekonomik büyüme modelleri.....	55
Tablo 13. Osmanlı devleti gelir-gider dengesi (akçe), 1567-1748.....	75
Tablo 14. Dönemler itibarıyla ekonomik büyümenin tarihsel gelişimi	76
Tablo 15. Türkiye’de ekonomik büyüme (1965-1980).....	82
Tablo 16. Türkiye’de ekonomik büyüme (1981-1987).....	82
Tablo 17. Türkiye’de ekonomik büyüme (1988-1999).....	83
Tablo 18. Türkiye’de ekonomik büyüme (2000-2009).....	84
Tablo 19. Türkiye’de ekonomik büyüme, (2010-2015).....	84
Tablo 20. Literatür özeti.....	87
Tablo 21. Çalışmada kullanılan değişkenler ve açıklamaları.....	89
Tablo 22. Birim kök testleri	90
Tablo 23. Optimal gecikme kriteri	92
Tablo 24. Yıllar itibarıyla kamu gelirlerinin gsyh’ye oranı	98
Tablo 25. Türkiye’nin yıllar itibarıyla yolsuzluk indeksi verileri (2012-2016).....	99
Tablo 26. Türkiye’de yeni bir iş kurmak için gereken süre (gün)	106
Tablo 27. Türkiye’de vergisel hazırlık ve vergi ödeme için gereken zaman (saat)	107
Tablo 28. Global terör endeksi sıralaması (2016).....	108

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü bazen de İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (Organisation for Economic Co-operation and Development)
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
GSMH	Gayri Safi Milli Hâsıla
TL	Türk Lirası
GİB	Gelir İdaresi Başkanlığı
Ar-Ge	Araştırma Geliştirme
İMKB	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
IMF	Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
FED	Federal Rezerv Sistemi
VAR	Vektör Otoregresyon (Vector Auto Regression)
ADF	Augmented Dickey Fuller
SPK	Sermaye Piyasası Kurul
PKK	Kürdistan İşçi Partisi (Terör Örgütü)
DAEŞ	Devlet'ül Irak ve's Şam (Terör Örgütü)
VECM	Hata Düzeltme Modeli (vector error correction model)

GİRİŞ

Vergi kavramı devletler öncesi döneme kadar giden çok eski bir kavramdır. İnsanların klanlar halinde yaşadıkları dönemlerde klan şefleri klanda yapılan avlardan pay alırdı. İnsanların tarımı keşfedip hayvanları evcilleştirmelerinin ardından köy yaşamı ile birlikte toplum hayatı ortaya çıkmıştır. Büyüyen köyler ilerleyen dönemlerde devletlerin temelini atmıştır. İnsanların beraber yaşama sorununun ortaya çıkışı ile birlikte kişiler kendi özgürlüklerinin bir kısmından feragat ederek devleti ortaya çıkarmışlardır.

Devletin, bir üst mercii; düzenleyici, denetleyici ve yeri geldiği zaman ise cezalandırıcı bir unsur olarak çalışabilmesi ve ayrıca toplumsal ihtiyaçlara cevap verebilmesi için bazı maliyetlere katlanması gerekmiştir. Bu maliyetlerin finansmanı içinse devletin yine başvuracağı kapı halktır. Genel olarak vergi şeklinde nitelendirilen mali yükümlülükler halka yüklenmek kaydıyla bu maliyetlerin karşılanmasına çalışılmıştır.

Vergilerin oranları, vergilerin yükleneceği kesimlerin tespiti konuları her zaman tartışma konusu olagelmiştir. Vergilerin yüklendiği kesimlerin gelirlerindeki azalmalar bu kesimlerin zaman zaman vergiye ve dolayısıyla otoriteye başkaldırmalarına sebebiyet vermiştir. Bu olgu literatüre vergi isyanları olarak geçmiştir.

Siyasi iktidarların başarı karnesinde, kredisi en yüksek dersleri hiç tartışmasız “Vergilendirme” olmuştur. Söz konusu hassasiyet 1215 Magna Carta Libertatum’dan bu yana gözlenmektedir. Yurtsuz John’un sürpriz bir şekilde karşılaştığı başkaldırının temelinde yüksek vergiler vardı ve bu yüksek vergiler bugün hala demokratik ilk belge sayılan Magna Carta’nın imzalanmasına sebep oldu. Günümüzde dahi siyasi rüzgârlar ekonomik verilerin etrafında esmekte, ekonomik verilerin halka yansıyan en belirgin yönü ise vergilendirme, daha net bir kavramla vergi yüküdür.

Vergi yükü genel tanımıyla ödenen toplam verginin toplam gelire oranıdır. Bireysel bazda ele aldığımızda kişilerin ödediği vergilerin gelirlerine oranlanması suretiyle bu kişilerin vergiler dolayısıyla maruz kaldığı yük görülebilecektir. Çalışmanın ilk bölümünde vergileme yetkisi ve vergiler konusunda genel bir çerçeve çizilerek vergi yükü kavramı etrafıca tanımlanacaktır. Vergi yükünün diğer ekonomik kavramlarla olan

ilişkilerine değinilerek Türkiye'nin tarihsel açıdan vergi yükü performansı ele alınacaktır. İkinci bölümde ekonomik büyüme kavramı tanımlanarak ekonomik büyüme teorileri anlatılacak ve Türkiye'nin ekonomik büyüme performansı ele alınacaktır. Üçüncü ve son bölümde ise vergi yükü kavramının ekonomik büyüme ile bir ilişkisi olup olmadığı, ilişki var ise ilişkinin yönü ve boyutu ekonometrik olarak irdelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

VERGİ YÜKÜ VE VERGİ YÜKÜ İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

1.1. Vergi ve Vergileme Yetkisi

Vergiler, kamu hizmetleri için gerekli giderler ile kamu borçları sebebiyle ortaya çıkan yükleri karşılamak amacıyla, devletin egemenlik gücüne dayanan, karşılıksız, cebri nitelikte olan, yasal sınırlar içerisinde, gerçek ve tüzel kişilerden alınan aynı ya da nakdi şekildeki ödemelerdir (Akdoğan, 2011: 119).

Kamu gelirleri içerisinde en önemli yeri işgal eden, kamu hizmetlerinin karşılanması için devletin egemenlik hakkı dolayısıyla kişilerden veya kurumlardan ödeme gücü ilkesi uyarınca kanuni olarak topladığı parasal değerlere vergi adı verilir (Edizdoğan vd., 2013:114).

Anayasa'nın 73. Maddesi uyarınca "*Herkes kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre vergi ödemekle yükümlüdür*". Bu madde vergi konulmasının anayasal dayanağını teşkil etmekle beraber verginin birey açısından hem bir hak hem de ödev olarak algılanması gerektiğini vurgulamaktadır.

Vergiler yasal dayanaklar çerçevesinde gerçek ve tüzel kişilere getirilen mali yükümlülüklerdir. Toplanan vergiler kamu giderlerinin karşılanmasında kullanılmaktadır (Öztürk, 2013: 123). Vergi tanımı yapılırken vergi adı altında diğer mali yükümlülükler de bu tanımın içine katılmaktadır.

Vergiler bir ülkenin toprak ve emek ürününden hükümetin emrine verilen parçadır; sonuç olarak her zaman ülkenin ya mevcut sermayesinden ya da elde edilmiş gelirinden ödenir (Ricardo, 2015:123).

Devletin meşruiyet kazanarak hem fiili hem de resmi olarak kurulması için gereken egemenlik sembolleri mevcuttur. Bayrağa sahip olunması, para basma yetkisi ve vergilendirme yetkisi en önemlileri semboller arasında yer almaktadır.

1.1.1. Dar Anlamda Vergileme Yetkisi

Dar anlamda vergilendirme yetkisi tanımlanırken kastedilen şey; ödeme gücü ilkesi uyarınca kamusal malların finansmanına katılınmasıdır. Kamu hizmetlerinin giderlerinin karşılanması adına gerekli olan malî kaynakların elde edilebilmesi amacıyla kullanılan vergilendirme yetkisi dar anlamda vergilendirme yetkisidir.

1.1.2. Geniş Anlamda Vergilendirme Yetkisi

Geniş anlamda vergilendirme yetkisi dar anlamda vergilendirme yetkisini içermekle beraber daha geniş bir kapsam ifade etmektedir. Eğer açacak olursak; harçlar, resimler, katılma payları, şerefiyeler, parafiskal gelirler vb. geniş anlamda vergilendirme yetkisinde karşılık esaslı gözetilmektedir.

Geniş anlamda vergilendirme yetkisi, modern devletin, adalet, güvenlik ve diplomasi gibi asli görevlerini yerine getirmesinin yanında kültürel, ekonomik, sosyal ve diğer alanlara olan katkılarının gerektirdiği maliyetleri karşılamak adına gerek gerçek gerekse de tüzel kişiliklere her türlü mali yükümlülüğü yükleme yetkisidir.

1.2. Vergilemenin Amaçları

Vergilerin ilk amacı kamu harcamalarının finansmanının sağlanmasıdır. Devlet kamu hizmetlerini sunarken bu hizmetlerin maliyetleri ortaya çıkmaktadır. Vergiler de bu sunulan hizmetlere yapılan harcamaların finansmanını sağlamak adına toplanmaktadır. Kamu harcamalarının finansmanının sağlanması amacıyla vergilendirmenin mali amacı adı verilmektedir. Vergilemeye mali amaç dışında da başvurulmaktadır.

1.2.1. Mali Amaç

Mali fonksiyon ile kastedilen amaç verginin geleneksel amacıdır. Bu amaç vergilerin kamu harcamalarını karşılamak için alındığı görüşünü öne sürmektedir. Devlet sürekli bir artış göstermekte olan kamu giderlerini karşılamak adına diğer gelirlerini artırma yoluna gittiği gibi vergi gelirlerini de artırmak istemektedir. Bu amaçla yeni vergiler koymak da dahil olmak üzere mevcut vergilerin de oranları üzerinde değişiklikler yapabilmektedir (Edizdoğan vd,2013:146). Bu amaca göre vergi gelirlerinin, kamu harcamalarındaki artışlarla paralel şekilde artırılması gerekmektedir. Vergi gelirlerinde

bu artışın sağlanamaması halinde kamu harcamalarında kısıntıya gidilmesi gerekebilecektir.

1.2.2. Ekonomik Amaç

Vergi politikası sayesinde korumak ve geliştirilmek istenen alanlara yönelik olarak teşvikler sağlanabilirken, önlenmek istenen alanlara da vergilerin ağırlaştırılması yoluyla ek yükümlülükler ortaya çıkarılabilmektedir. Vergilerin ekonomiye doğrudan bir müdahale aracı olmasından hareketle bu fonksiyon devlete ekonomiye yön verme şansı tanımaktadır. Bu amaç ile belirlenen iktisadi amaçlara ulaşmak için vergiler aktif olarak kullanılmaktadır.

Vergi politikası kullanılarak yatırımları, üretimi, tüketimi ve tasarrufları teşvik edilmesi ya da kısıtlanması, ekonomik istikrarın sağlanması, atıl kapasitenin kullanımının teşvik edilmesi gibi amaçların gerçekleştirilebilmesi mümkün olabilmektedir (Edizdoğan vd, 2013:147).

1.2.3. Sosyal Amaç

Verginin sosyal amacı, sosyal politikaların hayata geçirilmesinde çok önemli bir rol oynamaktadır. Sosyal devlet yaklaşımının hakim olduğu durumda devlet vergileri kullanarak kamu hizmetlerinin maliyetlerini paylaştırırken yatay ve dikey eşitliğin sağlanması noktasında da müdahalede bulunmuş olur (Akdoğan,2011:120).

Toplumsal açıdan pozitif dışsallık sağlayan ve toplumsal faydayı artıran mal ve hizmetlerin tüketilmesinin teşviki ve özellikle tüketimi sonucunda negatif dışsallık ortaya çıkaran ve toplumsal maliyeti yüksek olan mal ve hizmetlerin de önüne geçilmesi vergi politikasının sosyal amacını ortaya koymaktadır.

1.3. Vergi Yüğü

Bir ülkenin sermayesinin azalması oranında üretiminin de azalması kaçınılmazdır; bu yüzden de gerek insanların gerek hükümetin yaptığı üretken olmayan harcamalar hiçbir değişiklik göstermeden sürerse, insanların ve devletin kaynakları gittikçe artan bir hızla azalacak, daralacak ve giderek yok olacaktır (Ricardo,2015:124).

Devletler, toplumsal ihtiyaçların karşılanması, devletin genel işleyişinin sağlanması, ekonomik olarak büyümenin ve kalkınmanın sağlanabilmesi için vergiyi her zaman bir araç olarak kullanmıştır. Vergi politikalarının oluşturulmasında vergi yükü göz ardı edilemez bir faktördür. Verginin hangi kesimden ağırlıkta alınacağı, hangi vergisel araçların kullanılacağı ve hangi oranlarda vergileme yapılacağı kararlaştırılırken vergi yükü incelemeleri önemli bir yol haritası niteliği taşıyacaktır. Kamu kesimi yeni vergilerin ihdası, mevcut vergilerin oranları ile ilgili düzenlemeler yapmak durumunda olduğunda vergi yükünün kimlerin üzerine yerleştiğini ve ekonomik kesimler üzerinde yaratacağı etkileri analiz etmek durumundadır (ztrk,2013:133).

Vergiler kamu gelirleri içerisinde %75-%90'lık bir yer tutmaktadır. Bu oran vergilerin devletin gelirleri içerisinde ne kadar önemli bir yeri olduğunu göstermektedir (Akdoğan, 2011:105). Verginin tanımında yer alan karşılıksız ve cebri olması ifadesi vergiyi ödeyen vatandaşların vergiyi psikolojik olarak tepki gösterilmesi gereken bir olgu olarak algılamasına sebep olmaktadır.

Vergi geliri adı altında kamuya aktarılan maddi değerler şeklinde kabul edilen vergi yükü temel anlamda ödeme gücüne bağlı olarak hayata geçmektedir. Hissedilen yk ödeme gücüyle ters orantılı, ödenen vergi ile doğru orantılı olarak değişmektedir. Buradan hareketle ödenen vergi miktarı arttıkaa katlanılan yk artmakta, ödeme gücü arttıkaa da katlanılan yk azalmaktadır. Vergi, mükellefinin servetinin, gelirinin, şahsi ve ailevi durumunun bir fonksiyonu şeklinde cereyan etmektedir (Arşan, 1975: 9-10).

Devletin vergilemede egemenlik hakkı dolayısıyla cebir kullanma hakkından yola çıkarak, elde edilen gelirin birey ve devlet arasında blşlmesinde tasarruflar aleyhine ve vergi yükü lehine belirleme gücü dikkate alındığında, yurtiçi tasarrufları, iktisadi fazladan vergi yükünden sonra arta kalan "nihai bakiye" olarak tanımlamak mümkündür. Bu tanımdan hareketle vergilerin fırsat maliyetleri yurtiçi tasarruflardır. Vergi yükünün bilinmesi halinde; büyüme hızı, yatırım, istihdam, milli gelir düzeyi gibi değişkenler ve dolaylı olarak özel tüketim üzerinde de belirleyici olacaktır (Akalin, 2008: 89).

Vergi denmesi mikro açıdan bireylerin, makro açıdan da toplumun tamamının gelirlerinin özel kesimden kamu kesimine aktarılmasına verilen addır. Kamu kesimine aktarılan gelirler ile yani vergiler ile elde edilmiş olan gelirler arasında oluşan oransal ilişki vergi yükü kavramının temelini oluşurmaktadır (Eğilmez ve Kumcu, 2008: 329-

331) Vergi yükü mefhumu, bireyler üzerinde sübjektif ve objektif vergi yükü, bütün ekonomi üzerinde ise toplam vergi yükünü ifade etmek üzere kullanılmaktadır (Arşan, 1959:42).

Vergi yükü genel olarak, bir dönem içerisinde vergi ve vergi benzeri ödemelerin toplamının aynı dönem içerisinde elde edilmiş olan gelire oranı şeklinde tanımlanabilir. Bir ekonomide toplanan vergiler dolayısıyla ekonomide meydana gelen yük ya da devletin toplamış olduğu vergilerin toplamının GSYH'ye oranı toplam vergi yükünü vermektedir. Vergi yükü hesapları ilk olarak İngiltere'de Sir Herbert Samuel'in ve Colwyn Komitenin yapmış olduğu hesaplarla başlamıştır (Arşan, 1975:4).

Vergi yükü kavramı daha detaylı incelendiğinde karşımıza daha değişik boyutları çıkmaktadır. Vergi yükü kavramını alt başlıklar halinde ele alacak olursak eğer;

1.3.1. Toplam Vergi Yükü

Belli bir dönem içerisinde ödenen tüm vergi ve benzeri gelirlerin, aynı yılda elde edilen gayrisafi yurtiçi hâsılaya oranı şeklinde hesaplanır (Öztürk,2013:133). Bir anlamda bu vergi ve benzeri gelirlerin ekonomi üzerinde yarattığı yüküdür. Bu hesabı yaparken ekonominin içinde bulunduğu durum ve vergilendirilebilir kapasite önem arz etmektedir. Zira bu kavram sosyal refah ile vergiler arasındaki fonksiyonu gösterdiği gibi ülkelerarası karşılaştırmalarda kullanılan önemli bir ölçüt olmaktadır.

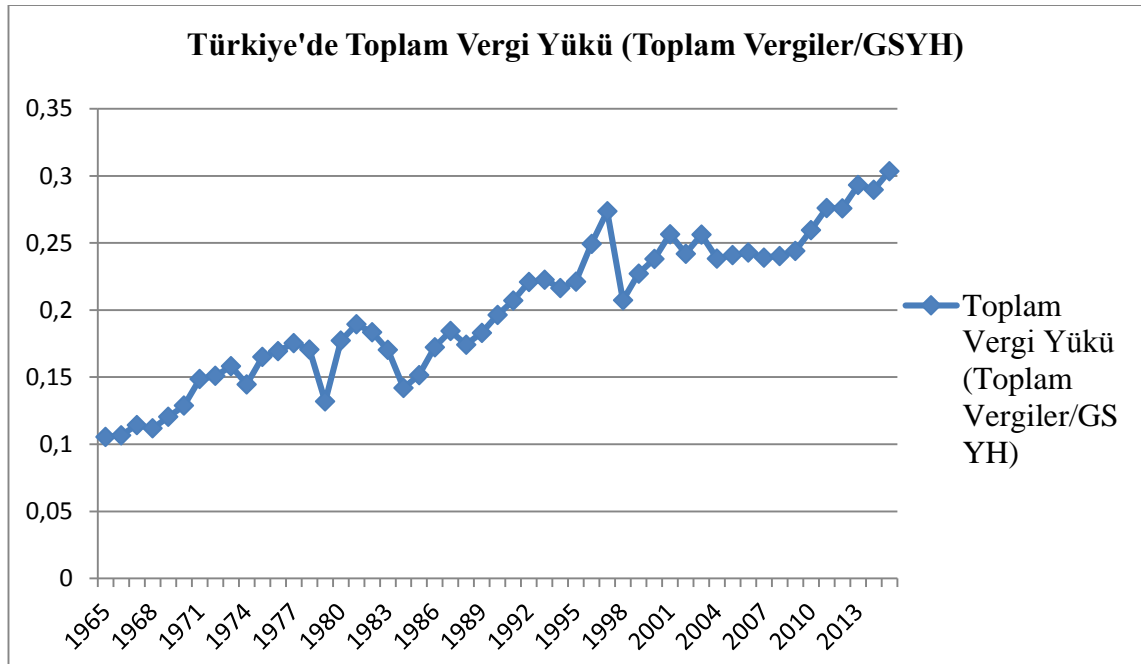
Bir diğer ifade ile ödenmiş olan vergilerin gelire olan oranı şeklinde tanımlanabilecek olan vergi yükü kavramı vergi politikası ile ilgili olan düzenlemelerde bir kriter olarak değerlendirilmekte ve karar alım sürecinde önemli bir girdi olarak kullanılmaktadır. Vergi yükü hesaplamaları, vergi koyucuların vergi oranlarında yapılacak bir değişiklikte, yeni bir vergi konulması ya da mevcut bir verginin kaldırılmasında, vergi harcamalarının düzenlenmesi kararlarında önemli bir hareket noktası olmaktadır. Vergi yükü hesapları hem vergilerin ekonomiye olan etkileri bakımından hem de vergilemede eşitlik bakımından önem taşır (Arşan, 1975:6-7).

Mükellef tarafından ödenen vergi ile mükellefin gelirinin bir fonksiyonu olan vergi yükü hesaplanırken vergi tanımının içine hangi kamu gelirlerinin gireceği konusunda tartışmalar olmuştur (Tekbaş ve Gökmen, 2007:197). OECD'nin toplam vergi

yükü hesaplamalarında kullanmış olduğu kamu geliri türlerini sıralayacak olursak eğer (Demir,2013:9):

- Genel Bütçe Vergi Gelirleri,
- Katma bütçeli idarelerin vergi gelirleri,
- Yerel yönetimlerin vergi, resim, harç ve benzeri gelirleri,
- Parafiskal gelirler(Sosyal güvenlik kurumlarının katılım payları),
- Vergi benzeri fon gelirleri.

Toplam vergi yükü mükelleflerden devlete ne kadarlık bir kaynak aktarımının olduğu hakkında bir fikir beyan etmektedir. Bu aktarım sonucunda ortaya çıkacak olan ekonomik, sosyal ve siyasal sonuçlar sebebiyle vergi yükü üzerinde durulan bir kavram niteliği taşımaktadır (Bağdınlı, 2016:120).

Şekil 1. Türkiye’de toplam vergi yükü (1965-2015) (**Kaynak:** OECD Vergi İstatistiklerinden faydalanılarak oluşturulmuştur.)

Şekilde Türkiye’nin 1965-2015 yılları arasındaki toplam vergi yükü verileri görülmektedir. Sürecin başlangıcı olan 1965’te kişisel vergi yükü % 10 seviyesinde iken 2015 yılına gelindiğinde bu oran % 30’lar seviyesine yükselmiştir. Uzun dönemde kişi başına gelir arttıkça buna paralel olarak ödenen vergiler de artış göstermiştir.

Ekonominin konjontürel durumu ve vergilendirilebilir kapasite toplam vergi yükü açısından önem taşımaktadır. Dinamik bir büyümenin yakalandığı genişleme dönemlerinde vergilendirilebilecek kapasite artacağından vergi gelirleri de artış gösterebilecektir. Vergi yükü ekonomik büyüme ile paralel ölçüde büyüme gösterdiği takdirde vergi yükünde oransal olarak bir değişiklik meydana gelmemekle birlikte toplanan vergi gelirleri artış gösterecektir.

1.3.2. Kişisel Vergi Yükü

Kişisel vergi yükü, kişi başı vergi ve benzeri ödemelerin kişi başı gayrisafi yurtiçi hâsilaya oranlanmasını ifade eder, fonksiyonel olarak ödenen vergi ile vergi ödeme gücü arasında ilişki kurar.

Bir bireyin ödeyeceği vergiye (T) kaynak olan iktisadi unsurlar belirli bir dönem içerisinde elde etmiş olduğu geliri (Y) ve belirli dönemde sahip olduğu servet unsurlarıdır (W). Kişi tarafından ödenen vergi kişinin elinde bulundurduğu iktisadi unsurlarda bir azalmaya yol açacaktır (Uluatam,2011:301).

$$\Delta T = \Delta Y + \Delta W$$

Ülkelerin nüfuslarının farklı olması sebebiyle vergi yükünün bireysel olarak hesaplanması daha isabetli olmaktadır. Vergi yükünün temel tanımının ödenen verginin gelire oranı şeklinde olduğundan hareketle bireysel vergi yükünü de bireyin belirli bir dönemde ödemiş olduğu vergilerin tümünün bireyin aynı dönem içerisinde elde etmiş olduğu bütün gelire oranı şeklinde tanımlamak mümkündür. Bireysel vergi yükü bireyin ödeme gücünün bir fonksiyonudur (Arsan,1975:37).

Kişisel vergi yükü objektif vergi yükü ve sübjektif vergi yükü olarak ikiye ayrılır. Objektif vergi yükü matematiksel olarak kişinin ödediği vergilerin gelire oranıdır ve hesaplanabilir.

Ülkedeki ortalama kişisel vergi yükünü hesaplamak için kişi başına düşen vergi ve vergi benzeri ödemeleri kişi başına düşen gayrisafi yurtiçi hasılaya oranlamak gerekmektedir. Vergi yüküne esas olan ödemelerin yapılabilmesi bireyin gelirene, servetine ve bireysel şartlarına bağlıdır. Kişisel vergi yükünü aşağıdaki formül yardımı ile hesaplamak mümkündür.

$$\text{Kişisel Vergi Yüğü} = \frac{\text{Kişinin Ödediğı Tüm Vergiler}}{\text{Kişinin Toplam Geliri}}$$

Bireylerin kişisel durumlarının aynı olmamasından hareketle bireylerin ödeme güçleri de ayrı olacaktır. Aynı vergiyi ödeyen aynı gelire sahip olan iki bireyin vergi ödenmesi sebebiyle hissettikleri yükler farklı olabilmektedir. Objektif yük aynı olsa bile kişisel durumların farklı olması sebebiyle subjektif yükler farklılık arz edebilmektedir.

Mükellefin gelirinde ya da servetinde azalmaya sebep olan verginin o mükellef için subjektif bir yükü söz konusu olmaktadır. Buradan hareketle subjektif vergi yükünü ödenen verginin mükellef üzerinde yapmış olduğu iktisadi ve psikolojik baskı şeklinde ifade etmek mümkündür. Ödenen vergi miktarı arttıkça maruz kalınan vergi yükü de artmaktadır. Subjektif vergi yükü bireylerin iktisadi ve sosyal şartlarının farklılık göstermesi sebebiyle her birey için ayrı bir mana taşır. Bu sebepten dolayı subjektif vergi yükünün net olarak hesaplanması imkan dâhilinde değildir (Arsan, 1959:42).

Kişisel vergi yükü dolayısıyla bireyin ödemiş olduğu vergi birey açısından bir yük teşkil etmektedir ve gelirinde ya da servetinde bir azalmaya sebep olmaktadır. Mikro açıdan bakıldığında doğru olan bu görüş makro açıdan bakıldığında çok anlamlı olmayabilecektir. Vergiler sebebiyle ilk anda bireyin gelirinde bir azalma meydana gelmektedir fakat milli gelir o an için sabit olacağından yalnızca maddi kaynak el değiştirecektir. Milli gelirin toplam hacminde bir değişme meydana gelmeyecektir.

1.3.3. Sektörel Vergi Yüğü

Ekonomik sektörler açısından, bir sektörün ödemiş olduğu vergi ile sektörün elde ettiği gelir arasındaki ilişki ise sektörel vergi yükünü ortaya çıkarmaktadır. Sektörel vergi yükü, devletin hangi sektörden ne miktarda vergi aldığını göstermektedir. Bu açıdan sektörel vergi yükü vergi politikasının yönünün belirlenmesinde önemli bir karar aracı olmaktadır. Vergi politikasının oluşturulmasında ve sektörlere yönelik uygulamalarda bu kavram önem arz etmektedir (Akdoğan, 2009:496).

Ekonominin genel değerlendirmesi yapılırken, tarım, turizm, sanayi, imalat, ulaştırma gibi sektörler üzerindeki vergisel yükümlülükler göz önünde bulundurulmaktadır. Bu açıdan da sektörel vergi yükü hesaplamaları yapılmaktadır. Özellikle teşvik edilmek istenen sektörlerle yönelik olarak vergisel kolaylıklar

getirilmektedir. Bunun yanında da sektörlerin kayıt dışılık oranlarının da ortaya çıkarılmasında sektörel vergi yükü kavramı önemli bir hareket noktası olmaktadır.

1.3.4. Demografik Gruplara Göre Vergi Yükü

Vergi yükü kavramının meslek, gelir, cinsiyet, yaş grubu, eğitim vb. gibi demografik gruplar itibariyle çoğaltılması mümkündür. Her bir demografik grubun vergi yükü, hesaplama konusundaki grubun ödemiş olduğu verginin o grubun gelirine olan oranıdır.

Vergi yükünün, dengeli ve adaletli dağılıp dağılmadığı konusu ele alınırken toplam vergi gelirleri içerisindeki dolaylı ve dolaysız vergilerin paylarının karşılaştırılması sıklıkla başvurulan bir yöntemdir. Vergilerin çoğunlukla dolaylı yapıda olması halinde vergi yükünü düşük gelirli, dolaysız yapıda olması halinde ise yüksek gelirli toplum kesimlerinin taşıdığı düşünülmektedir.

1.3.5. Bölgesel Vergi Yükü

Bölgelerden toplanan vergilerin, o bölgenin vergi gelirine oranlanması ile hesaplanır. Vergi ve gelir ilişkisini bölgesel olarak kıyaslanması, bölgeler arasındaki vergi dengesizliklerinin ortaya konabilmesi, politika oluşturulması ve bölgesel kalkınma düzeyinin kıyaslanabilmesi için önemli bir kavramdır. Bölgesel vergi yükü rasyosu mali tevzin yapılabilmesi için de dayanak oluşturur niteliktedir (Edizdoğan vd., 2013:181). Bölgeler arasındaki ekonomik dengesizliklerin giderilmesi noktasından bölgesel vergi yükü rasyosu göz önüne alınabilecek bir rasyodur.

Bölgesel vergi yükü hesaplanırken, sosyal, ekonomik ve coğrafi olarak homojen bölgeler açısından yapılması gerekmektedir. Bu hesaplama ile elde edilen veriler sayesinde vergi yükü dağılımının özellikle bölgesel kalkınma ile olan ilişkisi görülebilmektedir (Tekbaş ve Dökmen,2007: 198-199). Hesaplamanın yapılacağı bölgeler arasında mevcut olan eşitsizlikler karşılaştırmalar açısından olumsuzluk teşkil etmektedir. Üretim faktörlerinin yoğun olduğu bir bölgede ya da tam tersi durumda bölgesel vergi yükü çok yüksek ya da düşük çıkabilecektir.

1.3.6. Net Vergi Yüğü

Net vergi yüğü, devlet tarafından toplanan bütün vergi ve vergi benzeri ödemelerden devlet tarafından ödenen transfer harcamaları ve mali yardımların çıkarılması sonrasında kalan kısmın gelire olan oranı şeklinde hesaplanmaktadır (Türk, 2010:193).

$$\text{Net Vergi Yüğü} = \frac{\text{Kişinin Ödediğı Tüm Vergiler} - \text{Kişiyeye Yapılan Transfer ve Mali Yardımlar}}{\text{Kişinin Toplam Geliri}}$$

Kamunun yapmış olduğı harcamaların önemli ölçüde dışsallığı mevcut olduğundan kişinin sağlamış olduğı net faydayı tespit etmek imkânsız olabilmektedir. Örneğın devletin sağlamış olduğı iç ve dış güvenlik hizmetinin değerin net olarak belirlenmesi pek mümkün olmamaktadır.

1.3.7. Gerçek Vergi Yüğü

Vergilerin ekonomiye direk ve dolaylı olarak etkileri vardır, dolaylı etkileri birtakım iktisadi değışkenleri etkileyerek gerçekleştirirler. Verginin ekonomiye bu dolaylı ve dolaysız etkileri göz önüne alınarak tüm yönleriyle düşünülmesi halinde gerçek vergi yüküne ulaşılır (Edizdoğan vd,2013:183). Gerçek vergi yüküne ek olarak yansıyan ve yansıtılan vergilerin de bilinmesi gerekmektedir. Kişiyeye yansıtılan vergi ve kişinin yansıtılmış olduğı verginin bilinmesi bu hesaplamanın yapılmasını mümkün kılacaktır.

Net Vergi Yüğü =

$$\frac{(\text{Ödenen T.V.} + \text{Kişiyeye Yansıtılan V.}) - (\text{Kişiyeye Yapılan Transfer ve Mali Yardımlar} + \text{Kişinin Yansıtıdığı V.})}{\text{Kişinin Toplam Geliri}}$$

Bu bahsedilen kavramlar, fayda-maliyet analizinin ne kadar sağlıklı olabildiğı sorunsalını da akla getirebilmektedir. Çünkü özel sektörden kamu sektörüne transfer edilen gelirin alternatif maliyeti çeşitli sosyo-kültürel açılardan değışkenlik göstermektedir. Örneğın güvenlik harcaması için yapılan harcamalar, Türkiye'nin çeşitli şehirleri için farklı faydalar sağlayabilir. Ya da kamu malına olan kişisel talep değışkenlik gösterebilir, memnuniyet düzeyi de yine kişinin beklentileri ve yaşam standartları açısından farklılık arz edebilir. Nitekim pek çok vergi yüğü türünde maliyetlerin ve hizmetlerin fayda türünden sayısal olarak hesaplanması gerekmektedir. Örneğın Net vergi yüğü kavramının hesaplanmasında yansıyan ve yansıtılan vergiler de söz konusu olmakta,

hesaplama da geniş güçlükler söz konusu olmaktadır. Yine de bu kavramların önemi, mükelleflerin yükümlülük duyarlılıkları açısından önem arz etmektedir.

1.3.8. Vergi Türleri İtibariyle Vergi Yükü

Vergiler sınıflandırılırken dolaylı-dolaysız, gelir, harcama, servet vergileri şeklinde sınıflandırılmaktadır. Bir ülkenin vergi yapısı incelenirken toplanan vergilerinde bu ayrımlara göre yapılması daha sağlıklı sonuçlar verecektir. Gelir üzerinden alınan vergilerin az, harcama üzerinden alınan vergilerinse yüksek olması o ülkede gelirin ve dolayısıyla tasarrufun artırılmaya çalışıldığını göstermektedir. Ülkenin vergi yapısını, dolayısıyla da vergi politikasını anlayabilmek adına bu tür vergi yükü hesapları yapılmaktadır.

1.4. Ekonomik Ve Sosyal Yönleriyle Vergi Yükü

1.4.1. Vergi Yükünün Ekonomik Etkileri

Toplam tasarrufun düşük olması ekonomik gelişmenin önünde duran en temel duvarlardan birisidir. Bir ekonominin gelişmesi için ihtiyaç duyulan yatırımların gerçekleştirilmesi adına en sağlıklı kaynaklar o ekonominin kendi öz tasarruflarıdır. Vergi oranları bireylerin alım güçlerini etkilediği için tüketim ve tasarruf kararlarını etkileyerek tasarruf yapıp yapmama kararlarına da etki etmektedir. Bireyler, içinde buldukları dönemde tüketim yapmak ve gelecek dönemde tüketim yapmak arasında karar verirken vergileri göz önünde bulundururlar. Bireylerin gelirlerini tüketime mi yoksa tasarrufa mı yönlendirecekleri noktasında vergiler önemli bir karar girdisi niteliği taşımaktadır.

Ekonominin tam rekabet koşullarında ve dengede ve devlet de vergi gelirlerinden memnun durumda ise mevcut vergi oranları üzerinde değişiklik yapılması ya da yeni vergiler koyulması gibi faaliyetler ortaya çıkmayacaktır. Bu durumun aksi söz konusu ise devlet müdahale etme gereği duyacaktır. Fakat bu müdahalenin de farklı sonuçları ortaya çıkabilecektir. Tam rekabetçi bir ekonomide vergilerin artışı malların ve hizmetlerin fiyatlarını artıracığından malların marjinal maliyetleri ile marjinal yararları artık eşit olmayacaktır (Begg vd.,2001:246).

1.4.1.1. Vergi Yüğü-Büyüme ve Kalkınma İlişkisi

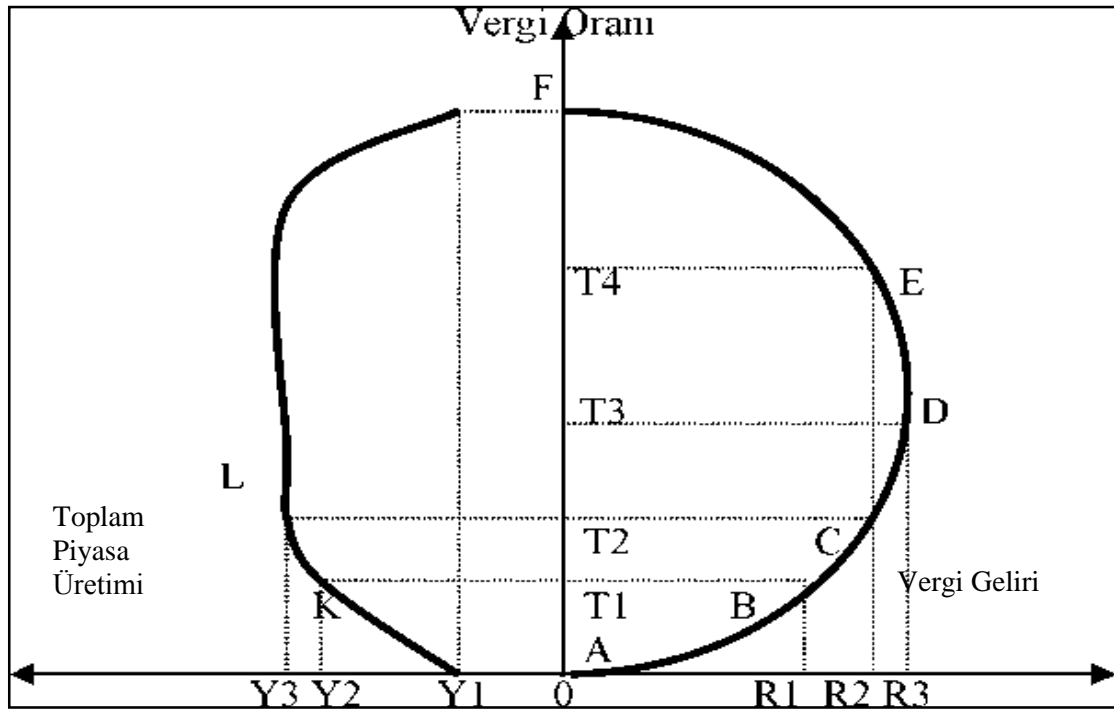
Vergiler tasarruflarla birlikte bir ekonomideki iktisadi veya yatırılabılır fazlayı oluştururlar.” Vergi yüğü ile tasarruf hacmi arasında bir makas bulunmakta olup, milli gelir içindeki toplam payı yaklaşık olarak sabit bulunan vergiler ve tasarruflar birbirlerine rakip makro büyüklüklerdir. Vergi yüğü artışı, kısa dönemde tasarruf hacmini düşürmekte, uzun dönemde ise büyümeı yavaşlatmakta, dolayısıyla iktisadi fazlanın artışını azaltmaktadır. Kısa dönemde düşük vergi yüğü, uzun dönemde vergi hasılatında artış sağlamaktadır. Vergi yükünün artırılması, tasarruf hacminin, büyüme hızının ve gelecekteki potansiyel vergi hasılatının azaltılmasına yol açmaktadır (Akalın, 2001:156).

Vergi türleri itibarıyla bakıldığında gelir vergileri ile elde edilen gelirin bir kısmına el konulmaktadır. Tüketim vergilerinde ise elde edilmiş olan gelirin yalnızca harcamaya konu olan kısmı üzerinde etkisi olmaktadır. Uygulanan gelir vergileri genel olarak artan oranlı bir yapıdadır ve bu nedenle marjinal gelir üzerinde nispeten ağır vergi yüğü oluşturmaktadır. Tüketim vergileri olan dolaylı vergilerde ise böyle bir durum söz konusu olmamaktadır. Dolaylı vergilerde artan oranlılık olmadığından bireyleri daha çok tasarruf etmeye yönlendirmektedir. Gelir vergileri ise hem ilk elden geliri hem de daha sonra gelirden elde edilebilecek gelirleri vergilendireceğinden tasarruflar üzerinde caydırıcı bir etkiye sahip olabilmektedir (Atılğan,2004:89). Tasarrufların artırılması her ekonomi açısından önemli bir amaç olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik büyüme için gerekli olan yatırımların yapılabilmesi için gereken tasarrufların özellikle ülke içinden karşılanabilmesi en arzu edilen durumdur. Aksi halde yatırımlar için gereken sermaye ya doğrudan yabancı yatırımların ülkeye gelmesi ile ya da borçlanma ile gerçekleştirilebilecektir. Bu iki durumdan ilki yani doğrudan yabancı yatırımcıların gelmesi ülke açısından olumlu fakat bir o kadar da gerçekleştirilmesi güç bir durumdur. Sermaye sahibinin bir yatırım kararı alırken göz önüne alacağı birçok faktör mevcuttur ve bu faktörlerin yatırımcı lehine düzenlenmesi gerekmektedir.

Özellikle gelişmekte olan ülkeler sermaye birikiminin artırılması ve dolayısıyla da ekonomik büyümenin sağlanabilmesi adına vergiye tabi olan irat ve kazançların kapsamını olabildiğince dar tutmakta ve çoğunlukla kurumlar ve yüksek vergi gruplarının yararlanabileceği vergi muafiyet ve vergi istisnaları uygulamaktadırlar (Turhan, 1998:271).

Gelişmekte olan ülkelerde vergi uygulamalarındaki aksaklıklar sebebiyle ihtiyaç duyulan kamu finansmanı daha çok dolaylı vergiler vasıtasıyla karşılanmaktadır. Dolaylı vergilerde tahakkuk ile tahsil aynı zamanda gerçekleşmektedir. Harcama vergileri olan dolaylı vergiler tüketimin azaltılması, tasarrufların teşvik edilmesi, yurtiçi sanayinin geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır (Demircan, 2003:111-112) .

Vergi oranları ile toplam piyasa üretimi ilişkisi ve vergi gelirlerinin ilişkisini şekil 2 yardımı ile göstermek mümkün olacaktır.

Şekil 2. Vergi oranları ile toplam piyasa üretimi ve vergi gelirleri arasındaki ilişki
(Kaynak: Aktan, 1994: 88)

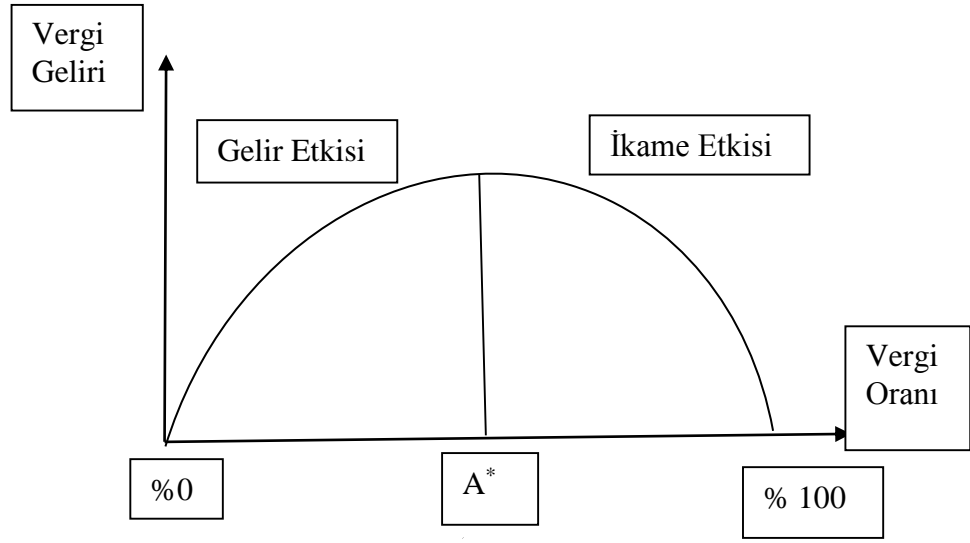
Şeklin sağ tarafında vergi oranları ile vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi, sol tarafında ise vergi oranları ile toplam piyasa üretimi arasındaki ilişki gösterilmektedir. Şeklin sol tarafında vergi oranının sıfır olduğu durumda toplam piyasa üretimi Y1 düzeyindedir. Vergi oranlarının artırılmasıyla toplam piyasa üretimi de artmaktadır. Toplanan vergileri kullanarak salt ve yarı sosyal mal sunumunda bulunurken devletin yaptığı olduğu üretim piyasanın faaliyetleri üzerinde de olumlu etkilere sahip olmaktadır. Bunun sonucunda da GSYH artışı ortaya çıkmaktadır. Belirli bir noktaya kadar bu durum gerçekleşirken bir noktadan sonra durum terse dönmeye başlamaktadır. L noktasından itibaren vergi artışları piyasa üzerinde negatif etkilere sahip olur ve bu da toplam piyasa üretimini düşürür. Bunun nedeni de yüksek vergilerin fiyatlar üzerindeki olumsuz etkilerdir.

etkisidir. Şeklin sağında ise vergi oranları ile vergi gelirleri arasındaki ilişki gösterilmiştir. Vergi oranlarının belirli bir noktaya kadar arttırılmasıyla paralel olarak (D) vergi gelirleri de artmaktadır. Bu noktadan (D) sonra vergi gelirlerinde gerçekleşen azalış bireylerin yüksek vergi oranları sebebiyle çalışmaktan vazgeçip boş zamanı tercih etmeleri sebebiyledir. Bu duruma ikame etkisi adı verilmektedir. Literatürde Laffer Etkisi adı verilen bu hipoteze göre maksimum üretim miktarına düşük bir vergi oranıyla ulaşmak mümkün olacaktır (Demircan, 2003:103-104)

1.4.1.2. Vergi Yüğü-İstihdam İlişkisi

Vergiler, bireylerin çalışma kararlarını etkilemektedir. Marjinal vergi oranlarında yapılacak bir indirim çalışma sonrasında elde edilecek gelirden artış yaratacağından bireyleri çalışma konusunda teşvik edecektir. Bu da uzun vadede ekonomik büyümeyi ve dolayısıyla vergi hasılasını artırıcı bir etki ortaya çıkaracaktır. Tam tersi durumda ise yani marjinal vergi oranının artması durumunda bireylerin çalışma sonrasındaki geliri vergi artışı sebebiyle azalacağından bireyler çalışmak yerine dinlenmeyi tercih edebileceklerdir. Bu durum da uzun vadede ekonomik büyümeyi ve dolayısıyla da vergi hasılatını azaltıcı etki yapacaktır. Buradan hareketle çalışma isteğinin marjinal vergi oranının bir fonksiyonu olduğunu söylemek mümkün olacaktır.

Yüksek vergi oranlarının mükelleflerin ellerine geçen kazançlarını azaltacağı için vergiye karşı gerek yasal gerekse yasa dışı tepkiler ortaya çıkabilmektedir. Kişiler yasa dışına çıkarak çalışmalarını kayıt dışına geçirmek gibi tepkiler verebileceği gibi yasa içinde kalarak çalışmaktan vazgeçmek gibi tepkiler de verebilmektedir. Bu yasal durumu Laffer Eğrisi ile açıklamak mümkün olmaktadır.

Şekil 3. Gelir etkisi ve ikame etkisi (**Kaynak:** Fullerton, 1982: 1)

Şekilde vergi oranındaki değişimin kişilerin çalışma isteklerini ve dolayısıyla da vergi gelirlerini nasıl etkilediği gösterilmiştir. Vergi oranının %0 olduğu durumda bireylerin tüm kazancı kendi ceplerinde kalacağından ve hiç vergi ödenmeyeceğinden vergi hasılatı sıfır olacaktır. Vergi oranının % (0-A*) seviyesinde olduğu aralıkta bireyler daha fazla çalışarak daha fazla gelir elde etmek istemektedirler. Bu duruma gelir etkisi adı verilmektedir. Boş zamanın fiyatı artmaktadır, yani birey boş zamanı çalışmakla değerlendirseydi daha fazla para kazanabilecekti. Bireylerin daha fazla çalışmalarıyla da ödenen vergi miktarı artmaktadır. % (A*-100) aralığında ise vergi oranlarındaki artış sebebiyle bireyler daha fazla çalışmak yerine her artıştan sonra çalışma miktarlarını azaltmaktadırlar. Bu duruma ikame etkisi adı verilmektedir. Bu aralıkta boş zaman giderek daha ucuz hale gelmektedir. Bireylerin çalışmayarak mahrum kalacakları gelir giderek azaldığından kişiler boş oturmayı çalışmaya tercih edeceklerdir. Oran %100'e geldiğinde bütün kazanılan miktar vergi olarak ödeneceğinden hiç kimse çalışmayacaktır ve dolayısıyla da vergi hasılatı sıfıra eşit olacaktır.

Fullerton (1982) ABD için yapmış olduğu çalışmada, toplam emek arz esnekliğinin gelire olan esnekliğini hesaplamıştır. Buna göre vergi sonrası gelirdeki her %1'lik artış işçilerin çalışma saatlerini % 0,15 oranında artırmaktadır.

Colin Clark'ın 1945 yılında yayınlamış olduğu “Public Finance and Changes in The Values of Money” adlı çalışmasında vergilendirme kritik değerinin ne olması gerektiği ele alınmıştır. Clark 17 ülkenin verilerini kullanarak yapmış olduğu çalışma neticesinde vergilendirme kritik sınırının milli gelirin % 25'ini aşmaması gerektiği sonucuna ulaşmıştır. Bu değerin barış durumunda ve totaliter olmayan toplumlarda geçerli olacağını öne sürmüştür. Clark'a göre, yüksek vergi oranları tasarrufları ve insanlardaki çalışma azmini azaltacaktır. (Clark, 1945:380).

Çalışanların gelirlerinden alınan vergi gelirleri bütçenin gelir ayağı içerisinde önemli bir paya sahiptir. Vergi oranlarının artışıyla birlikte işveren tarafından ödenen ücret ile çalışanın eline geçen miktar arasındaki makas açılmaktadır. Bu duruma literatürde vergi takozu adı verilmektedir. Vergi takozu arttıkça işçinin işverene olan maliyeti artacağından emek talebi azalacaktır. Bu durum işsizliği beraberinde getirecektir. Bu duruma ek olarak da çalışanların ellerine geçen gelir de azalacağı için refah kaybı ortaya çıkacaktır. Vergi oranlarındaki artış ayrıca kişileri kayıt dışı istihdama iten bir durum olarak da karşımıza çıkabilmektedir.

Dolaylı-dolaysız vergi penceresinden bakıldığında ise dolaysız vergiler ödeme sırasında daha fazla hissedildiğinden kişileri daha az çalışmaya iten bir durum ortaya çıkarmaktadır. Dolaysız vergilerin gelirin bir fonksiyonu olması çalışmayı azaltarak tepki vermeleri daha olası olarak görülmektedir. Dolaylı vergiler ise harcamanın bir fonksiyonu olduğundan kişiler harcama yapabilmek adına daha fazla çalışma isteği duymaktadırlar. Buradan hareketle dolaysız vergiler ikame etkisi yaratırken dolaylı vergiler ise gelir etkisi yaratmaktadır sonucuna ulaşmak mümkündür.

Dolaysız vergiler daha çok sermaye, gelir ve istihdam üzerinden, dolaylı vergiler de tüketim üzerinden alınan vergilerden oluşmaktadır. Bu bakımdan sermaye üzerindeki vergiler sermaye stokundaki artışı törpüleyici etkiler yapmaktadır. İstihdam üzerindeki vergiler, tüketim vergilerine nazaran bireylerin çalışma ya da boş vakit tercihlerini daha fazla etkilemektedir (Durkaya ve Ceylan, 2006:81).

Dolaysız vergilerin dolaylı vergilere göre daha adil oldukları düşüncesi dolaysız vergilerin yükümlüleri tarafından vergi kanunlarının çizmiş olduğu çerçeve içerisinde ödendiği varsayılmaktadır. Fakat uygulamada dolaysız vergilere karşı çok büyük bir direniş söz konusudur. Az ya da çok bu vergilerden kaçınmanın ya da ödenecek verginin

bir kısmını ya da tamamını kaçırmanın yolları aranmaktadır. Bu durum ise dolaysız vergilerin kayıt dışını dolaylı olarak artırmasına sebebiyet verebilmektedir (Nadaroğlu, 1998: 330). İstihdam üzerindeki vergilerin dolaysız olarak ödenmesi de vergi yükünün kayıt dışı istihdam üzerinde etkili olabileceğini göstermektedir.

1.4.1.3. Vergi Yüğü-Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi

Kayıt dışı ekonominin çerçevesinin çok geniş bir alanı ifade etmesi sebebiyle bu kavram ele alınırken öncelikle bu alana hangi açıdan yaklaşılabileceği belirlenmelidir. Kayıt dışı ekonominin içerisinde yer alan gizli faaliyetler ele alınacaksa eğer, gizli ekonomi, gölge ekonomi, yeraltı ekonomisi; eğer faaliyetlerin yasa dışı olan kısmı ele alınacaksa da gri ekonomi, kara ekonomi, illegal ekonomi gibi sınıflandırmalar yapılması faydalı olacaktır. Kayıt dışı ekonominin birçok alt dalı bulunması sebebiyle kayıt dışı ekonominin üzerinde uzlaşmış bir tanımı bulunmamaktadır. Bu sebepten kayıt dışı ekonomi içerisindeki kavramlar birbiri yerine de kullanılabilir. Kayıt dışı ekonomi için bir tanım yapmak gerekirse eğer; devletin bilgisi dışında tutulan, kayda geçirilmeyen ya da geçirilemeyen ve bu sebepler dolayısıyla da denetim dışında kalan faaliyetler bütünüdür. Bu tanımdan hareketle bazı kayıt dışı ekonomik faaliyetler yasa dışı olmakla birlikte bazı faaliyetler de yasal olmasına rağmen kayıt altına alınmadığından vergilendirilememektedir. Yasaklanmamış faaliyetlerin kayıt altına alınmaması sebebiyle ortaya çıkan vergi kaybı öncelikle üzerinde durulması gereken nokta olarak göze çarpmaktadır (GİB, 2009: 3).

Bireyler vergiye karşı çeşitli dirençler göstermektedirler. Direnç göstermeyen bireyler vergi ödemelerini yaparlar fakat direnç gösteren bireyler yasal olarak vergiden kaçınmayı ya da yasa dışı olan vergi kaçırmaı tercih edebilirler. Marjinal vergi oranlarının durumu bireylerin eylemleri açısından yol gösterici bir faktör olmaktadır. Marjinal vergi oranları yükseldikçe bireyler vergi ödemekten daha fazla kaçınarak kayıt dışına yönelmektedir. Yüksek marjinal vergi oranı sebebiyle kayıt dışının getirisi yüksek, vergi ödemenin getirisi de düşük olacaktır. Düşük marjinal vergi oranlarında ise kayıt dışının getirisi daha düşük olacaktır; çünkü bireyler kayıt dışına çıktığında karşı karşıya kalınabilecek yaptırımları göz önüne alacaklardır.

Dolaysız vergilerin uygulanmasıyla yatay ve dikey adaleti sağlamak adına çok sayıda indirim, istisna, muafiyet gibi ayrıcalıklı uygulamalar sistemin daha karmaşık hale

gelmesine sebep olmaktadır. Karmaşıklık artışı ile beraber tahsil maliyetleri de artmaktadır. Karmaşıklığın fazla ve denetimlerin yetersiz olduğu sistemlerde stopaj haricindeki vergi tahsilat yöntemleri vergi kaçakçılığının artışına ve dolayısıyla da vergi kaybına sebep olmaktadır. Vergi kaçıramayan mükelleflerin de yükleri artmaktadır (Arıcı, 2007:19)

Kayıt dışı ekonominin büyümesinin başlıca sebeplerinden birisi vergilerin ve sosyal güvenlik katkı payı yüklerinin artmasıdır. Vergiler boş zaman seçeneklerini etkiler, kayıt dışı ekonomideki ya da ekonominin vergi dışı sektörlerindeki emek arzını tetikler. Yasal ekonomideki toplam emek maliyeti ile (işten elde edilen) vergi sonrası kazanç arasındaki fark ne kadar büyük olursa, bu farkı önlemek adına kayıt dışı ekonomiye katılmak için teşvik o kadar fazladır. Ancak, büyük vergi reformları dahi kayıt dışı ekonominin tamamen ortadan kalkmasını sağlayamayacaktır, bu reformlar sadece kayıt dışı ekonominin boyutunu istikrara kavuşturabilecek ve daha da artmasını önleyecektir (Schneider, 2002: 25).

Ekonominin önemli bir kısmı, bir takım ekonomik işlemler ve istihdamın belirli bir kesimi ekonominin kayıtlı bölgelerinin dışında yer almaktadır. Bu sebeple de devlet vergilerden tam anlamıyla randıman alamamaktadır. Kayıt dışında kalan sektörlerden doğan vergi kayıpları sebebiyle otorite, yasal sınır içerisinde yer alanlara kayıpları da telafi edecek şekilde vergi koymaya mecbur olur. Bu aşırı yük altında kalan yasal mükellefler de kayıt dışına çıkmayı yollarını aramaya koyulmaktadır. Bu açıdan kayıt dışı ekonomi bir kartopu ortaya çıkarmaktadır.

Friedrich Schneider (2002), yaptığı çalışma ile OECD ülkeleri, gelişmekte olan ülkeler ve geçiş ekonomilerinden müteşekkil 110 ülkenin ekonomisi içerisindeki kayıt dışı ekonominin tahmini büyüklüğünü saptamıştır. 2000 yılı verilerine göre kayıt dışı ekonomi kayıtlı ekonominin yüzdesi olacak şekilde değerlendirilmiştir. Kayıt dışı oranı OECD ülkelerinde %18, gelişmekte olan ülkelere %41, geçiş ekonomilerinde ise %38'dir. Türkiye'deki kayıt dışı oranı ise %32,1 olarak tahmin edilmiştir. Bu oran ile Türkiye OECD ortalamasının oldukça üzerinde iken gelişmekte olan ülkelere göre daha iyi bir konumdadır.

Tablo 1. Kayıt dışı ekonominin bileşenleri

Faaliyetin Türü	Parasal İşlemler		Parasal Olmayan İşlemler	
Yasadışı Faaliyetler	Çalıntı mal ticareti yapmak; Uyuşturucu imalatı ve ticareti; fuhuş; kumar; kaçakçılık ve dolandırıcılık		Uyuşturucuların, çalıntı malların takas edilmesi, kaçakçılık vb. Bireysel kullanım amacıyla uyuşturucu yetiştirilmesi veya imal edilmesi. Kişisel kullanım için hırsızlık.	
	Vergi Kaçırma	Vergiden Kaçınma	Vergi Kaçırma	Vergiden Kaçınma
Yasal Faaliyetler	Serbest mesleklerden elde edilen beyan edilmemiş gelir, yasal faaliyetlerden elde edilen beyan edilmemiş ücretler, maaşlar ve mülkler	Personele yapılan fiyat indirimleri, maaş dışında verilen ekstra haklar	Yasal mal ve hizmetlerin takası	Bireyin kendi kendine yaptığı işler (kişinin kendi musluğunu tamir etmesi) ve komşuların birbirine yardımı

(Kaynak: Schneider, 2002: 4)

Mükelleflerin dolaysız vergileri (gelir ve emlak vergileri gibi) dolaylı vergilere nazaran daha net ve kolay hissetmeleri sebebiyle vergilemeye olan tepkileri de daha belirginleşecektir. Mükellefler de tepki olarak kayıt dışılığa, vergiden kaçınmaya ve vergiden kaçırmaya yönelebilmektedirler. Mükellefler dolaysız vergilerde uygulanan artan oranlı tarifeler sebebiyle de üst dilimlere geçişteki marjinal vergi oranlarına maruz kalmamak adına da kayıt dışına yönelmek isteyebileceklerdir. Dolayısıyla bu dolaysız vergilerin kayıt dışını teşvik edici bir faktör olduğu savunulmaktadır (Aktan vd, 2004:115).

Kayıt dışı ekonomiye yönelen kesimler kayıt dışına yönelmeyen kesime göre daha avantajlı konuma yükselmektedir. Bu durum rekabeti olumsuz yönde etkileyeceğinden yasal sınır içerisindeki mükellefleri de yarış içinde kalabilmek adına kayıt dışına yöneltebilecektir. Buna ek olarak kayıt dışına yönelen kişilerin vergisel yükümlülüklerinden kurtulduğunu gören mükelleflerde bu durumun cazibesine kapılabileceklerdir.

1.4.1.4. Vergi Yükünün Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri

Son dönemde tartışılan önemli konulardan bir tanesi de vergilerin gelir dağılımı üzerindeki etkileridir. Bu etkiyi net olarak öğrenmenin yolu kişilere tek tek sorularak her yıl vergi idaresine ne kadar vergi ödediğinin ve dolayısıyla vergilerin gelirlerindeki etkisinin belirlenmesidir; fakat bu hem çok maliyetli hem de çok zaman alıcı bir yöntem olduğundan uygulanması pek mümkün olmamaktadır (Rosen,1999:255).

Gelir dağılımında adaletin sağlanması için öncelikle kayıt dışı ekonominin mümkün olduğu kadar azaltılıp, ekonominin kayıt altına alınması gerekmektedir. Kayıt dışı ekonomi kayıt altına alınmazsa kamu kesiminde israf, rantçılık ve merkezîyetçilik artacak, bürokrasi düzgün işlemeyecek, yargı hizmetleri yavaş yürüyecek, suçlular hak ettikleri ceza ile karşılaşmayacak ve kanunlar herkese aynı şekilde uygulanamayacaktır. Bireyler işlerini görürken bürokratların dirençleriyle karşılaşmamak adına bürokratların ve çıkar gruplarının rantlarını ödeyerek vergi dışında kalmakta ve hak ettikleri cezayı görmediklerinden bu davranışlarını sürdürme eğiliminde olmaktadır. Devlet kayıt dışı ekonomiyi kayıt altına almak için çaba göstermediği sürece işlerini yasa dışı yollarla halleden kimseler vergi vb. yükümlülüklerine katlanmayacak ve gelir eşitsizliği bu kimseler lehine bozulacaktır (Öztürk, 2012: 456).

Gelir eşitsizliğinin giderilmesi noktasında öncelikle vergilendirmede yatay ve dikey eşitliğin sağlanması gerekmektedir. Yatay eşitlik kavramı aynı durumda olanların aynı şekilde vergilendirilmesi, dikey eşitlik ise farklı durumda olanların farklı şekilde vergilendirilmesi anlamına gelmektedir. Yatay eşitlik herkesçe kabul edilen bir durum iken dikey eşitlikte kaynaklara sahip olanlardan olmayanlara ne ölçüde dağıtılacağı hep tartışma konusu olmuştur (Begg vd.,2001:240). Adalet noktasında dolaysız vergiler dolaylı vergilere nazaran bireylerin kişisel durumlarını göz önüne aldıklarından dolaysız vergilerin adalete daha uygun olduğu savunulmaktadır. Dolaylı vergilerin halkın tükettiği temel mallar üzerine konulduğundan hareketle tüketimi fazla olan bu mallar sebebiyle alt gelir grubunun daha fazla vergi ödediği ve bu durumun da gelir dağılımında eşitsizliğe yol açtığı görüşü öne sürülmektedir (Edizdoğan vd.,2013:272).

Dolaysız vergilerin adalete daha uygun olduğunu savunan yazarların yanında adaletsizliğe de sebebiyet verebileceğini savunan yazarlar da mevcuttur. Örneğin hayat boyu kazancı aynı düzeyde olacak olan iki bireyin bu geliri elde etme sürelerinin farklı

olması bu bireylerin ödeyecekleri vergi miktarını da etkileyebilecektir. A bireyi bir yıl içerisinde 1 milyon dolar kazandığında maruz kalacağı vergi oranı dolayısıyla ödeyeceği vergi miktarı ile aynı miktarı 10 yılda kazanan B bireyinin ödeyeceği vergi miktarları aynı olmayacaktır. Bu durum ise sonuç olarak aynı geliri elde eden iki bireyin farklı vergi ödemeleri anlamına gelmektedir (Karayılmazlar ve Güran, 2005:157).

Gelir dağılımının düzenlenmesinde dolaysız vergilerin kullanılmasının bir diğer ve en önemli yan etkisi de iktisadi müşevviklerin davranışlarında bozucu etkilere sahip olmasıdır. Üretim süreci sonunda iktisadi aktörlerin gelirlerinde azalmaya yol açıyor olması bu aktörlerin daha fazla gelir elde etmek amacıyla çalışma heveslerini kırıcı bir etki yapmaktadır. Bu durum da dolaylı olarak toplumun gelirini azaltıcı bir etkiye sahip olabilmektedir (Karayılmazlar ve Güran, 2000: 156)

Bütün dolaylı vergilerin vergilemede adaletsizliğe yol açtığını ileri sürmek yanlış bir yaklaşım olacaktır. Örneğin, negatif dışsallık yaratan bir üretim faaliyeti ya da lüks mallar üzerine konulan dolaylı vergiler düzeltici bir nitelikte olacak ve dengesiz olan gelir dağılımını nispeten dengelemeye yardımcı olacaktır. İthal mallar üzerine konulan dolaylı vergiler yerli üreticileri koruyup yerli üretime olan talebin canlandırılması sayesinde düzeltici etkilere sahip olacaktır.

Dolaylı vergilerde vergi oranlarının farklılaştırılması da gelir dağılımını düzeltici bir etki yapmaktadır. Örneğin yeni araç alımında uygulanan ÖTV oranları aracın motor hacmine ve değerine göre farklılık göstermesi suretiyle yeniden dağıtıcı bir etkiye sahiptir.

1.5. Vergi Yükünün Diğer Ekonomik Faktörler Açısından Değerlendirilmesi

1.5.1. Gelir Düzeyi

Gelirin tasarruf ve tüketim olmak üzere iki fonksiyonu mevcuttur. Bireyler gelirlerini ya tüketime harcamakta ya da tasarruf etmektedir. Vergi sistemleri gelirlerin elde edilmiş aşamasında ve harcanması aşamasında vergi tahakkuk ettirip bu tahakkuk eden miktarı tahsil etmektedir.

Bireyin geliri ne kadar yüksek ise ödeyeceği vergi miktarı da o kadar fazla olacaktır. Gerek tüketim vergileriyle ile gerekse de gelir vergileriyle vergi ödeyeceğinden bireyin geliri ne kadar yüksek ise ödeyeceği vergi miktarı da o kadar yüksek olacaktır.

1.5.2. Vergi Oranları

Vergi oranları vergi yükünü doğrudan etkileyen faktörlerin başında gelmektedir. Ne kadar vergi geliri toplanacağını belirleyen faktör vergi oranlarıdır. Oranların yüksek veya düşük olması hasılatı belirlemektedir. Yüksek vergi oranları daha yüksek vergi ödenmesi zorunluluğunu getireceğinden vergi yükünü artırıcı bir etki ortaya çıkacaktır. Yüksek vergi oranları vergi hasılatını artırıcı etki yapsa da kayıt dışı ekonominin de en önemli sebeplerinden birisini oluşturmaktadır.

1.5.3. Vergi Cezaları

Vergi cezaları ile vergi yükü arasında kuvvetli bir bağ mevcuttur. Bireylerin kayıt dışına yönelmekten alıkoyan en önemli faktörlerin başında vergi cezaları gelmektedir. Vergi cezalarının ağır ve yakalanma ihtimalinin de yüksek olduğu durumlarda bireyler kayıt dışına yönelmekten çekinecekler ve yasal çerçevede kalmak durumunda olacaklardır. Yüksek bir vergi ödemesi gereken mükellefi kayıt dışına yönelmekten alıkoyacak faktör maddi ve diğer vergi cezalarıdır.

Vergi cezalarının caydırıcı olması cezanın uygulanmasına bağlıdır. Kesilen cezanın uygulanmadığı durumlarda mükelleflerin yaptırımla karşılaşmayacak bu durum da cezaların bireyler üzerinde olan caydırıcılığını azaltacaktır. Vergi cezalarına yönelik olarak çıkarılan aflar bireyleri kayıt dışına yönelten bir faktör olacaktır.

1.5.4. Vergi Harcamaları

Vergi harcaması bazı mükellef gruplarının üzerindeki vergi yükünün azaltılması, teşvik edilmesi, yönetiminin kolaylaştırılması vb. nedenlerle tanınan muafiyet, indirim, istisnaların yol açtığı vergisel kaybı göstermektedir. Vergi harcamaları toplama imkânı bulunduğu halde toplanmayan vergileri göstermektedir. Harcama olarak adlandırılması da bu kaybın bir nevi kamu harcaması sayılması sebebiyledir (Akdoğan,2011:179).

Vergi harcamalarıyla vergi yükü ters ilişkilidir. Vergi harcamalarından faydalanan gruplar üzerindeki vergi yükü düşecektir. Devlet bu durumda ya mevcut hasılat ile yetinmeye çalışacak ya da vergi harcamaları sebebiyle ortaya çıkan vergisel kaybı diğer mükellefler üzerine ek vergisel yükümlülükler koyarak telafi etmeye çalışacaktır.

1.5.5. Enflasyon

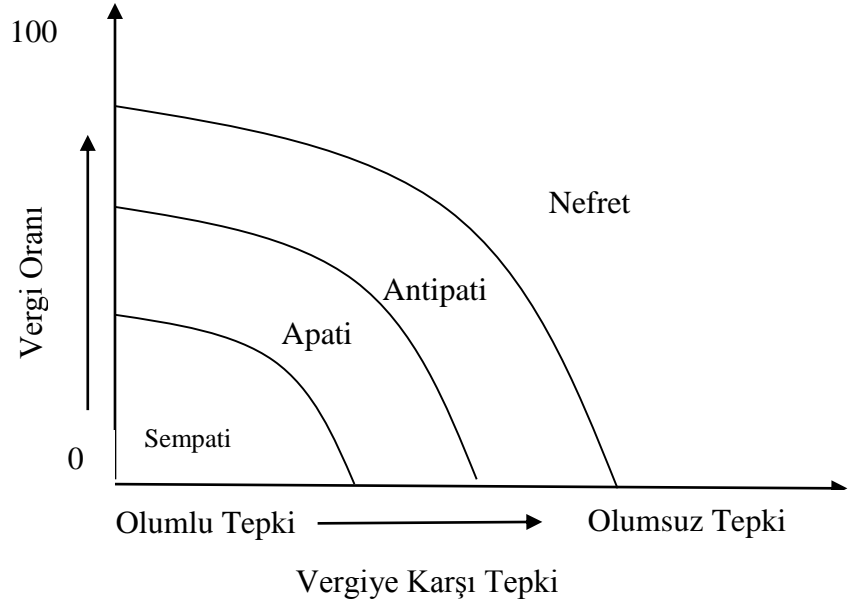
Enflasyonist dönemlerde mükelleflerin gelirlerindeki nominal artış mükellefleri gelir vergisinin üst dilimlerine sokarak üzerlerindeki vergi yükünü artırıcı bir etkiye sebep olmaktadır. Bu duruma enflasyonun vergi etkisi adı verilmektedir. Bu durumda hem enflasyon sebebiyle bireylerin reel gelirleri dolayısıyla da alım gücü azalırken hem de nominal gelir artışları sebebiyle de daha fazla vergi ödemek durumunda kalacaklardır (Akdoğan, 2011:200).

Enflasyon sebebiyle vergi hasılatının reel değeri azalmaktadır. Bu duruma Tanzi etkisi adı verilmektedir. Enflasyonist dönemlerde stopaj usulü vergilendirilen bireyler ile gelirlerini beyan edip ona göre ödeyen bireyler arasında bir eşitsizlik söz konusu olacaktır. Vergisi kaynakta hemen kesilen birey ile vergi beyannamesi verip, daha sonra vergi ödeyen mükellef arasında süreler sebebiyle eşitsizlik ortaya çıkacaktır. Bu durum da reel olarak stopaj ile vergilendirilen mükellefin beyanname usulüne göre vergisini ödeyen mükellefe göre daha fazla yük altında kalmasını beraberinde getirecektir.

1.6. Vergi Yükünün Sonuçları

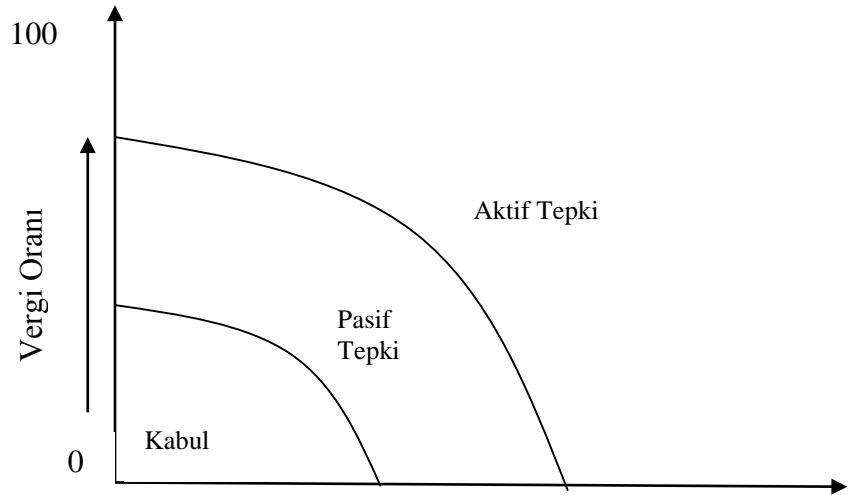
Yasal olarak devletin vergilendirme yetkisine sahip olması vergiyi meşru tabana oturtmuş olsa da bireyler açısından gelirlerini karşılıksız ve cebri olarak tahsil etme anlamına gelen vergiye karşı psikolojik olarak tepki gösterme ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Vergilere karşı bireylerin vereceği tepkiler ile vergi oranları arasında önemli bir ilişki bulunmaktadır.

Şekil 4. Mükellef davranışları yönünden vergi oranı mükellefin tutumu
(Kaynak: Aktan vd. 2002: 120)

Şekil 4'te görüleceği üzere vergi oranlarının artışı ile mükelleflerin vergiye karşı vermiş oldukları tepki pozitif yönlüdür. Vergi oranları arttıkça mükelleflerin olumsuz tepkileri artmakta ve bu seviye nefret seviyesine kadar yükselmektedir. Bu durum mükelleflerin maruz kaldıkları vergi yükünün bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 5. Mükellef tepkilerinin oranlar üzerinden analizi (Kaynak: Aktan vd. 2002: 122)

Mükelleflerin vergiye karşı vermiş oldukları tepki ise Şekil 5'te gösterilmiştir. Vergi oranındaki artış ile birlikte mükelleflerin gösterdiği tepki de olumsuz yönde ilerlemektedir. İlk başlarda kabullenme ile başlayan vergi oranları, artış sürdükçe pasif tepki ve en sonunda da aktif tepkiye maruz kalmaktadır.

1.6.1. Vergiden Kaçınma- Vergi Kaçırma

Vergiden kaçınma kanunların çizmiş olduğu sınırlar içerisinde matrahın küçültülmesi ya da yok edilmesi durumudur. Örneğin bir tüketicinin üzerine vergi konulmuş olan malı almaktan vazgeçmesi ya da tüketimini azaltması vergiden kaçınmadır. Bu durumda birey malın tüketiminden doğacak olan faydadan devlet ise vergi gelirinden yoksun kalacaktır. Vergiden kaçınmayı etkileyen çeşitli unsurlar mevcuttur, öncelikle vergi konulan malın ikamesinin varlığı ya da yokluğu ve mevcut olan ikame malların da verginin kapsamında olup olmaması vergiden kaçınmayı etkileyecektir. Vergiden kaçınma çoğunlukla dolaylı vergilerde görülmekle beraber dolaysız vergilerde de görülmektedir. Artan oranlı gelir vergisinin yürürlükte olduğu bir durumda kişi bir seviyeden sonra vergi oranının çok yükseldiğini düşünüyorsa bu düzeyin üzerindeki geliri kazanmaktan vazgeçebilmektedir (Uluatam,2011:295-296).

Kayıt dışılık vergi yükünün yasal zeminde kalan belirli bir kesim üzerine yığılması sebebiyle eşitsizliğe sebebiyet vermektedir.

Vergi oranları ile kayıt dışı ekonomi arasındaki ilişkiyi, vergi tarifeleri açısından inceleyen çalışmalar mevcuttur. Tanzi (1983) yapmış olduğu çalışmada artan oranlı bir tarifenin uygulandığı durumda vergi kaçırmanın mevcut olmasıyla artan oranlı tarife yerine düz oranlı bir tarife belirlenmesinin gerektiğini savunmuştur. Ancak bu önerisine rağmen düz oranlı tarifenin vergi kaçırma karşısındaki başarısının da tartışmalı olabileceğini belirtmiştir. Richupan (1987) yapmış olduğu çalışmada, arz-yönlü vergi politikasının artan oranlı bir gelir vergisi tarifesi ile uygulandığında kayıt dışını teşvik ettiğini savunmaktadır. Bu duruma neden olarak da artan oranlı bir vergi tarifesinde oran arttıkça boş durmanın maliyetinin çalışmaktan daha düşük olacağını öne sürmüştür. Richupan'nın görüşüne göre artan oranlı tarife ikame etkisi yaratarak kayıt dışına sebebiyet verecektir.

Ay vd. (2005) 1968-2001 yıllarını kapsayan Türkiye ekonomisi için yaptığı çalışmada vergi yükü arttıkça bireylerin kayıt dışı ekonomiye yöneldikleri ve vergi yükü azaldıkça da bireylerin kayıt dışından uzaklaştıkları sonucuna ulaşmıştır.

1.6.2. Vergi Grevi

Vergi grevi; vergi ödememe konusunda kolektif (toplu) bir direnişi ifade etmektedir. Vergiden kaçınma ve vergi kaçakçılığı vergiye karşı bireysel birer tepki mahiyetinde olmakla beraber vergi grevi toplumsal bir karakter taşımaktadır. Vergiye karşı toplumun kolektif bir tepki vermesini ifade etmektedir (Erdem vd,2013:181).

Vergi grevinin en bilinen örneği ise 1953 yılında Fransa'nın küçük bir kasabasında kırtasiyecilik işi ile meşgul olan Pierre Poujade adlı kişinin önderliğinde başlatılan tepkidir. Bu tepki mali literatüründe Poujade Hareketi olarak yerini almıştır. Poujade'ın vergi ödemeye karşı bireysel olarak vermiş olduğu tepki, kısa süre içerisinde diğer bireylerin de ona katılmasıyla toplumsal bir nitelik kazanmıştır (Çakar, 2013:1295).

1730 yılında İstanbul'da gerçekleşen Patrona Halil İsyanı vergiye karşı en bilinen isyanların başında gelmektedir. Perakende malların üzerine konulan yeni bir vergiye karşı halk Patrona Halil önderliğinde ayaklanmış, bazı vezirleri öldürmüş ve padişahı tahttan indirmişlerdir. Bu olay sonucunda vergi ortadan kaldırılmış ve isyancıların isteği yerine getirilmiştir (Gök,2007:158).

1.6.2. Verginin Yansıması

Bir vergiyi ödemek durumunda olan mükellefin ödemiş olduğu bu vergiyi üretim-tüketim süreci içerisinde kendisinden önce ya da sonra bulunan halkaya aktarmasıdır. Bu yansıtma sonraki halkaya yansıtma şeklinde oluyorsa ileriye yansıtma, önceki halkaya yansıtma şeklinde oluyorsa geriye yansıtma. Bu işlemin gerçekleşebilmesi için temel koşul halkaların arasındaki bağın değişim mekanizması sayesinde sağlanmasıdır. Bir malı satan perakendecinin o mal üzerine konmuş olan vergiyi fiyatı artırmak suretiyle tüketiciye aktarması verginin ileriye yansıtılmasına örnek olarak verilebilir (Uluatam, 2011:297). Geriye yansımaya yönelik olarak ise başarılı futbolcuların gelir vergilerini kulüplere ödetmek suretiyle vergi yükünü üzerlerinden atmaları örnek olarak verilebilir.

Harcama vergilerinde vergi önce satıcılar tarafından ödenmekte daha sonra da satıcılar ödemiş oldukları vergiyi sattıkları malların fiyatlarına dâhil etmek suretiyle vergiyi malı alan kişilere yansıtmaktadırlar. Bu durumda vergi yükünün dağılımında değişiklik olacağı öngörülmez çünkü beklenen durum verginin yansiyacağıdır. Fakat öngörünün olmadığı durumlarda vergi yükünü yansıtılması suretiyle vergi yükünün gerçek dağılımıyla resmi dağılımı uyumsuzluk gösterebilmektedir (Türk,2010:205).

Kamu hizmetlerinin kalitesinin düşüklüğü, kamu gücüne sahip olanların bu gücü suiistimal etmesi, yolsuzluklar, vergi yükünün ağır olması vb. gibi sebepler dolayısıyla toplum nezdinde genel olarak vergilere karşı bir tepkilerin ortaya çıkması muhtemeldir. Bu tepki dolayısıyla bireylerin vergi yükününün tamamını ya da bir kısmını üzerlerinden yansıma yoluyla atmak istemeleri mümkün olabilmektedir.

Verginin yansıtılabilmesini sağlayan ve yansıma derecesini belirleyen bazı faktörler mevcuttur. Yansımayı etkileyen mikro ekonomik faktörler ve makro ekonomik faktörler (Karayılmazlar, 2011:172; Edizdoğan vd.,2013:189-190):

- Verginin türü ve niteliği
- Mala veya hizmete ait olan arz ve fiyat esnekliği
- Vergilendirilen malın türü
- Vergi oranı
- Piyasanın türü

Yansımayı etkileyen makro ekonomik faktörler (Karayılmazlar, 2011:173; Edizdoğan vd.,2013:191-192):

- Konjontürel durum
- Mükelleflerin vergileri finansman şekli
- Devletin vergi gelirlerini büyük bir zaman boşluğu olmadan harcaması

Dolaylı vergilerin fiyat mekanizması sayesinde kolay yansıtılabilmesinin yanında dolaysız vergiler, genel olarak yansıtılması imkânsız olan ya da çok zor olan bir mahiyettedirler. Bir vergi sisteminde dolaysız vergilerin ağırlıkta olması bireylerin ödedikleri verginin yükünü daha net olarak hissettiklerini göstermektedir.

1.6.3. Verginin Amortismanı

Gelir getiren dayanıklı bir mal veya kıymetli evrakın geliri üzerine konulan vergi sonucunda vergiye konu olan varlığın değerinin azalması verginin amortismanı olarak adlandırılmaktadır (Türk, 2010:207). Verginin amortismanını formül şeklinde ifade edersek eğer:

$$K' = \frac{g(1-f)}{t}$$

K': İradı üzerinden vergi alınan varlığın sermaye değeri

g: Vergi öncesi yıllık irat

f: Uygulanacak vergi oranı

t: Piyasa faiz haddi

Örneğin yıllık 12 000 TL gelir getiren bir konuta sahip olduğunu, piyasa faiz oranının %10 olduğunu ve vergi oranının da 0 olduğunu varsayarsak eğer:

$$K' = \frac{g(1-f)}{t} = 12000(1-0)/\%10 = 12000 * 100/10 = \mathbf{120\ 000\ TL}$$

Bu şartlar altında bu konutun değeri 120 000 TL olacaktır. Konutlar üzerine % 5'lik bir vergi konulması sonucunda ise konut değeri:

$$K' = \frac{g(1-f)}{t} = 12000(1-\%5)/\%10 = (12000 * 0,95) * (100/10) = \mathbf{114\ 000\ TL}$$

Konut değerinde vergi sonrası durumda vergi öncesine göre 6 000 TL'lik bir azalış gerçekleşmiştir. Vergi gayrimenkulün sermaye değerini düşürdüğünden vergiyi amorti etmiştir.

1.6.4. Verginin Kapitalizasyonu

Gelir getiren dayanıklı bir mal veya kıymetli evrakın geliri üzerindeki bir verginin kaldırılması ya da oranının düşürülmesi sonucunda vergiye konu olan varlığın değerinin artması verginin kapitalizasyonu olarak adlandırılmaktadır (Türk, 2010:207). Gelecekte ödenecek olan vergilerin miktarı bugünkü sermaye değerine eklenmektedir. Verginin

kapitalizasyonunun verginin amortismanının tam tersi şeklinde tanımlanması da mümkündür. Verginin kapitalizasyonunu formül şeklinde ifade edersek eğer:

$$Kt = K \frac{g(1+f)}{g} = Kt = K(1+f)$$

K': İradı üzerinden vergi alınan varlığın sermaye değeri

g: Vergi öncesi yıllık irat

f: Uygulanacak vergi oranı

t: Piyasa faiz haddi

Örneğin yıllık 3 600 TL gelir getiren bir konuta sahip olunduğunu, sermaye değerinin 100 000 TL piyasa verg oranının %15 olduğunu ve verginin kaldırıldığını varsayarsak eğer yeni durumda sermaye değeri:

$$Kt = K \frac{g(1+f)}{g} = Kt = K(1+f) = 100\ 000 * (1 + 0,15) = \mathbf{115\ 000\ TL}$$

Verginin kaldırılması durumunda önceki durumda 100 000 TL olan konutun değeri 115 000 TL'ye yükselmiştir.

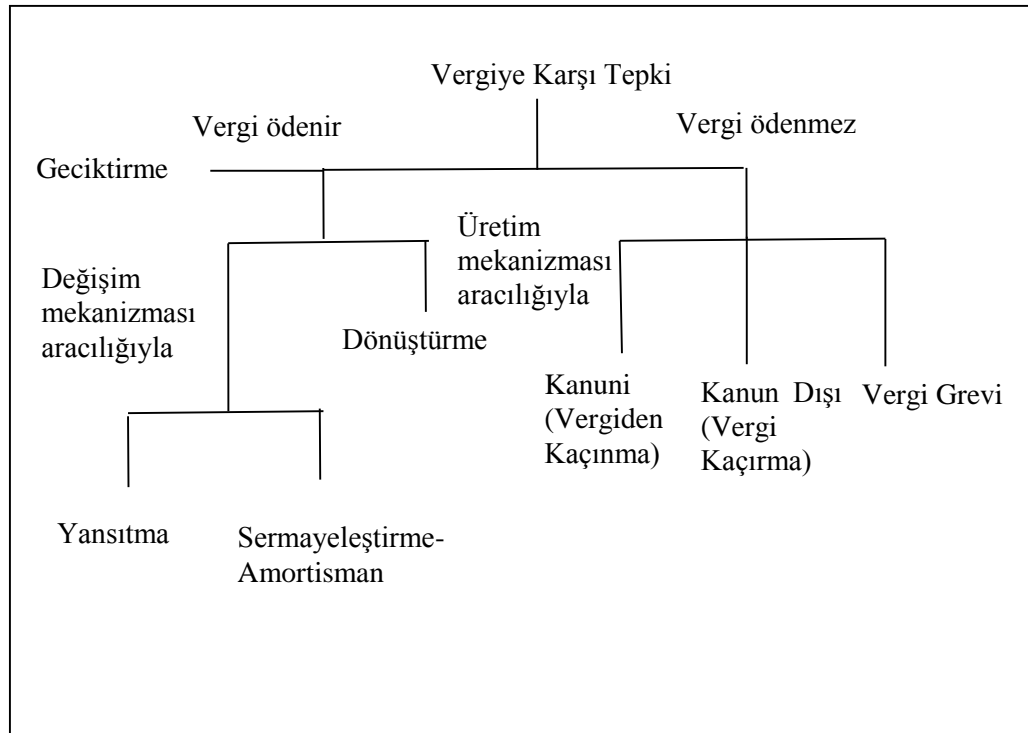
1.6.5. Verginin Dönüştürülmesi

Üretim üzerinden alınan vergiler sonucunda, mükelleflerin vergiden kurtulmak amacıyla daha etkin üretim yöntemleri bulma noktasında çaba göstermeleri verginin bir teşvik unsuru olmasını sağlayabilmektedir. Vergi sonrasında artan maliyetler dolayısıyla net kazancı azalan üreticilerin yeni yöntemlere başvurmaları yardımıyla vergi yükünü tamamen ya da kısmen kaldırma çabalarını verginin dönüştürülmesi şeklinde tanımlamak mümkündür. Bu durumda vergi yükü başka bir ekonomik ajana aktarılmadığından verginin yansıtılması ya da sermayeleştirilmesinden daha farklı bir durum ortaya çıkmaktadır (Uluatam, 2011:299). Verginin dönüştürülmesi üreticileri teşvik edici bir unsur olduğundan arzu edilen bir durumdur.

1.6.6. Vergi Borcunun Geciktirilmesi

Vergi borcunun geciktirilmesi durumu faiz oranları ile gecikme zammı arasındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Mükellef vergi ödemek için alacağı kredinin faiz maliyetinin vergiyi ödemediğinde karşı karşıya kalacağı gecikme zammından daha yüksek bulduğunda kredi almayı tercih etmeyerek vergi ödemesini geciktirebilecektir. Vergi borcunun geciktirilmesi hadisesi faiz ile gecikme zammı arasındaki farkın büyüklüğüne göre şekillenmektedir (Karayılmazlar, 2011:179) Bu duruma ek olarak mükellef mevduat faizinden elde edeceği faiz gelirisinin gecikme zammı dolayısıyla katlanacağı maliyetten fazla olduğunu hesaplıyorsa da vergi borcunun ödenmesinde gecikme gerçekleşebilecektir.

Vergiye karşı verilen bireysel tepkileri özetlemek adına mükelleflerin vergi ödenmesine ilişkin tepkilerini Şekil 4'teki şema yardımıyla göstermek mümkündür.

Şekil 6. Vergiye karşı verilen tepkiler (Kaynak: Uluatam, 2011: 300)

1.7. Türkiye’de Vergi Yüğü

Osmanlı Devleti’nin son dönemi savaşlarla geçmiş, bu sebepten gerek insan gücü gerekse de sermaye olarak çok yıpranmıştı. Yeni cumhuriyet bu temel üzerinde

yükselmek durumundaydı. Osmanlı Devletinden Türkiye Cumhuriyeti'ne miras kalan vergileri dolaylı ve dolaysız vergiler olmak üzere iki ana başlık altında toplarsak eğer (Taş, 1995:356-357):

Dolaysız Vergiler:

- Aşar Vergisi: Tarım ürünleri üzerinden % 5 veya % 10 oranında aynı olarak alınan bir vergidir.
- Müsakkafat Vergisi: Binaların gayrisafi iratları üzerinden alınan bir vergidir.
- Temettü vergisi: Ticaret ve zanaat gelirleri üzerinden alınan bir vergidir.
- Ağnam Vergisi: Eti yenilebilen ve kırlarda yayılıp otlatılan evcil hayvanlar üzerinden alınan bir vergidir.

Aşar ve ağam vergileri yerleşmiş vergiler olduğu için hasılatı boldu ve bütçenin en önemli gelir kaynaklarını oluşturmaktaydı. Bu iki verginin vergi gelirleri içerisindeki payı yaklaşık %80 idi.

Dolaylı Vergiler:

Dolaylı vergiler içinde gümrük vergileri, gemi harçları, sağlık harçları, deniz ve kara avcılığı vergileri yer almaktadır. Fakat gümrük vergilerinin dolaylı vergilerin içindeki payı % 90'ın üzerinde olduğundan dolaylı vergilerin hemen hemen gümrük vergilerinden ibaret olduğunu söylemek mümkündür.

17 Şubat-4 Mart tarihleri arasında toplanmış olan İzmir İktisat Kongresi yeni Türk Cumhuriyetinin ekonomik ve vergisel anlamda ilk belirtilerini taşıması yönünden önem taşımaktadır. Cumhuriyetin ilanından önce toplanan bu kongre halkın taleplerini de göz önüne alarak bir yol haritası oluşturmuştur. Kongre sonucunda birçok ekonomik karar alınmıştır. Vergisel anlamda alınan kararlar Susam, 2009:84):

- Aşar kaldırılacak ve yerine uygun bir vergi konulacaktır,
- İhracat teşvik edilecek, yeni bir gümrük tarifesi hazırlanacak, dâhili gümrükler kaldırılacaktır,
- İç sanayi dışı karşı gümrüklerle korunacaktır,
- Makine ve teçhizat ithalatından gümrük vergisi alınmayacaktır.

Vergisel kararlar içerisinde en önemli olan kararın aşar vergisinin kaldırılması olduğu gözükmemektedir (Akşin, 2009:166).

Tablo 2’de cumhuriyet döneminin ilk yıllarının bütçe gelir ve giderleri yer almaktadır.

Tablo 2. 1920-1930 Bütçe gelir ve giderleri

Yıllar	Öngörülen Bütçe Gelirleri	Öngörülen Bütçe Giderleri	Fark	Gerçekleşen Bütçe Dengesi
1920	46.839.868	63.018.354	-16.178.486	-
1924	129.214.610	140.433.369	-11.218.759	6
1925	153.046.854	183.932.767	-30.885.913	-31
1926	190.158.854	190.103.544	55.310	8
1927	194.580.554	194.454.619	125.935	3
1928	207.173.190	207.169.388	3.802	21
1929	220.546.000	220.408.481	137.519	11
1930	222.646.523	222.732.000	-85.477	7

(Kaynak: Çelebi, 2012: 81)

Tablo 3. Vergilerin sınıflandırılması ve vergi yükü (1923-1929)

YILLAR	Gelir Vergisi	Servet Vergisi	Harcama Vergileri	Vergi Yüğü
1923	36,8	11,7	51,5	10,0
1924	38,2	9,0	52,8	9,6
1925	14,9	17,1	68,0	9,1
1926	9,3	18,7	72,0	9,0
1927	9,9	15,7	74,4	11,1
1928	8,8	14,4	76,8	11,0
1929	8,1	16,7	75,2	8,8
1923-1929	18,00	14,8	67,2	9,8

(Kaynak: Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri, 1924-2012)

Yeni cumhuriyetin devlet teşkilatlanmasının tam oturmadığı bu dönemde vergi teşkilatı da aynı şekildedir. Vergi gelirleri genel olarak tarıma dayalı vergilerden oluşmaktadır. En önemli vergi kalemleri içerisinde yer alan tarımsal ürünlerin %10’u şeklinde dolaysız bir vergi olan Aşar vergisi mültezimler aracılığıyla toplanmaktadır. Toplanan vergi hasılatının da %20’si mültezimlere gitmektedir. 1925 yılında Aşar vergisi kaldırılmıştır. Aşar vergisinin kaldırılmasının ardından oluşan vergi hasılatı kaybı ise daha çok şehirlerde yaşayan orta sınıfın talep ettiği tüketim mallarına (Şeker, gaz yağı) konulan vergilerle telafi edilmiştir (Boratav,2009:53-54). Tablo 3’te bu durum açıkça görülmektedir. 1924 yılında % 38,2 olan gelir vergisi 1925 yılında %14,9’a 1926 yılında da %9,3’e düşmüştür ve bu oran ortalama olarak 1930’lara kadar aynı kalmıştır. Tablo

2’de gösterildiği üzere Aşar vergisinin kaldırılmasıyla beraber ortaya çıkacağı öngörülen bütçe açığı 31 milyon lira iken gerçekleşen rakam 32 milyon lira olmuş ve beklentilerin üzerine çıkmıştır. Tüketim üzerine konulan vergilerin ardından izleyen yıl bütçe 8 milyon lira fazla vermiştir. Devlet eliyle ekonominin inşa edilmesi amacı sebebiyle de izleyen yıllarda da bütçe fazlası verilmeye çalışılmıştır.

Aşar vergisinin kaldırılması ile birlikte vergi yükü köylü kesimin üzerinden şehirde yaşayan orta sınıfın üzerine doğru kaymıştır. Aşar vergisinin kaldırılması çiftçi kesimin elini rahatlatmak adına yapılmış olmasının yanında mültezimlerin halk üzerinde oluşturduğu olumsuz izlenimleri de ortadan kaldırmaya da yöneliktir. Yeni cumhuriyet iltizamı egemenlik gücüne karşı bir kurum olarak da görmekteydi. Aşar vergisinin kaldırılmasının köylüler açısından olumlu bir uygulama olduğu düşünülse de gelirin büyük bir çoğunluğu vergi dışında kalmıştır. 1924 yılında toplam vergiler içerisinde gelir vergilerinin payı %38,2 iken Aşar vergisinin kaldırılmasıyla birlikte bu oran 1929’da %8,1’e gerilemiştir. Gelir vergilerinin payının tekrar 1924 yılı seviyesine çıkması ancak 1939 yılında mümkün olabilmektedir (Çelebi, 2012:82). Aşar vergisinin kaldırılmasının Türk vergi sistemi üzerindeki önemli bir olumsuz etkisi de kişilerin vergi kültürünü düşüren bir sonuç doğurmasıdır. Çok uzun yıllar boyunca halkın ödemeye alışmış olduğu bir vergi olan aşar vergisinin kalkmasıyla hem insanların oluşmuş olan vergi kültürü ortadan kaldırılmış hem de gelirleri vergi dışı bırakılarak insanların vergiden uzaklaşmasına sebep olunmuştur. Daha sonra köylerden kentlere göç eden insanlar vergi ödememe alışkanlığını da beraberlerinde götürmüşlerdir. Dolaysız bir vergi olan aşarı ödemeye alışmış olan kimselerden bu yükün kaldırılması ve oluşan hasılat açığını kapatmak adına vergi yükünün dolaylı vergilere kaydırılması Türk vergi tarihinin önemli dönüm noktalarından birisi olmuştur.

1926 yılında temettü vergisi kaldırılarak yerine zanaat ve ticaretle uğraşanların gelirini konu edinmiş olan Kazanç vergisi getirilmiştir. Kazanç vergisi yerine geldiği temettü vergisine göre çok daha modern bir yapıdaydı. 1926 yılında yürürlüğe konulan ve deniz ve demir yolu vasıtasıyla taşınan toprak mahsullerini konu alan Umumi İstihlak Vergisi de yine dolaylı bir vergi olarak vergi yükünü artırıcı bir nitelik taşımaktaydı (Çelebi, 2012:88).

Yeni cumhuriyetin vergi gelirleri açısından çok büyük bir yere sahip olan aşarın kaldırılmış olmasına rağmen dönemin vergi yükü ortalamasının %9,8 olması vergi kaybının telafi edildiğini göstermektedir.

1923-1929 yılları arasındaki önemli ekonomik olaylardan bir tanesi de millileştirme çalışmalarıdır. Özellikle demir yolu hatlarının millileştirilmesi, rejî idaresinin tekel idaresine dönüştürülmesi ve kabotaj hakkının yerli sermayeye verilmesi bu konudaki en önemli gelişmelerdir. Millileştirmenin en temel gerekçesi yabancı sermayenin milli sermaye üzerindeki baskınlığını kırmak ve milli bir ekonomi oluşturmaktır (Susam, 2009:91).

Lozan anlaşmasına bağlı “Ticaret Sözleşmesi” gereğince Türkiye 5 yıl boyunca gümrük tarifelerini değiştirme hakkından yoksun bırakılmıştı (Akşin, 2009:167). Bu sebepten devlet dış ekonomik ilişkileri istediği gibi ayarlama özgürlüğüne sahip değildi. 1929 Büyük buhranı da Türkiye’yi etkilemiştir. Tarım ürünleri ihracatçısı konumunda olan Türkiye’nin, tarım ürünlerinin fiyatlarının kriz sebebiyle çok düşmesi sebebiyle döviz gelirleri azalmıştır (Günsoy ve Erdinç,2013:196).

Dünyayı kapsayan kriz sebebiyle diğer ülkeler sıkıntı çekerlerken Türkiye dışa kapanarak kendisini etkileyebilecek şoklardan korunmaya çalışmaktaydı. Milli bir ekonomi ve sanayi kurma girişimleri iç kaynaklardan finanse edilmeye çalışılmıştır. Bu kaynağın yaratılması adına bu dönemde yeni vergiler ihdas edilmiştir (Taş, 1995:363):

- Bina ve Arazi Vergileri (1931 - 1970)
- Hayvan Vergisi (1936 - 1961)
- İktisadi Buhran Vergisi (1931 - 1951)
- Hava Kuvvetlerine Yardım Vergisi (1936 - 1951)
- Muvazene Vergisi (1932 - 1951)¹

¹ Muvazene Vergisi 1929 yılında gerçekleşen ve küresel bir nitelikte olan ekonomik kriz neticesinde vergi gelirlerinin düşmesi üzerine işçi ve memur maaşlarından 1933'ten sonra alınmaya başlanan bir vergi çeşididir.

Tablo 4. Vergilerin sınıflandırılması ve vergi yükü (1930-1939)

YILLAR	Gelir Vergisi	Servet Vergisi	Harcama Vergileri	Vergi Yüğü
1930	8,6	17,5	73,9	10,4
1931	13,0	17,0	70,0	10,2
1932	22,3	14,2	63,5	13,8
1933	22,2	14,2	63,6	13,7
1934	27,4	16,1	56,5	11,8
1935	28,5	15,6	55,9	11,8
1936	41,8	11,6	46,6	8,0
1937	17,1	10,8	72,1	9,0
1938	31,5	8,1	60,4	10,7
1939	35,7	8,6	55,7	9,5
1930-1939 Ort.	24,8	13,4	61,8	10,9

(**Kaynak:** Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri, 1924-2012)

Yürürlüğe konulmuş olan bu vergiler sebebiyle dönem başında, 1930'da %8,6 olan gelir vergisi payı 1939'a gelindiğinde %35,7'ye ulaşmıştır. Ortalama gelir vergisi oranı da bir önceki dönemle kıyaslandığında %18'den %24,8'e çıkmıştır. Gelir vergisindeki değişikliğin sebebi ise yeni konulan vergilerin (Kazanç, İktisadi buhran, Muvazene ve Hava kuvvetlerine yardım vergisi) büyük oranda işçi ve memur kesimini kapsamasıdır. Vergi gelirlerinde gelir vergisinin payının artmasıyla harcama vergilerinin payında da azalış gözlemlenmiştir. Dönem başında %73,9 olan harcama vergileri dönem sonunda %55,7'ye kadar düşmüştür. Dönem boyunca vergi yükü oranları % 10,9 dolaylarında kalmış ve fazla oynaklık göstermemiştir.

1940-1945 yılları arası savaş yılları olarak adlandırılmaktadır. 1939 yılında başlayıp 1945 yılına kadar süren II. Dünya Savaşı sebebiyle Türkiye ekonomisi en ciddi daralma dönemini yaşamıştır. Savaş sebebiyle ithalat olanakları ortadan kalktığı için malların fiyatlarında aşırı yükselmeler görülmüş enflasyon 1942'de %90 1943'te ise %75 olmuştur. Bu fiyat artışlarından doğan kazançları vergilendirmek adına da Varlık Vergisi çıkarılmıştır (Akşin,2009:218). Bu dönemin en ciddi vergisel olayı 11 Kasım 1942 tarih ve 4305 sayılı kanunla konulan Varlık Vergisi'dir. Varlık vergisi kanununun 1. maddesi vergiyle ilgi olarak şu ifadeyi kullanmaktadır: "*Servet ve kazanç sahiplerinin servetleri ve fevkalade kazançları üzerinden alınmak ve bir defaya mahsus olmak üzere «Varlık Vergisi» adıyla bir mükellefiyet tesis edilmiştir*". Dolayısıyla, Varlık vergisine II. Dünya savaşının devam ettiği yıllardaki olağanüstü koşullarda bir defaya mahsus olmak üzere konulan bir servet vergisidir denilebilir. Verginin konusu, servet ve kazanç sahiplerinin servetleri ve olağanüstü gelirleriydi (Karabulut, 2005:325-326).

Varlık Vergisi temel olarak ayrımcı bir vergidir. Mükellefiyet bakımından gayrimüslim ve Müslüman ayrımı yapılmıştır. Verginin hesaplanması konusunda bir standart belirlenmemiş, yerel düzeyde kurulacak olan komisyonlara vergiyi hesaplama yetkisi verilmiştir. Bu durum da keyfiyete çok açık olmuştur. Tahakkuk ettirilen vergilere karşı da yargı yolu kapatılmıştır (Çelebi, 2012:126-127)

Tablo 5. Varlık vergisi tahakkuk ve tahsilatı

	İstanbul	Oran	Türkiye	Oran
Toplam Mükellef Sayısı	62 575	%54	114 368	% 100
Tahakkuk Eden Vergi (TL)	317 275 642	%68	465 384 820	% 100
Tahsil Edilen Vergi (TL)	221 307 508	%70	314 920 940	% 100
Tahsilatın Tahakkuka Oranı	-	%69,7	-	% 74,3

(Kaynak: Karabulut, 2005: 330)

Varlık vergisinden il bazında en çok etkilenen İstanbul olmuştur. Toplam mükellef sayısının %54'ü, tahakkuk eden miktarın %68'i ve tahsil edilen miktarın da %70'i İstanbul'dan tahsil edilmiştir.

Varlık vergisine ek olarak Toprak Mahsulleri Vergisi (1944) ve Ayni Muamele Vergisi (1942) geçici surette yürürlüğe konulmuştur. Toprak Mahsulleri Vergisi çiftçilerin yetiştirdiği ürünlerden %10 oranında ayni ya da nakdi olarak devlete vermesini gerektiriyordu. Oranı ve konusu bakımından aşar vergisine çok benzeyen bu vergiyi aşardaki gibi mültezimler değil devletin kendisi toplamıştır (Akşin, 2009:219). Aşar vergisinin kaldırılmasıyla tarım gelirleri vergi dışında kalan kesim bu vergiye karşı çok tepki vermiştir. Çok partili hayata geçişte de bu vergiye karşı verilen tepkiler etkili olmuştur.

Tablo 6. Vergilerin sınıflandırılması ve vergi yükü (1940-1945)

YILLAR	Gelir Vergisi	Servet Vergisi	Harcama Vergileri	Vergi Yüğü
1940	39,5	7,4	53,2	9,6
1941	35,9	8,2	55,9	10,5
1942	20,0	41,6	38,4	11,8
1943	36,4	10,5	53,1	8,2
1944	36,1	13,0	50,9	12,5
1945	42,6	6,2	51,2	9,6
1940-1945 Ort.	35,1	14,5	50,4	10,4

(Kaynak: Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri, 1924-2012)

Bu dönemde konulan varlık vergisi ve konulan diğer geçici vergilerin etkisiyle önceki dönemde %24,8 olan ortalama gelir vergisi oranı bu dönemde %35,1'e yükselmiştir. Savaş sebebiyle artan fiyatlar yüzünden harcama vergilerinde bir önceki

döneme göre ciddi azalışlar göze çarpmaktadır. Bir önceki dönemde ortalama %61,8 olan harcama vergileri bu dönemde %50,4'e gerilemiştir. Varlık vergisinin yürürlüğe konulduğu 1942 yılı ise servet vergilerinin zirve yaptığı dönemdir. 1941 yılında %8,2 olan servet vergilerinin payı, 1942 yılında %41,6'ya yükselmiştir. Vergi yükü bu dönemde ortalama %10,9 olarak bir önceki döneme paralel bir seyir izlemiştir.

1946 yılı Türkiye tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Çok partili hayata geçişin ilk adımının atıldığı bu dönemde hem iktisat hem de demokrasi alanında çok köklü başlangıçların temeli atılmıştır. 1946'ya iktisadi olarak dönüm noktası özelliğini kazandıran konu 16 yıl süren dışa kapalı, korumacı ekonomi modelinin yerine dışa açık, ithalatçı bir ekonomi modeline geçişin ilk adımları atılmıştır (Boratav, 2009:94).

Ekonomik değişimle birlikte vergi sisteminin de değişmesi gerektiği ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Mevcut vergi sisteminin dönem gereklerine cevap veremiyor oluşu da değişim için önemli bir güdü olarak ortaya çıkmıştır. Bu gerekçeye binaen bakanlar kurulu kararıyla bir komisyon vergi reformu çalışmalarına başlamış ve çalışmalar sonucunda da Gelir Vergisi, Kurumlar Vergisi ve Esnaf Vergisi kanunlaşmıştır. Fakat tespitinin zor olduğu gerekçesiyle zirai kazançlar gelir vergisi içerisine dâhil edilmemiştir. Bu tasarıya atfedilen en büyük zafiyet olarak göze çarpmaktadır (Taş, 1995: 368-369).

Tablo 7. Vergilerin sınıflandırılması ve vergi yükü (1946-1953)

YILLAR	Gelir Vergisi	Servet Vergisi	Harcama	Vergi Yükü
1946	37,3	4,8	57,9	10,8
1947	34,5	6,2	59,2	14,6
1948	37,1	3,9	59,0	11,4
1949	33,4	2,8	63,8	15,4
1950	33,0	3,0	64,0	12,8
1951	23,9	2,8	73,3	10,6
1952	24,4	2,3	73,3	11,8
1953	27,9	4,0	68,1	10,9
1946-1953 Ort.	31,4	3,7	64,8	12,3

(Kaynak: Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri, 1924-2012)

Bir önceki dönemde konulmuş olan varlık vergisi gibi olağanüstü vergilerin kaldırılması sonucunda servet vergileri büyük ölçüde azalmıştır. 1940-1945 döneminde %14,5 olan servet vergilerinin payı bu dönemde %3,7'ye düşmüştür. Zirai kazançların gelir vergisinin kapsamının dışında bırakılmasıyla gelirden alınan vergilerin payında küçük bir azalma meydana gelmiştir. Bu dönemde en hızlı büyüyen zirai kazançların gelir vergisi kapsamına alınmaması sonucu gelirden alınan vergilerin payında %3,7 oranında

bir azalma olmuştur. Harcama vergilerinde meydana gelen artışa esas sebep dönem itibariyle gelir gruplarının tamamındaki gelir artışlarının sonucunda ortaya çıkan harcama vergilerinin artışıdır. Yeni vergi sisteminin artan oranlı oluşu ve talep artışı dolayısıyla vergi yükünde yaklaşık %2'lik bir artış meydana gelmiştir. 1940-1945 dönemi ortalaması %10,4 iken bu dönemde vergi yükü ortalaması %12,3 olarak gerçekleşmiştir.

1954-1961 döneminde bir önceki dönemde uygulanan liberal bir dış ticaret rejimine dayalı şekilde dış dengenin sağlanamayacağı anlaşılmış ve dış ticaret kontrollerine gidilmiştir. 1954 yılından başlayıp 1958 yılına uygulanan Dış Ticaret Rejimi ile dış ticaret açığı düşürülebilmiştir. Dönemin enflasyonist karakteristiği sebebiyle ücretler gelir vergisinin üst dilimlerine girmiş ve bu durum da vergi yükünü artırıcı bir etki yapmıştır.

Tablo 8. Vergilerin sınıflandırılması ve vergi yükü (1954-1961)

YILLAR	Gelir Vergisi	Servet Vergisi	Harcama Vergileri	Vergi Yüğü
1954	33,3	2,2	64,5	12,2
1955	34,3	2,0	63,7	11,8
1956	38,5	2,0	59,5	11,7
1957	36,9	2,1	61,0	10,3
1958	36,3	2,0	61,7	10,2
1959	35,2	1,4	63,4	11,6
1960	40,4	1,6	58,0	11,1
1961	41,0	2,2	56,8	12,3
1954-1961 Ort.	36,9	1,9	61,0	11,4

(Kaynak: Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri, 1924-2012)

1957 yılında İstihsal Vergisi adıyla harcama vergileri konulmuştur. Özellikle 1960-1961 yıllarında bütün vergilerin oranları artırılmıştır. 1960 yılında yapılan gelir vergisi değişikliği ile muafiyet sınırını aşan zirai kazançlar vergilendirme kapsamına alınmıştır. Vergi artışlarıyla birlikte gelirden alınan vergilerin payı 1940-1945'i kapsayan dönemde % 31,4 iken bu dönemde % 36,9 olmuştur. Harcama vergilerinde ise %3,8'lik bir azalma meydana gelmiştir. Servet vergilerinde de bir önceki döneme nazaran %1,8'lik bir düşüş olmuştur. Oran bakımından küçük olsa da servet vergilerinde yarı yarıya azalma söz konusu olmuştur. Vergi yükü ise bir önceki döneme göre %0,9 oranında azalmıştır. Bu azalışta servet ve harcama vergilerinin azalmasının neden olarak gösterilmesi mümkündür.

27 Mayıs 1960 askeri darbesinin ardından ekonomi planlı bir evreye geçmiştir. Önceki dönemdeki ekonomi politikası açık koşullar üzerine kurulu bir sistemdeyken bu yeni dönem korumacı, ithal ikameci bir çerçeveye oturmuştur. 5 yıllık kalkınma planları

hazırlanmış ve eleştirilere rağmen bu planlara sadık kalınmaya çalışılmıştır (Boratav,2009:118).

Bu dönemin vergisel olaylarının temelleri darbe sonrasında girilen vergisel düzenlemeler oluşturulmuştur. Büyük bir vergi reformu yapılması adına bir komisyon kurulmuştur. 31 Aralık 1960 tarihinde yeniden çıkarılan Gelir Vergisi ile birlikte vergi tarifesi yeniden düzenlenmiş, ayrıcalıklı uygulamalar daraltılmıştır. Bu kanunun getirmiş olduğu en büyük yenilik ise tarım kazançlarının tekrar gelir vergisinin kapsamına alınmasıdır. Gelir Vergisi ile aynı tarihte çıkarılan Kurumlar Vergisi ile de sermaye şirketleri ile kooperatiflerin vergi oranı %10'dan %20'ye çıkarılmıştır (Susam, 2009:158). Önceki dönemlerdeki tarıma dayalı büyüme stratejilerinin yerine bu dönemde sanayiye yönelik büyüme üzerinde durulmuştur. Sermaye birikimine önem verilmiştir. Sermaye birikimine önem verildiğinden vergi yükü büyük oranda maaşlı-ücretli kesim üzerine kaymıştır.

Tablo 9. Vergilerin sınıflandırılması ve vergi yükü (1962-1979)

YILLAR	Gelir Vergisi	Servet Vergisi	Harcama Vergileri	Vergi Yükü
1962	35,5	1,0	63,5	11,1
1963	31,5	1,0	67,5	12,6
1964	31,0	1,7	67,3	13,0
1965	31,2	1,9	66,9	13,4
1966	31,8	1,8	66,4	13,6
1967	32,3	1,7	66,0	14,7
1968	33,2	1,9	64,9	14,4
1969	33,6	1,9	64,5	15,3
1970	35,5	2,0	62,5	15,6
1971	35,9	1,6	62,5	16,3
1972	37,3	1,3	61,4	16,2
1973	41,3	1,1	57,6	16,8
1974	45,1	1,1	53,8	15,2
1975	45,8	0,9	53,3	17,7
1976	46,7	0,8	52,5	18,8
1977	51,9	1,1	47,0	19,3
1978	56,4	0,9	42,7	19,1
1979	57,5	0,7	41,8	18,4
1962-1979 Ort.	40,8	1,3	57,9	15,7

(Kaynak: Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri, 1924-2012)

Gelirden alınan vergiler dönem başında %30'lar seviyesinde iken dönem sonunda bu oran %57,5'e kadar yükselmiştir. Gelir vergilerinin ortalama payı da bir önceki döneme kıyasla artış göstermiştir. Harcama vergileri de dönem başında %67'ler seviyesindeyken dönem sonunda %41,8'e kadar gerilemiştir. Vergi kompozisyonundaki bu değişimini artan enflasyon sebebiyle fiyatların artması ve vergi tarifesinde üst dilimlere girme sonucunda artan vergilerle açıklamak mümkün olacaktır. Vergi yükü

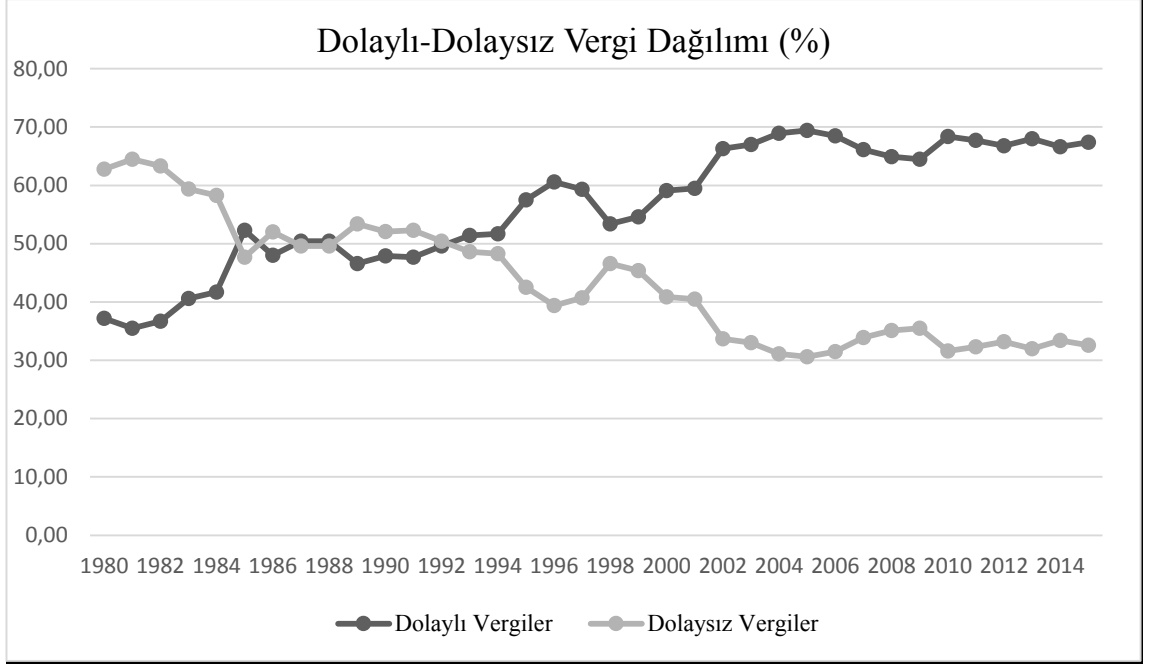
dönem boyunca artış göstermiştir. Dönem başında %11 olan vergi yükü dönem sonunda %19 seviyesine ulaşmıştır.

1980 yılı 1946 yılına benzer şekilde hem Türk ekonomisi hem de demokrasisi açısından dönüm noktalarından birisidir. 24 Ocak Kararları Türkiye ekonomisini kökten etkilemiş, 12 Eylül Askeri Darbesi de demokrasiye önemli bir zarar vermiştir. 24 Ocak kararları neoliberal politikanın bir tezahürü niteliğindedir. Bu kararlarla devletin ekonomideki ağırlığının azaltılması, döviz alım satımının serbest bırakılması, dış ticaretin serbestleştirilmesi gibi önemli adımlar atılmıştır. 24 Ocak kararları o dönem dünyaya hâkim olan ekonomik görüşün ülkemize uygulanmasıdır (Susam, 2009:169).

1980 sonrası dönemde vergileme alanında yapılan düzenlemelerde ulaşılmaya çalışılan amaçları sıralarsak eğer (Nadaroğlu, 1998:409):

- Vergilerin piyasa ekonomisine uygun hale getirilmesi, vergilerin tasarrufları artırıcı ve yatırımları teşvik edici şekilde düzenlenmesi
- Vergi yükünün dengeli ve adaletli dağıtılması
- Döviz kıtlığının önüne geçilebilmesi adına ihracatı destekleyici vergi politikalarının uygulanması
- Enflasyonla mücadelede vergi politikalarından yararlanılması

Bu dönemden itibaren vergi kanunları tek tek gözden geçirilmeye ve dönem ihtiyaçlarına uygun hale getirilmeye çalışılmıştır. 1984 yılında KİT'ler kademeli olarak kurumlar vergisi kapsamına dâhil edilmiştir. % 50 olarak uygulanan kurumlar vergisi oranı 1986 yılına kadar kademeli olarak %40'a indirilmiş 1986 yılında da %46 olmuştur. Kurumlar vergisine tabi mükelleflere tanınan indirim ve muafiyetler önemli ölçüde artırılmıştır. Sanayi üzerindeki yükün azaltılması, enflasyonist baskının önlenmesi gibi ekonomik amaçlarla; vergi adaletinin sağlanması, vergi hasılatının artırılması ve kayıp-kaçağı önlemek gibi mali nedenlerle Katma Değer Vergisi Kanunu yürürlüğe konulmuştur (Susam,2009:182-183). Bu kanunun yürürlüğe konulmasıyla beraber vergi dağılımı bir daha dengeye gelmemek üzere dolaylı vergiler aleyhine bozulmuştur.

Şekil 7. Dolaylı ve Dolaylı Vergilerin Dağılımı (1980-2015) (**Kaynak:** Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri(1924-2012) ve GİB verileri kullanılarak oluşturulmuştur.)

1984 yılında KDV modelinin kabul edilmesi ile birlikte vergilendirme dolaylı vergiler üzerine yoğunlaşmıştır. Özel İletişim Vergisi ve Özel Tüketim Vergisi ile de dolaylı vergilerin payı giderek artmıştır.

Vergi gelirleri içerisinde dolaylı vergi gelirlerinin artması vergi kompozisyonunun tüketim malları ağırlıklı olduğunu göstermektedir. Bu durumda da vergi yüküne alt gelir gruplarının katlandığını söyleyebiliriz.

17 Ağustos Depremi sonrasında depremin yaralarını sarmak adına konulmuş olan fakat daha sonra kaldırılmayan Özel İletişim Vergisi ve 2002 yılında Avrupa Birliği müktesebatına uyum adına konulan Özel Tüketim Vergisi dolaylı vergilerin hasılatının artmasında önemli bir rol oynamıştır. 2005 yılında %30 olan Kurumlar Vergisi oranı 2006 yılında %20'ye düşürülmüş bu da dolaysız vergilerin payının azalmasında bir faktör olmuştur.

1990'lı yıllardaki koalisyon hükümetlerinin izlemiş oldukları popülist politikalar da kamu kesiminin giderlerini artırmış, bu giderlerin vergilerle karşılanmaya çalışılması da vergi yükünü artırıcı bir etki yapmıştır.

Tablo 10. Toplam vergi gelirlerinin GSYH içindeki payı

	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Avustralya	26,2	27,8	28,1	28,2	30,4	30	25,6	26,3	27,4	27,6	27,8	-
Avusturya	38,7	40,5	39,4	41,1	42,1	40,9	40,8	41	41,7	42,5	42,8	43,5
Belçika	40,5	43,5	41,2	42,6	43,5	43,2	42,6	43,1	44,2	45	45	44,8
Kanada	30,4	31,7	35,2	34,8	34,8	32,2	30,6	30,5	31	31	31,2	31,9
Şili	17	18,4	18,8	20,7	19,7	21,2	21,5	20	19,8	20,7
Çekya	34,9	32,5	34,5	32,5	33,3	33,7	34,1	33,1	33,5
Danimarka	41,3	43,9	44,4	46,5	46,9	48	45,1	45,1	45,8	46,8	49,6	46,6
Estonya	36	31,1	30	33,2	31,5	31,5	31,5	32,4	33,6
Finlandiya	35,3	39,1	42,9	44,5	45,8	42,1	40,8	42	42,7	43,6	43,8	44
Fransa	39,4	41,9	41	41,9	43	42,8	42	43,2	44,3	45,2	45,5	45,5
Almanya	36,4	36,1	34,8	36,2	36,2	33,9	35	35,7	36,3	36,4	36,6	36,9
Yunanistan	20,8	24,6	25,2	27,8	33,4	31,2	32,2	33,7	35,5	35,6	35,8	36,8
Macaristan	41	38,6	36,7	37,5	36,5	38,6	38,2	38,2	39,4
İzlanda	28,9	27,5	30,2	30,5	36,3	39,6	33,4	34,5	35,3	36	38,9	37,1
İrlanda	30,1	33,6	32,4	31,7	30,8	29,4	27,1	27,1	27,4	28,2	28,7	23,6
İsrail	35,6	34,8	33,6	30,5	30,8	29,7	30,7	31,2	31,4
İtalya	28,7	32,5	36,4	38,6	40,6	39,1	41,9	41,9	43,9	44	43,7	43,3
Japonya	24,8	26,7	28,5	26,4	26,6	27,3	27,6	28,6	29,4	30,3	32	-
Kore	16,9	15,8	18,8	19,1	21,5	22,5	23,4	24,2	24,8	24,3	24,6	25,3
Letonya	29,7	29,1	27,9	28,1	27,8	28,5	28,5	28,9	29
Lüksemburg	34,3	37,9	33,6	34,9	37,2	38,2	38	37,9	38,8	38,1	38,4	37
Meksika	14,5	15,2	12,4	11,4	13,6	12,6	14,1	14	13,9	14,6	15,2	17,4
Hollanda	40,3	39,8	40,2	37,7	37,2	35,4	36,1	35,9	36	36,5	37,5	37,8
Yeni	29,6	29,5	36,2	35,6	32,5	36	30,3	30,4	32	31,3	32,5	32,8
Norveç	41,9	41,9	40,2	40	41,9	42,6	41,9	42,1	41,5	39,9	38,7	38,1
Polonya	37,7	32,9	33,1	31,1	31,6	31,9	31,9	32,1	-
Portekiz	21,9	24,1	26,5	29,3	31,1	30,8	30,4	32,3	31,8	34,1	34,2	34,5
Slovakya	39,6	33,6	31,3	28,1	28,6	28,4	30,3	31,2	32,3
Slovenya	38,4	36,6	38	36,9	36,5	36,9	36,8	36,5	36,6
İspanya	22	26,8	31,6	31,3	33,4	35,3	31,5	31,4	32,4	33,2	33,8	33,8
İsveç	43,7	44,8	49,5	45,6	49	46,6	43,2	42,5	42,6	42,9	42,8	43,3
İsviçre	23,3	23,9	23,6	25,4	27,4	26,5	26,5	27	26,8	26,9	27	27,9
Türkiye	13,3	11,5	14,9	16,8	24,2	24,3	26,2	27,8	27,6	29,3	28,8	30
İngiltere	33,4	35,1	32,9	29,8	32,8	32,5	32,5	33,4	32,7	32,5	32,1	32,5
ABD	25,5	24,6	26	26,5	28,2	25,9	23,5	23,9	24,1	25,7	25,9	26,4
OECD-Ortalama	30,1	31,5	32	33,3	34	33,6	32,6	33	33,4	33,8	34,2	34,6

(Kaynak: OECD Vergi İstatistikleri)

Tablo 1980 sonrası OECD ülkelerindeki vergi yükü rakamlarını göstermektedir. Dönem başında Türkiye %13,3 ile vergi yükü sıralamasında OECD ülkeleri içerisinde son sırada bulunmaktadır. Türkiye o yıl itibariyle OECD ortalaması olan %30,1'in çok altında bir vergi yüküne sahiptir. 1985 yılında da %11,5'lik oranıyla son sıradaki yerini korumuştur. 2015 yılına gelindiğinde ise Türkiye yeni konulan vergilerin de yardımıyla bu oranı %30'a yükseltmeyi başarmıştır. Vergi yükü artışı performansı ile birçok ülkeyi geride bırakan Türkiye buna rağmen hala OECD ortalamasının altında yer almaktadır. Türkiye'nin vergi yükü oranı süreç boyunca düzenli bir artış süreci izlemiştir.

Türkiye'nin OECD vergi yükü rakamları sıralamasında alt sıralarda yer alması değerlendirilirken diğer ülkelerin siyasi, sosyal, ekonomik ve mali durumlarının da göz önünde bulundurulmasında fayda vardır. Karşılaştırılan ülkelerin refah düzeyi ve yaşam standartları, gelir düzeyi, ödenen vergilerin yol açtığı vergi kayıpları yani gelir düzeyine kıyasla ödenen vergiler dolayısıyla ortaya çıkan fedakârlık farklılıkları gibi faktörlerin ülkeler bazında farklı olduğunu göz önünde bulundurmak faydalı olacaktır (Akdoğan, 2009:498).

OECD üyesi diğer ülkelerle karşılaştırıldığında Türkiye'nin vergi yükü oranı düşük gibi görünse de karşılaştırılan ülkeler bazında bakıldığında birçok ülkenin kişi başına düşen hasılası Türkiye'nin çok üzerindedir. Bu sebeple bireyler vergilerini ödedikten sonra ellerinde kalan miktarlar ile çok rahat bir şekilde hayatını sürdürebilmektedir. Örneğin Dünya Bankası verilerine göre Danimarka'da yaşayan bir insanın kişi başına düşen yıllık geliri 2016 yılı itibariyle 53 417 dolardır. Bu birey vergisini ödedikten sonra kalan miktar ile yaşamını rahatlıkla sürdürebilmektedir. Dünya Bankası verilerine göre Türkiye'de ise kişi başına düşen hâsıla 2016 yılı itibariyle 10 787 dolardır. Türk bireyin refah düzeyi Danimarkalı bireye göre daha düşük olduğundan vergi ödemekten duydukları yük farklı olacaktır.

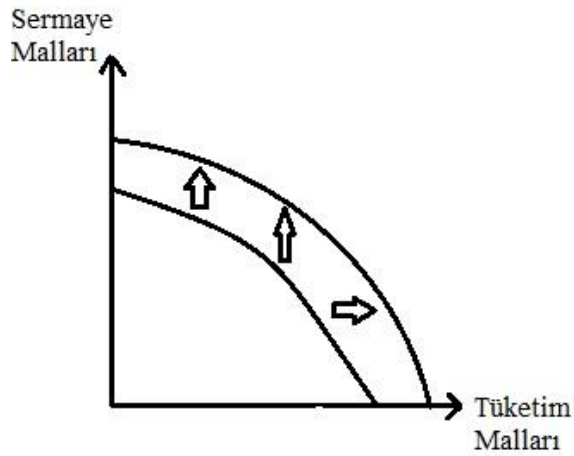
Türkiye'nin vergi yükünü etkileyen bir diğer husus ise kayıt dışı ekonominin GSYH'ye oranıdır. Ilgın (2002) 1985-2001 yıllarını kapsayan çalışmada ortalama kayıt dışı oranını %66,75 olarak tespit etmiştir. Tütüncü (2013) ise 1998-2009 yıllarını kapsayan çalışmada kayıt dışı oranını ortalama %52,07 olarak tespit etmiştir. Demir ve Küçükilhan'ın (2013) anket yöntemi ile 14 ilde 1597 mükellef ile görüşerek yapmış olduğu çalışmalarında da kayıt dışı oranı % 41 olarak bulunmuştur. Bu veriler ışığında bakıldığında Türkiye'nin kayıt dışı oranı oldukça yüksektir. Bu durum ise vergi yükünün yasal sınırlar içerisindeki bireylerin üzerinde kalmasına sebebiyet vermekte dolayısıyla da bu yasal sınır içerisindeki mükelleflerin yükü çok fazla hissetmelerine sebep olmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME

Ekonomik büyümeyi mal ve hizmetlerin üretim kapasitelerinin ve mal ve hizmetlerin miktarının artması şeklinde tanımlamak da mümkündür. Ekonomik büyüme kişi başına düşen reel gayrisafı yurtiçi hasıladaki artış demektir (Yılmaz,2005:9). Ekonomik büyüme hızı ülkelere göre değişiklik gösterir. Bu değişikliğin sebebi ülkelerin sahip olduğu doğal kaynakların, sermayenin, emeğin ve emeğin yapısının ve sahip olunan teknolojinin farklı olmasından kaynaklanmaktadır (Taban, 2016:1).

Ekonomik büyüme kişi başına düşen reel GSYH'deki artış olarak da ifade edilmektedir. Bu artışlar, kalıcı şekilde yalnızca uzun dönemde gerçekleştirilebileceğinden ekonomik büyüme uzun dönemli bir sorun olarak kabul edilmektedir. Ülkenin üretiminin artırılması adına, üretim potansiyelinin artırılması ya da mevcut potansiyelin daha verimli kullanılması (üretim faktörlerinin miktarlarının artması ya da mevcut faktörlerin daha verimli şekilde kullanılması) dolayısıyla ekonomik büyüme ortaya çıkmaktadır. Ekonomik büyümenin ortaya çıkışının üretim faktörlerine dayanması sebebiyle ekonomik büyüme daha çok arz cephesi tarafından belirlenmektedir. Başka bir ifade ile ülkenin üretim olanakları eğrisini dışa ve ülkenin uzun dönem arz eğrisini sağ tarafa kaydıran etkenler ekonomik büyümenin kaynağını oluşturmaktadır (Kibritçioğlu, 1998: 207).

Şekil 8. Üretim olanakları eğrisi

Ekonominin büyümesi şekilde görüldüğü gibi ilk durumdan ikinci duruma geçilmesidir. Sermaye malları ve tüketim mallarından daha fazla üretilmesinin mümkün olması durumu ikinci durumdur. Bu durumun tersinin gerçekleştiği duruma ise ekonomik küçülme adı verilir.

Ekonomik büyümenin özelliklerine bakacak olursak eğer (Yılmaz,2005:12):

- Ekonomik büyüme sayısal bir olgudur. Bir nicelik ifadesidir.
- Ekonomik büyüme uzun dönemli bir olgudur. Ekonomik büyümenin analizi yapılırken kısa dönemli veriler yanlışlığa sebebiyet verebilir.
- Ekonomik büyüme reel bir artış anlamına gelir.
- Ekonomik büyüme üretim düzeyinde ve gelirden bir artış demektir.
- Ekonomik büyüme dinamik bir kavramdır.
- Ekonomik büyüme makro analizler sonucunda ortaya çıkar.
- Büyüme pazarlanabilir ürün miktarını artırır. İhtiyaç düzeyinde üretim yapan bir ülkenin ihtiyaç fazlası üretim yapması anlamına gelir.

2.1. Ekonomik Büyümenin Ölçülmesi

Ekonomik büyüme oranı, bir ekonomide bir önceki yıla göre meydana gelen hasıla artışının oranıdır. Ekonomik büyümenin tanımından hareketle o ülkenin GSYH'sindeki büyüme oranı o ülkenin büyüme hızını göstermektedir.

Gayri safi yurtiçi hâsıla (GSYH); belirli bir zaman dilimi içerisinde bir ülkede üretilen nihai mal ve hizmetlerin piyasa değerine denir. GSYH'de ülke sınırları dâhilinde ülke vatandaşlarının üretmiş olduğu nihai mal ve hizmetler ve o ülke sınırları içindeki yabancı ülke vatandaşlarının da yapmış olduğu üretim de kapsamaktadır. Söz konusu olan ülkenin diğer ülkelerde üretim yapan vatandaşlarının üretmiş olduğu mal ve hizmetler de üretim yapmış oldukları ülkenin GSYH'sine dâhil olmaktadır (Ertek, 2005: 17).

Nominal GSYH, belirli bir dönem içerisinde belirli bir ülkede üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin o dönemki fiyatları üzerinden ölçen bir makroekonomik göstergedir. Nominal GSYH'nin diğer adı da cari fiyatlarla GSYH'dir. Bu ölçüt içerisinde enflasyon

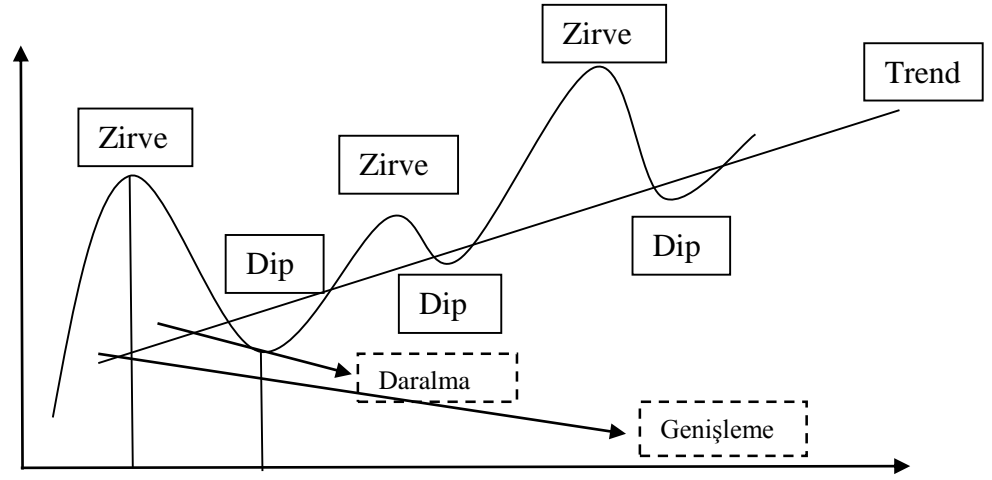
sebebiyle ortaya çıkan artışlar da yer almaktadır. Nominal GSYH bir ekonomideki dönemler arasındaki mal ve hizmetlerdeki üretim artış ya da azalışlarını göstermemektedir (Arı, 2010: 30-31).

Reel GSYH, farklı dönemlerde üretilmiş olan mal ve hizmetlerin belirli bir yılı baz alarak aynı fiyatlar üzerinden hesaplanması sonucunda elde edilir. Belirli bir yılın seçilmesi sebebiyle fiyatlar aynı olduğundan dönemler arasında fiziki üretimin karşılaştırılmasına imkan sağlanmaktadır. Bu sayede hasıladaki fiyat artışları sebebiyle ortaya çıkan etkilerin giderilmesi mümkün olmaktadır (Günsoy ve Erdinç, 2013:7).

Gayri safi milli hâsıla; bir ülke vatandaşlarının belirli bir yılda gerek vatandaşları oldukları ülkede gerekse diğer ülkelerde ürettikleri tüm nihai mal ve hizmetlerin cari piyasa fiyatlarıyla hesaplanan değerine GSMH denir. GSMH’de kıstas üretimin yapıldığı yer değil üretimin sahipliğidir. Bu sebeple yabancı ülke vatandaşlarının ülke içerisinde yapmış oldukları üretim GSMH kapsamında değildir. Ülke vatandaşlarının yabancı ülkelerde yaptıkları üretim de GSMH kapsamındadır. Bir diğer tanıma göre GSMH bir ülkenin yurtdışında çalışan vatandaşlarının ülkeye yolladığı faktör gelirlerinin GSYH’ye eklenip, ülke içerisindeki yabancılara kendi ülkelerine yollanmış oldukları faktör gelirlerinin GSYH’den düşülmesi suretiyle ortaya çıkan değerdir (Ünsal, 2007: 52).

GSYH hesaplamalarında bazı hususlar hesaba katılmamaktadır. Örneğin, bir mal yahut hizmetin üretim miktarının artırılması doğaya ve çevredeki insanlara zarar verebilmektedir. Bu durumda toplumsal faydayı azaltıcı etkiler ortaya çıkabilmektedir. Bu şekilde ortaya çıkan negatif dışsallıklar ya da tam tersi durumlarda ortaya çıkabilecek olan pozitif dışsallıklar GSYH hesaplamalarına dâhil edilmemektedir. Bunlara ek olarak yemek yapmak, temizlik yapmak gibi ev işleri GSYH hesaplarında yer almamaktadır. Kişilerin dinlenmek amacıyla kullanmış oldukları boş zamanlar da ekonomik olarak ifade edilemediğinden GSYH hesaplarına dâhil edilmemektedir. Ayrıca kayıt dışı ekonomi kayıt altına alınmadığından GSYH hesaplamalarına dâhil edilememektedir (Günsoy ve Erdinç, 2013:8).

Ekonomik büyüme oranları dönemler itibariyle farklılaşabilmektedir. Ekonomik büyümenin içsel ve dışsal faktörlerden etkilenmesi sebebiyle ekonomik büyüme düz bir trend olmaktan ziyade salınımları olan bir eğri şeklinde olmaktadır.

Şekil 9. Konjktür ve İktisadi Büyüme (**Kaynak:** Taban, 2016: 2)

Trend Eğrisi uzun dönemde bir ekonominin ortalama büyüme oranını göstermektedir. Konjktürel Dalgalanmalar ise kısa dönemde trend çevresinde ortaya çıkan genişleme ve daralmalardır. Şekildeki Trend Eğrisi tüm üretim faktörlerinin tam olarak kullanılması halinde GSYH'nin izleyeceği doğrultuyu göstermektedir. Trend eğrisi potansiyel üretimin bir fonksiyonudur. Kısa dönemde fiili üretim ile potansiyel üretim her zaman aynı olmayabilmektedir. Böyle bir durumda üretim açığı veya üretim fazlası meydana gelebilmektedir. Bu durum da Konjktürel Dalgalanmaları meydana getirmektedir. Dalgalanmalar esnasında reel GSYH'nin ulaştığı en yüksek noktaya zirve, en düşük olduğu noktaya da dip adı verilmektedir. Dipten zirveye kadar olan sürece genişleme adı verilirken, zirveden dibe kadar olan sürece de daralma adı verilmektedir (Taban,2016:2). Ekonomik büyümedeki asıl amaç kısa dönemli çok yüksek büyüme rakamlarındansa uzun dönemli istikrarlı büyümelerdir.

Ekonomik büyümeyi kısaca reel GSYH'deki artış hızı şeklinde açıklamak mümkündür. Formül ile ifade etmek gerekirse eğer:

$$g_t = ((Y_t - Y_{t-1}) / Y_{t-1}) * 100$$

(t) yılının hasılasını (t-1) yılındaki hasıladan çıkarıp çıkan sonucu baz yılımız olan (t-1) yılının hasılasına bölerek ve çıkan sonucu 100 ile çarparak (t) yılındaki büyümeyi elde etmiş oluruz. Bir diğer ifade ile;

$$g = \frac{\Delta Y}{Y_{t-1}} * 100$$

Y'deki değişimin baz dönem hasılasına bölünmesiyle ortaya çıkan sonucu 100'le çarparak büyüme rakamına ulaşabiliriz (Ünsal,2007:13).

Ülkeler arasında yapılan karşılaştırmalarda GSYH miktarından çok, kişi başına düşen GSYH'ye daha fazla önem verilmektedir. Yukarıdaki formül yardımıyla yapılan hesaplama, ekonomide üretilen nihai mal ve hizmetlerin miktarındaki artışı gösterse de, nüfus artışını ya da azalışını dikkate almadığı için, bireylerin refahındaki değişimi tam olarak yansıtamamaktadır.

Toplumsal refah düzeyini ölçme de kişi başına düşen büyüklüklerin kullanılması daha etkilidir. Kişi başına düşen gelir, o ülkedeki toplam gelirin ülkenin nüfusuna bölünerek bulunmasıyla o ülkede yaşayan bireylerin toplam gelirden ne kadarlık pay aldığını göstermektedir. Buna ek olarak bir ülkede ekonomik refahın en önemli göstergelerinden birisi de kişi başına düşen gelir büyüklüğüdür (Atılğan, 2004: 32).

Tablo 11. Türkiye GSYH istatistikleri

	Kişi Başına Düşen GSYH (\$)	Kişi Başına Düşen GSYH Artışı (Yıllık %)	GSYH Büyümesi (Yıllık %)
2000	4215	5,17	6,77
2001	3053	-7,08	-5,69
2002	3570	4,62	6,16
2003	4586	3,77	5,26
2004	5855	7,87	9,36
2005	7117	6,98	8,40
2006	772	5,58	6,89
2007	9309	3,44	4,66
2008	10382	-0,52	0,65
2009	8623	-6,05	-4,82
2010	10111	7,57	9,15
2011	10538	6,98	8,77
2012	1053	0,30	2,12
2013	10800	2,31	4,19
2014	10303	1,29	3,02
2015	9130	2,47	3,98

(Kaynak: Dünya Bankası, Ekonomi ve Büyüme İstatistikleri)

Tabloda Türkiye'ye ait 2000-2015 yılları arasındaki bazı GSYH istatistikleri verilmiştir. 2000 yılında kişi başına düşen GSYH 4215 dolar iken bu rakam 2015 yılında 9130 dolara yükselmiştir. 2004 yılında GSYH büyümesi %9 iken kişi başına düşen GSYH artışı %7,8 olmuştur. GSYH büyüme oranının kişi başına düşen hâsıla ile aynı olmaması nüfus artışının bir göstergesidir. Yıllar itibariyle bakıldığında her dönemde kişi başına düşen hasılanın oranı GSYH büyüme oranından düşük olmuştur. Bu durum da Türkiye'de nüfus artışının pozitif olmasıyla açıklanmaktadır.

2.2. Ekonomik Büyümenin Özellikleri

Ekonomik büyümenin özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür (Günsoy ve Erdinç, 2013:14):

- Ekonomik büyüme kantitatif yani rakamlarla ifade edilebilen bir olgudur. Yıllara göre gerek GSYH, GSMH gerekse ekonomik büyümedeki değişimler rakamlarla ifade edilebilir.
- Ekonomik büyüme temelinde uzun vadeyi ilgilendiren bir konudur. Üretim artışının sağlanması için gereken yatırımların artırılması, iktisadi yapının değiştirilebilmesi yalnızca uzun dönemde mümkün olabilmektedir.
- İkame yatırımlar iktisadi büyümeyi göstermemektedir. Bir binanın yıkılıp yerine aynı özelliklerde tekrar bir bina yapılması büyüme kapsamına girmemektedir.
- Ekonomik büyüme reel bir artışı ifade etmektedir. Mevcut duruma bir ilavenin yapılmış olması gerekmektedir.
- Ekonomik büyümenin gerçekleşmiş olması gelir dağılımında da iyileşme olacağını göstermeyebilir.
- Ekonomik Büyümenin Türleri

2.3. Ekonomik Büyüme Türleri

İktisadi büyümenin türlerini 9 başlık altında tanımlamak mümkündür (Günsoy ve Erdinç, 2013:15-16):

- Spontane Büyüme: Üretim faktörlerinin kendiliğinden harekete geçmesi sonucunda belli bir büyüme oranı yakalanmaktadır. Devlet ekonomiye minimum düzeyde müdahalede bulunmaktadır.

- Planlı Büyüme: Ekonomideki sınırlı kaynakların hangi malın üretime ne oranda tahsis edileceğine merkezi bir planlama otoritesi tarafından karar verildiği büyüme türüdür. Bu tür büyümede kaynak tahsisinde etkinliğe ulaşılmaya çalışılmaktadır. Planlama tüm sektörler açısından zorunluluk arz ediyorsa otoriter planlama, zorunluluk arz etmiyorsa yol gösterici planlamadan bahsetmek mümkündür.
- Kapalı Büyüme: Ekonomik büyümenin ülkenin kendi öz kaynaklarıyla gerçekleştirilmesidir. Dışa bağımlılığın bitirilmesi amacıyla bu tarz büyümeye başvurulmaktadır. Bu tür büyümede devletin ekonomiye müdahalesi her alanda hissedilir.
- Açık Büyüme: Bu tür büyüme modeli serbest piyasa ekonomisi üzerine kurulmuş ekonomilerde gözlemlenir. Bu büyüme modelinde uluslararası sermaye ve emek önemli bir yer tutmaktadır.
- Durgun Büyüme: Bu tarz büyümede ekonominin büyümesi ile nüfus artışı eşit olduğu için kişi başına artış sıfır olmaktadır. Ekonomi büyüdüğü halde kişi başına gelir artışı olmamaktadır. Artan nüfus büyüme sonucu ortaya çıkan gelir artan nüfusa paylaştırılmakta olduğundan kişi başına gelirden artış olmamaktadır.
- Üstel Büyüme: Büyüme hızının giderek arttığı büyüme türüdür.
- Biyolojik Büyüme: Bu tarz büyümede canlıların yaşamı örnek alınmıştır. Bu büyüme tarzında öncelikle artan bir hızda büyüme gerçekleşir. Daha sonra büyüme hızı yavaşlar ve bir noktada durur. Büyüme durduktan sonra da gerileme diğer adıyla küçülme başlar.
- Dengeli Büyüme: Dengeli büyümede sektörler arası karşılıklı bir bağımlılık ve uyum söz konusudur. Her sektör ürününe pazar bulmak durumundadır.
- Dengesiz Büyüme: Ekonomide sektörler arasında dengesizliklerin meydana geldiği büyüme türüdür. Öncü sektör ve bölgeler diğer sektör ve bölgeleri arkalarından sürükleyerek onların büyümelerine katkıda bulunur.
- İşsiz Büyüme: Ekonomik büyüme olmasına rağmen istihdamın artırılmaması sebebiyle işsizliğin artış gösterdiği büyümedir.
- Acımasız Büyüme: Büyüme sürecinde gelir dağılımının düzeltilmediği hatta daha da kötü bir hal aldığı büyümedir. Gini katsayısının giderek büyüdüğü bir büyüme türüdür.

- Sessiz Büyüme: Büyüme sürecinde insan hakları ve demokrasinin giderek gerilediği durumdur.
- Köksüz Büyüme: Büyüme sürecinde toplumun gelenek, göreneklerinden, örf ve adetlerinden uzaklaştığı büyüme türüdür.
- Geleceksiz Büyüme: Büyüme sürecinin yenilenemeyen doğal kaynakların tüketilmesi üzerine kurulmasıdır. Bu büyüme tarzında gelecek nesillere doğal kaynakların aktarılamaması söz konusudur.
- İyi Büyüme: İstihdamın teşvik edildiği, bireylerin kendi karar verme haklarının olduğu, refah artışının adil bir şekilde dağıtıldığı, toplumsal işbirliğinin sağlandığı, insanlığın geleceğini koruyan büyüme türüdür.

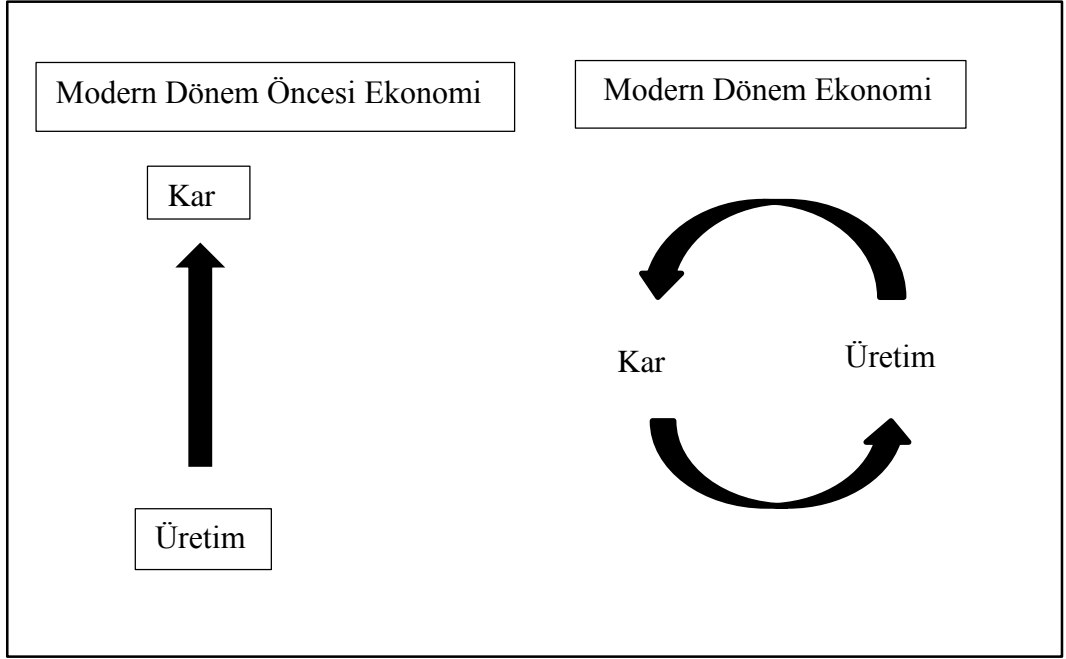
2.4. Ekonomik Büyümenin Etkileri

Ekonomik büyüme ile birlikte üretim yapısı da değişmektedir. Modern ekonomilere bakıldığında tarihsel süreç olarak tarım sektörünün payının giderek azaldığı ve sanayi sektörünün payının da giderek arttığı görülmektedir. Payı artan sanayi sektörünün istihdam ihtiyacının karşılanması amacıyla şehirlere göçler olmaktadır. Bu da nüfus dengelerini köy aleyhine kent lehine değiştirmektedir. Bu durum sanayide çalışan nüfusu artırırken tarımda çalışan nüfusu da azaltmaktadır. Sanayi sektöründeki kazançların tarıma göre daha yüksek olması insanların gelirlerinin artmasına ve dolayısıyla da tüketim tercihlerinin değişmesine yol açmaktadır. Sektörler arası gelir farkları gelir dağılımı üzerinde de etkili olmaktadır. Kalifiye mesleklerde çalışanların gelirleri artarken geleneksel mesleklerde çalışanların gelirlerinde azalmalar görülebilmektedir. Gelişen sanayi ile birlikte çalışma süreleri de değişebilmektedir. Önceleri uzun saatler alan bir işlem, teknolojinin gelişmesiyle ortaya çıkan verimlilik artışı sayesinde çok daha kısa sürede gerçekleştirilebilmektedir. Ekonomik büyümenin olumlu yanlarının dışında bir de büyüme sürecindeki negatif dışsallıklar ortaya çıkmaktadır. Şehirlere olan göçler dolayısıyla ortaya çıkan çarpık kentleşme, çevre ve hava kirliliği, gürültü gibi etmenler kamu idaresini bu olumsuzlukları önleyici adımlar atmaya zorlamaktadır (Günsoy ve Erdinç, 2013:16-17)

2.5. Ekonomik Büyüme Modelleri

Üretim sonucunda oluşan kârın üretimin artırılması için yatırılması fikri modern dönem için temel önermelerden birisidir. Fakat bu yaklaşım tarih boyunca birçok insan

için bir anlam ifade etmemekteydi. Modern öncesi zamanlarda, insanlar üretimin az çok sabit olduğuna inanmaktaydılar. Üretim ne yapılırsa yapılsın artmayacaksa eğer, neden kâr yeniden üretime yatırılınsın? Bu sebeple de ortaçağ soyluları, cömertliğin hâkim olduğu ve açıkça belirgin bir tüketim kültürü geliştirdiler. Gelirlerini yarışmalara, ziyafetlere, saraylara, savaşlara, yoksullara yardıma ve devasa katedrallere harcadılar. (Harari, 2015:309-310). Bu süreç değişimini aşağıdaki Şekil 8 yardımıyla göstermek mümkündür.

Şekil 10. Modern dönem öncesi ve sonrası temel üretim (**Kaynak:** Harari, 2015:310)

Üretim sonucunda ortaya çıkan karın tekrar üretime yönlendirilmesi üretim kapasitesinin artırılabilceği fikrini ortaya çıkarmıştır. Üretimin artırılabilceği fikrinin ortaya çıkışıyla beraber insanlar tüketim kültüründen üretim kültürüne doğru bir geçiş yapmaya başladılar. Daha fazla yatırıp daha fazla kazanma isteği ortaya çıkmış oldu. Bu durum modern ekonominin temellerini oluşturmuştur.

İktisadi büyüme teorisinin tarihi iktisadın tarihiyle yaşıttır. İktisadi büyümeyle ilk ilgilenen iktisatçı Milletlerin Zenginliği kitabının sahibi Adam Smith'tir. Adam Smith'in modern iktisadın temellerini attığı kabul edilmektedir. Bu tarihten itibaren pek çok iktisatçı iktisadi büyüme üzerinde çalışmalar yaparak iktisadi büyüme teorileri geliştirmiştir. Bu büyüme modellerini toparlamak istersek eğer aşağıdaki şekilde tablolayabiliriz.

Tablo 12. Ekonomik büyüme modelleri

Büyüme Modelleri	
Teknoloji Kökenli	Tarihsel Gelişim Kökenli
Dışsal Büyüme Modelleri	Geleneksel Büyüme Modelleri
Harrod-Domar Büyüme Modeli	Smith, Malthus, Ricardo, Marx ve Schumpeter
İçsel Büyüme Modelleri	Modern Büyüme Modelleri
Ak Modeli	Harrod-Domar Büyüme Modeli
Bilgi/Ar-Ge Modeli	Neoklasik Büyüme Modeli
Beşeri Sermaye Modeli	İçsel Büyüme Modeli
Kamu Politikası Modeli	

2.5.1. Merkantilizm

Merkantilizm kelime kökeni olarak İtalyanca “mercante” (tüccar) kelimesinden gelmektedir. Merkantilizmin doğuşu 16. Yüzyılda batı Avrupa’da olmuştur. Protestanlık karşısında zayıflayan Katolik kilisesinin öğretilerinin yerine ortaya çıkan Protestanlık mezheplerinden birisi olan Kalvinizm (Kalvenizm) merkantilizmin doğuşunda önemli rol oynamıştır. Kalvinizm öğretisi olarak cennetten kovulmuş olan insanın çok çalışarak ve tutumlu olarak tekrar cenneti kazanabileceği üzerine kurulmuştur. Bu öğretisi insanları çok çalışmaya ve tutumlu olmaya sevk etmekteydi (Adaçay ve İslatince, 2013: 27-29). Merkantilizmin amacı; alım ve satım işlemleri sırasında fiyat farkları dolayısıyla kâr elde etmektir. Amaç; ülkenin gerçekleştirdiği ihracatın, ülkeye yapılan ithalattan büyük olmasıdır.

Merkantilizme göre dünyadaki kıymetli maden miktarı sabittir ve bir ülkenin gücünü de sahip olunan kıymetli maden miktarı belirlemektedir. İktisadi büyümenin gerçekleştirilebilmesi için değerli madenlerin miktarının artırılması gerekmektedir. Bu yüzden de altın ve gümüş gibi kıymetli madenlere olabildiğince fazla sahip olmak gerekmektedir. Değerli madenlerin ülkeye girmesi arzu edilen ülkeden çıkışı ise arzu edilmeyen durumdur. İhracatın artırılarak dış ticaret fazlası verilmesiyle de ülkedeki kıymetli maden stoku artırılabilecektir (Erim,2014:14-15). Bir ülke tükettiğinden daha fazlasını üreterek, bu fazlayı ticaret kanalıyla değerli madenlerle değiştirdiğinde ülkenin değerli madenleri artacak bu da devletin daha büyük ve güçlü olmasını sağlayacaktır.

Merkantilizmin benimsemiş olduğu temel prensipleri sıralayacak olursak eğer (Bocutoğlu,2012:18-20):

- Altın ve gümüş gibi kıymetli metaller zenginliğin göstergesidir.
- Milliyetçilik
- Ülke içerisinde üretilmeyen hammaddelerin ithalatından gümrük vergisi alınmamalıdır.
- Ülke içerisinde üretilen mamul mal ve hammaddelerin ithalatı gümrük uygulamaları ile sınırlandırılmalıdır.
- Hammadde ihracatı kısıtlanmalıdır.
- Sömürgelere sahip olunmalı ve sömürgelerde gerçekleşen ticaret tekelleşme şeklinde olmalıdır.
- İhraç mallarına yönelik olarak, mal hareketlerine yönelik geçiş ücretleri, vergiler ve diğer kısıtlamalar ortadan kaldırılmalıdır.
- Merkezi yönetimler güçlü olmalıdır.
- Devletin çalışkan ve kalabalık bir nüfusa sahip olması gerekmektedir.

Merkantilist akımın temelinde köklü bir milliyetçilik duygusu vardır. Diğer ülkelerle olan ilişkilerde, bir ülkenin öne çıkması, bu yarış ve rekabet içerisinde geride kalmaması adına, devletin güçlü olması gerekmektedir. Merkantilist düşünceye temel olarak bu düşünce yer almaktadır. Milletin gücünün bir tezahürü olan devletin, her alanda güçlü olması, savaşın gerekli olduğu durumlarda ise güçlü bir ordu ve donanma ile hazır olması gerekmektedir. Bunun için ülkenin nüfusunun çok olması, buna dayalı olarak ordunun ve bu orduyu besleyip gerekli teçhizatları temin edebilecek maddi olanakların varlığı elzemdir (Yalçın,1991:148-149).

Merkantilizm İspanya'da Külçeci Merkantilizm, İngiltere'de Ticari Merkantilizm, Almanya'da Kameralizm ve Fransa'da Sanayi Merkantilizmi (Colbertizm) şeklinde uygulanmıştır.

2.5.2. Fizyokrasi

Fizyokrasi akımı merkantilizme tepki olarak ortaya çıkmıştır. Fizyokrasi kelime anlamı olarak doğal düzen/yasa anlamına gelmektedir. Tarım ihmal edilerek sanayiye ekstra önem verilmesi, devletin değerli metallerin ülke dışına çıkışını engellemek adına ekonominin her alanına müdahale etmesi gibi etmenler Fizyokrasi düşüncesinin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Fizyokratlar doğal düzenden hareketle ekonomik sistemde “kişisel çıkar” düşüncesinin olması gerektiğini; dolayısıyla da ekonomik özgürlüklerin

artırılması gerektiğini savunmuşlardır. Fیزیokratlar Merkantilist düşüncenin gümrüklere olan müdahaleci yapısına da karşı çıktıkları için -Laissez faire, Laissez passe- “*Bırakınız yapınlar, bırakınız geçsinler*” prensibini benimsemişlerdir (Erim,2014:26).

Fیزیokratlarda ekonomik büyümenin kaynağı tarımsal üretimdir. Yalnızca toprak asıl üretimi gerçekleştirebilecektir. Fیزیokratlara göre yalnızca toprak harcanan emekten fazla bir değeri üreticiye sunmaktadır. Bu ekstra değere Fیزیokratlar safi hasıla (net ürün) adını vermişlerdir. Fیزیokratlar sanayi üretimini ve ticareti kısır şeklinde nitelemişlerdir. Bu kesimler fayda yaratabilirler fakat net ürün ortaya çıkaramamaktadırlar (Adaçay ve İslatince,2013:49-50).

Fیزیokratlar toplumu üç sınıfa ayırmışlardır. Bunlar (İslatince,2009:22):

- Toprağı işleyen (çiftçi) üretken sınıf
- Sanayi ve ticaretle uğraşan üretken olmayan (kısır) sınıf
- Toprak sahipleri

Fizyokrasinin ekonomiye en önemli katkılarından birisi Dr. François Quesnay tarafından geliştirilen “Ekonomik Tablo ”dur. Ekonomik tablo serveti oluşturan safi hasılanın doğuşunu ve toplumsal sınıflar içerisinde dolaşımını inceleyen ilk analitik çalışma özelliğini taşımaktadır. Ekonomik tablo iktisat biliminin ilk modeli konumundadır (Bocutoğlu, 2012:35).

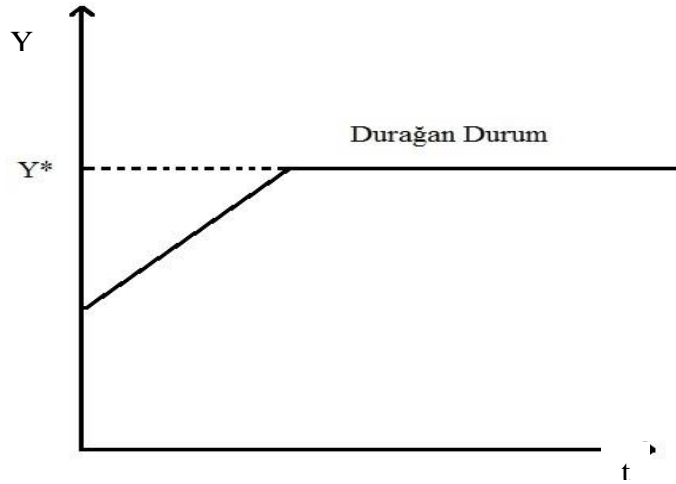
Fیزیokratlara göre vergi tek gerçek üretimi gerçekleştiren yani artı değer oluşturan tarımdan alınmalıdır. Diğer bütün vergiler kaldırılmalı ve yalnızca tarım üzerinden vergi alınmalıdır. Tek vergi olması sebebiyle hem kolay hem de düşük maliyetle toplanabilecektir (Ersoy, 2012:213). Fیزیokratlarca artı değeri oluşturan toprağın yanında imalat kesimi de göz önünde tutulmuş fakat toprak kadar önem atfedilmemiştir. Bu kesime Turgot “maaşlı sınıf” adını verirken Quesnay ise kısır sınıf adını vermiştir (Blaug, 2014:31). Fیزیokrasi klasik iktisadi düşüncüyü, özellikle de Adam Smith’i önemli düzeyde etkilemiştir.

2.5.3. Klasik İktisadi Büyüme Modeli

Klasik büyüme modelini Adam Smith (1723-1790), David Ricardo (1772-1823), Thomas Robert Malthus (1766-1834), John Stuart Mill (1806-1873) ve James Mill (1773-

1836) gibi başlıca klasik iktisatçıların fikirlerinin ortak ürünü olarak tanımlamak mümkündür. Modele en büyük katkıyı David Ricardo yaptığı için Ricardo modeli olarak da adlandırılmaktadır (Ünsal, 2007:13).

Adam Smith Milletlerin Zenginliği adlı eserinde geliştirdiği büyüme teorisinin temelini işbölümü (Division of labour) üzerine kurmuştur. Adam Smith Milletlerin Zenginliği adlı eserinde işbölümünün önemini toplu iğne örneği ile anlatır. “Bir fabrikada o iş için yetiştirilmemiş bir çalışan sabahtan akşama kadar çalışarak bir iğneyi bile zor yapar, 20 iğneyi ise yapamaz. İğne yapım sürecinin bir sürü safhası mevcuttur. 10 işçinin çalıştığı ve çok da modern bir işletmede işçilerin işleri bölüşerek biraz da sıkı çalışarak günlük 12 libre (yaklaşık olarak 5,5 kilogram) iğne ürettiklerine şahit oldum. Her bir librede aşağı yukarı 4 bin adet iğne mevcuttu. İşbölümü ve işinde uzmanlaşma ile kişi başına 4800 iğne üretilmektedir. Bu sayıyı işçinin tek başına tutturması mümkün değildir. Bu da iş bölümünün ve uzmanlaşmanın ne kadar önemli olduğunu göstermektedir (Smith,2007:8-9).

Şekil 11. Adam Smith'in büyüme modeli (**Kaynak:** Taban, 2016: 57)

Adam Smith'in tasvir ettiği durağan durum şekil ile gösterilmiştir. Dikey eksenle hasıla, yatay eksenle de zaman yer almaktadır. Hasılda iş bölümü sebebiyle meydana gelen artış Y^* düzeyinde sona ermiş ve ekonomi Y^* hasıla düzeyi itibariyle durağan – tam zenginlik aşamasına ulaşmıştır.

Adam Smith'e göre ekonomik büyümenin üst sınırı zenginlik aşamasıdır. Bu üst sınıra kadar ekonomi büyüyecek, ardından da durgunluk adı verilen çıktının ve zenginliğin değişmediği duruma ulaşılacaktır. Adam Smith tasarrufların kullanımına çok büyük önem vermiştir. Tasarrufların sermaye stokunu artırmak yerine müsrif kişilerce tüketime harcanmasının ekonomik gelişmenin önüne geçeceğini öne sürmüştür. Adam Smith'e göre tasarrufların gelir getirici ve sermaye stokunu artırıcı alanlara sarf edilmesi gerekmektedir (Atılgan, 2004:41).

Klasik büyüme modelinin temel varsayımlarını sıralayacak olursak eğer (Kaynak,2011:26-27):

- Ekonomi her zaman tam istihdamdadır ve tam rekabet koşulları geçerlidir.
- Üretim fonksiyonu veridir.
- Sermaye birikiminin uyarıcısı kârdır. İlk etapta kârlar yüksek olduğundan tasarruflar ve sermaye birikimi yüksektir.
- Sanayi kesiminde teknik ilerleme hızlı iken; tarım kesiminde teknik ilerleme yavaştır.
- Ücretler kısa dönemde emek arzı ve emek talebine göre belirlense de uzun dönemde asgari geçimlik ücret düzeyinde sabit kalma eğilimindedir.

Ricardian sistem temelinde doğal kaynakların kıtlığı sebebiyle büyümenin er ya da geç tükeneyeceği düşüncesi yer almaktadır. Ricardo ekonomiyi azalan verimlere tabi sabit bir toprak arzı ve bu toprak arzına uygulanan sermaye ve emek şeklinde kurgulamıştır (Blaug, 2014:105). Ricardo'nun geliştirmiş olduğu üretim fonksiyonu (Yılmaz,2013:40-41);

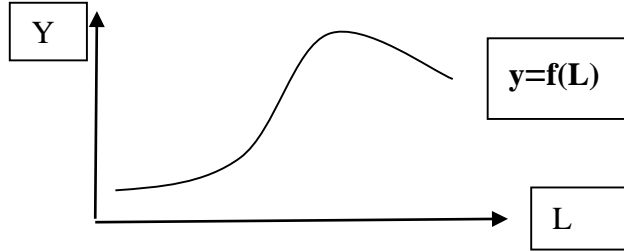
$$y = f(L, \bar{K}, \bar{D}, \bar{T})$$

denklemden ("y" milli hasılayı, "L" istihdam düzeyini, "K" sermaye düzeyini, "D" doğal kaynakları, "T" teknolojiyi göstermektedir. Bu denklemden üzeri çizili olan girdiler kısa dönemde sabit olduğundan kısa dönemde üretim fonksiyonu;

$$y = f(L)$$

şekline dönüşmektedir.

Kısa vadede emek artışı ile yeni araziler üretime açılmaktadır. Yeni araziler açıldıkça emeğin marjinal ürününün bir noktaya kadar pozitif olması sebebiyle hasıla artar. Verimsiz arazilerin üretime açılmasıyla marjinal ürün düşmekte ve büyüme durmaktadır (Ünsal,2007:62).

Şekil 12. Ricardian Büyüme (**Kaynak:** Yılmaz, 2013: 41)

Bir diğer düşünür olan Malthus iktisadi büyüme ve nüfus artışı arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Malthus, bireysel ve toplumsal olarak iyileşmenin yollarını ararken nüfusu dengelemenin de gerekliliğini savunmuştur (Tezel, 2000: 152). Malthus'a göre nüfus kendi başına bırakıldığında geometrik dizi şeklinde artacak (2,4,8,16,32,64.....), fakat gıda üretimi aritmetik dizi şeklinde artacağından (1,2,3,4,5,6) nüfus yaklaşık 25 yılda iki katına çıkarken gıda maddelerinin üretimi bu hızda olmayacaktır. Malthus geometrik dizilerin aritmetik dizilere her zaman üstün geleceğini ve dolayısıyla da gıda kıtlığının kaçınılmaz olduğunu söylemiştir (Blaug, 2014, 83). Gıda kıtlığı dolayısıyla da, açlık, yaygın hastalıklar ve dolayısıyla nüfus azalış kaçınılmaz hale gelecektir. Nüfus belirli bir seviyeye indiği zaman kişi başına düşen gıda miktarı artacak ve insanlar yeniden üreme faslına geçecektir (Yılmaz,2005:41). Gıda üretiminin aritmetik dizi şeklinde artması ve bir noktada yetersiz kalması azalan verimler kanununun bir göstergesidir.

Schumpeter'e göre ekonomik gelişmeyi yaratan unsur "yenilikler" idi. Schumpeter "icat" ile "yenilikleri" birbirinden ayırmıştır. Bir icadın yapılmış olması ekonomi üzerinde etki edeceği anlamına gelmeyecektir. Eğer ki bu icat kullanılmıyor ve piyasaya sürülmiyorsa yenilik oluşturmamaktadır. Buna göre ekonominin temel dinamiği yeniliklerdir. Yeni üretim metodlarının keşfedilmesi, yeni ürünlerin piyasayla buluşması, yeni pazarların açılması, yeni hammadde ve yarı mamul kaynaklarının bulunması, yeni bir monopolün ortaya çıkması ya da mevcuttaki bir monopolün ortadan kalkması gibi organizasyonlar yenilik sayılmaktaydı. Yeniliklerin olmadığı bir ortamda

servet birikimi duracaktır (Savaş,2007:833-834). Schumpeter'in “Yaratıcı Yıkım” teorisine göre her yenilik bir öncekini yok ederek ekonomik ilerlemeyi sağlayacaktır. Bu sebeple de herkes yenilik peşinde koşacaktır.

2.5.4. Sosyalist Büyüme Modeli

Sosyalist büyüme modeline Marksist büyüme modeli de denilmektedir. Marx'ın teorisinin temeli üretim araçlarının mülkiyetinin aidiyeti üzerine inşa edilmiştir. Üretim araçlarını ellerinde bulunduran burjuva sınıfının karşısında hızla büyüyen emekçi sınıfı bulunmaktadır. Marksizm mülkiyetin belli bir sınıfın elinde toplanmasıyla beraber yaşamak için emeklerini satmak mecburiyetinde olan toplumsal büyük bir grubun mülksüzleşmesi üzerine kurulmuştur. Emek belirlenen normal fiyatlardan satılmaktadır fakat emek sonucunda ortaya çıkan ürün emek değerinin üzerindedir (Blaug, 2014:272). Marx'a göre bir malın değerini o malın üretiminde harcanan emek-zaman belirlemektedir. Karl Marx'a göre sermaye iki kısımdan oluşur: değişmeyen (sabit) sermaye ve değişen sermaye. Üretim süreci sonunda yaratılan kâr artık değere eşittir. Marx'ın üretim fonksiyonunu gösterecek olursak eğer:

$$y = c+v+s$$

fonksiyonda c sabit sermayeyi, v değişen sermayeyi, s ise artık değeri göstermektedir. Marx'ın modelindeki ekonomik büyümenin seyrini belirleyen 3 oran mevcuttur. Bunlar (Alkin,1992:47);

- Artı Değer Oranı : $a = s/v$
- Kar Oranı : $k = s/(c+v)$
- Sermayenin Organik Bileşimi : $b = c/v$

Kâr oranı denkleminin pay ve paydasını değişken sermaye terimine böldüğümüzde;

$$k = \frac{s}{c+v} = \frac{s/v}{c/v+1} = \frac{a}{b+1}$$

İfadesine ulaşıyoruz. Bu ifadenin anlamı: kâr haddinin seyrini, artık değer oranı ve sermayenin organik yapısındaki değişimler belirlemektedir (Alkin, 1992:47-48) .

2.5.5. Harrod-Domar Büyüme Modeli

R. Harrod ve E. D. Domar benzer tarihlerde birbirlerinden bağımsız olarak çalışmalar yürütmüşler ve ortak sonuçlara ulaşmışlardır. Bu sebepten bu büyüme modelinin adı Harrod-Domar Büyüme Modeli olmuştur. Harrod-Domar modeli, tasarrufların ve dolayısıyla da yatırımların kapasite artırıcı yönünü ön plana çıkartarak ekonomik büyüme modelini dinamik bir forma sokmuştur. Yatırımlar, üretim kapasitesini artırmakta ve aynı zamanda gelir yaratmaktadır. Gelir artışını üretken kapasiteye eşitlemek gerekmektedir bunun için de yatırımların ve dolayısıyla da büyümenin de bu kapasiteye eşit olması gerekmektedir (Domar, 1947:39).

Domar'ın ortaya koyduğu ekonomik büyüme modeli 1947 yılında yayınlanmış ve akabinde Domar modeli ile birlikte anılmaya başlanmıştır. Bu ekonomik büyüme modelinde, Harrod ve Domar dinamik bir analiz çerçevesi çizerek, büyüyen bir ekonomi açısından denge şartlarını ele almışlardır (Akyüz, 1977: 245).

Harrod-Domar büyüme modeli (Harrod, 1939; Domar, 1947) tasarruf ve yatırımların büyüme ile ilişkisini özetlemiştir. Sabit bir sermaye-çıktı oranı göz önüne alındığında, büyüme oranı tasarruf oranına bağlı hale gelmektedir. Bu düşünce biçiminde, tasarruf oranı ne kadar yüksek olursa, ekonomik büyüme oranı o kadar yüksek olmaktadır. Bu model aynı zamanda hedeflenen büyüme oranını elde etmek için gereken ilave tasarrufları (veya dış yardım biçiminde döviz) belirlemek için kullanılmıştır (Chandra ve Sandilands, 2003:2).

Modelin varsayımları (Ünsal, 2007: 84-85):

- Ekonomi tam istihdamdadır.
- Sermaye ile emek bileşimi sabittir yani sermaye ve emek sabit oranda kullanılır.
- Girdiler arasında ikame olanağı yoktur bu sebeple de üretim fonksiyonu sabit oranlı Leontief üretim fonksiyonudur.
- Otonom yatırım yoktur, yatırımlar tamamen gelire bağlıdır. Büyümenin gerçekleşmesi için yeni yatırımların gerçekleşmesi gerekmektedir.
- Ekonomide tek bir mal üretilmektedir.

Sabit oranlı sermaye-emek bileşimi dolayısıyla üretim faktörleri arasında ikame söz konusu olmamaktadır. Buradan hareketle ölçeğe göre sabit getiri söz konusudur. Büyüme oranı, tasarruf oranı ve sermaye katsayısı tarafından belirlenmektedir. Ekonomik büyüme sermaye hasıla katsayısıyla ters yönlü, tasarruf oranıyla aynı yönlü bir ilişki içerisinde. Ekonominin büyüebilmesi için tasarruf şarttır. (Karabulut ve Emsen, 1997:31-32). Modelde tasarruflar gelirin sabit bir oranı kadardır ve tasarruf oranı değişmez. Bu sebeple ortalama tasarruf eğilimi ile marjinal tasarruf eğilimi birbirine eşit olur.

$$\text{Ortalama Tasarruf Eğilimi } (s) = \frac{\text{Tasarruf } (S)}{\text{Gelir } (Y)}$$
$$\text{Sermaye Hasıla Katsayısı } (k) = \frac{\text{Sermaye } (K)}{\text{Gelir } (Y)}$$

Harrod-Domar modeli temel olarak:

$$G = \frac{s}{k}$$

Şeklinde ifade edilmektedir (Yılmaz ve Akıncı, 2012:63). G'ye gerekli büyüme hızı adı da verilir. "G" planlanan yatırım miktarı ile planlanan büyüme hızını birbirine eşitleyen büyüme hızıdır. Bu durumda bir kapasite eksikliği olmaz ve atıl kapasite bulunmaz. Ekonomi tam istihdamdadır. Bu durumda bütün üretim planları gerçekleşmiş, bütün siparişler üretilmiş, üretilen malların hepsi satılmış ve ekonomideki bütün taraflar maksimum düzeyde fayda elde etmişlerdir (Harrod, 1939:16). Ekonomik büyümenin artırılabilmesi ya tasarrufların artırılması ya da sermaye hâsıla katsayısının düşürülmesi ile mümkün olacaktır.

Harrod-Domar modeli çeşitli yönlerden eleştirilere maruz kalmıştır. En önemli eleştiri ise üretim faktörü olarak yalnızca sermayenin yer alması dolayısıyla iş gücünün verimliliğindeki değişmeler, teknolojik gelişmeler vb. gibi faktörler hesaba katılmamıştır. Bu da ekonomik büyümede teknolojinin öneminin anlaşılmasının ardından Harrod-Domar modelinin ciddi bir eksikliğini göstermektedir (Taban, 2016:108).

Harrod-Domar modeli Türkiye'nin beş yıllık kalkınma planlarının hazırlanmasında yararlanılmıştır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (1963-1967) bu modelden faydalanılmış ve yıllık büyüme oranı olarak % 7 hedeflenmiştir. Marjinal sermaye/hâsıla katsayısı ise bu amaç doğrultusunda 2,6 olarak hesaplanmış ve yatırımlar

için gerekli olan tasarruf oranı da %18,3 olarak kararlaştırılmıştır. Bu tasarruf miktarının %14,8'inin yurtiçi kaynaklardan %3,5'lik kısmının dış faktörlerden elde edilmesi planlanmıştır. Dönem sonunda gerçekleşen tasarruf oranı %16'da kalmış ve bunun sonucunda da büyüme oranı %6'lık bir seviyede gerçekleşmiştir.(Tümay Ertek, 2005 391-392).

2.5.6. Neo-Klasik Büyüme Modeli

Neo-klasik teoride büyüme ile ilgili gelişmeler öncelikle Solow'un 1956'da yayınlamış olduğu "*A Contribution to the Theory of Economic Growth*" adlı eseriyle ile başlamış arkasından da Trevor W. Swan ve James E.Meade'nin katkılarıyla devam etmiştir. Solow çalışmasında Harrod-Domar Modelinin varsayımlarını sabit oranlar dışında kabul ettiğini belirtmiştir. Bunun yerine, çıktının emek ve sermaye tarafından standart neoklasik koşullar altında üretildiğini varsaymaktadır (Solow, 1956:66).

Neo-klasik iktisatçılar kendi bakış açılarına göre ekonominin sürekli büyüyeceğini ve bu büyümenin de istikrarlı bir büyüme olacağını savunmuşlardır. Zaman içerisinde ekonominin dengesinde sapmalar olsa bile ekonominin kendiliğinden tekrar dengeye geleceğini öne sürmüşlerdir (Savaş, 2007:852).

Solow'un 1956 yılındaki çalışmasındaki modelde ölçeğe göre sabit getirilerle birlikte her bir girdiyle beraber azalan getirilerin olduğu bir Cobb-Douglas üretim fonksiyonunu mevcuttur. 1957 yılında yayınlanan diğer makalesiyle sermayenin büyüme üzerine olan etkilerini ölçmeye çalışmıştır. Yine neoklasik büyüme teorisinin varsayımlarına dayanan bu tahmininde üretim araçlarından bir tanesinin diğer faktörlere göre daha hızlı büyümesi durumunda azalan verimlere tabi olacağını belirtmiştir (Chandra ve Sandilands, 2003:2).

Neoklasik büyüme modelinin varsayımları (Günsoy ve Erdinç, 2013:109):

- Sermaye faktörü için azalan verimler kanunu geçerlidir
- Sermaye ve emek arasında ikame vardır
- Nüfus artışı sabit bir hızla büyümektedir
- İş gücü ve teknolojik büyüme dışsaldır
- Ölçeğe göre sabit getiri mevcuttur

- Kapalı bir ekonomi varsayılır, yalnızca tek mal üretilmektedir ve bu mal ülkenin GSYH'sini oluşturmaktadır.
- Kapalı ekonomi koşulları geçerlidir ve devlet harcamaları modelde yoktur
- Ekonomi tam istihdam düzeyindedir ve ekonomi sağlıklı bir şekilde yürümektedir
- Tasarruflar yatırımlara eşittir ($S=sY$, $S=I$)

Neo-klasiklere göre tasarruflar (S), milli gelirin (Y) fonksiyonudur. (s, tasarruf eğilimi):

$$S = sY$$

Yatırımlar (I), sermaye stokuna (K) yapılan net eklemelerdir ve modelin varsayımları gereğince tasarruflara eşittir.

$$\Delta K = I = S = sY$$

Üretim (Y), veri teknolojiye göre belirlenen üretim fonksiyonuna endekslidir. Sermaye (K) ve emek (L) üretim fonksiyonunun bağımsız değişkenleridir.

$$Y = f(K,L)$$

Buradan hareketle Neoklasik modelde üretim Cobb-Douglas üretim fonksiyonuyla ifade edilmektedir.

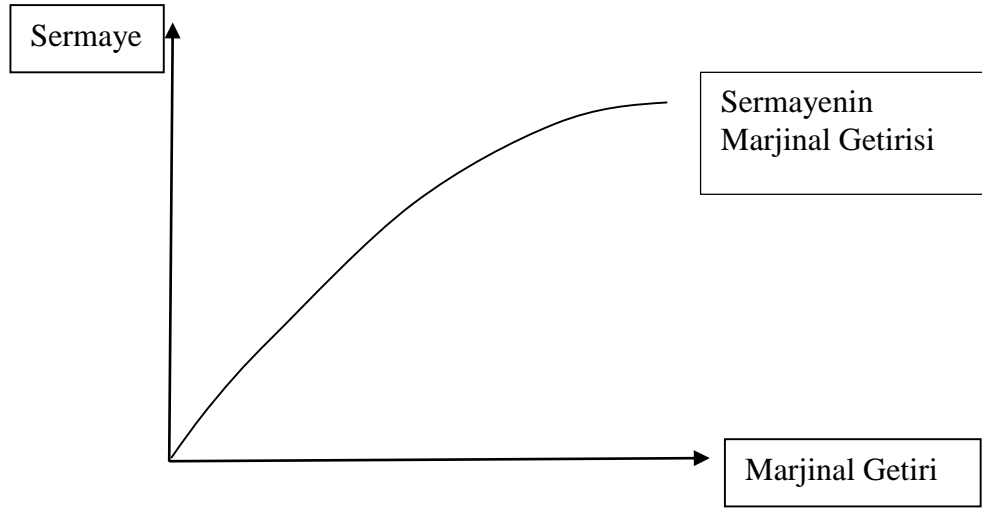
$$Y=F(K,L)=K^\alpha L^{1-\alpha}$$

Bu fonksiyonda Y çıktı düzeyini göstermektedir. Bu çıktı düzeyi de sermaye (K) ve işgücünün (L) bir fonksiyonudur. Ölçeğe göre sabit getiri varsayımı gereğince hasılanın sermaye ve emeğe göre esnekliklerini gösteren (α) ve ($1-\alpha$) toplamları 1'e eşittir. Bu esneklik değerleri her birim çıktıya üretim faktörlerinin katkısının ne kadar olduğunu göstermektedir. Üretim faktörlerinden birisi sabit tutulup yalnızca diğeri artırıldığında modelde ölçeğe göre azalan getiri ortaya çıkmaktadır (Solow, 1956: 66-67).

Modele göre sermayenin azalan verimler kanununa bağlı olarak işlemesi dolayısıyla yalnızca fiziki sermaye birikiminin artırılmasının uzun dönemli büyümenin

sağlanmasına yeterli olmayacaktır. Bu durumda uzun dönemli büyümeyi gerçekleştirecek olan temel faktör olarak karşımıza teknoloji çıkmaktadır (Yılmaz ve Akıncı, 2012:72).

Solow modelinde, ülkeler arasındaki zenginlik farklılıklarının sebebi, ülkelerin tasarruf oranlarının ve dolayısıyla da ülkelerin yatırım oranlarının farklı olmasına ve ülkelerin nüfus artış hızlarına bağlı olduğu açıklanmaktadır. Ülkelerin iktisadi olarak ilerlemesi, yatırımlarının fazlalığı ve nüfus artış hızının düşük olmasına bağlıdır fakat bu durum uzun dönemli değil kısa dönemli büyüme sebebidir. Yatırımların fazla olması sayesinde işçi başına düşen sermaye birikimi artacaktır. Uzun dönemli ve kalıcı ekonomik büyümenin sebebi teknolojik gelişmelerdir. Teknolojik gelişmenin gerçekleşmediği durumda sermayenin azalan marjinal verimliliği sebebiyle ekonomik büyüme durmaktadır. Sermayenin azalan verimliliği teknolojik gelişme sayesinde telafi edilerek uzun dönemli büyüme gerçekleştirilebilecektir (Jones, 2001: 40).

Şekil 13. Solow Modelinde Sermayenin Marjinal Getirisi (**Kaynak:** Solow, 1956: 70)

Şekil incelendiğinde başlangıçta yüksek olan eğrinin eğimi giderek düşmekte ve eğri düzleşmektedir. Başlangıçta sermaye miktarının az oluşu sayesinde marjinal sermayenin getirisi çok yüksek olmakta iken sermaye miktarının artışı sebebiyle sermayenin getirisi azalmaktadır. Bu da sermayenin faydasının giderek azaldığını göstermektedir.

Solow modelindeki sermayenin azalan getirisi nedeniyle, gelişmemiş olan ülkeler gelişmiş ülkelere nazaran daha hızlı büyüyeceğinden zenginlik noktasında zengin ülkelere yakınsayacaktır. Bu yakınsama sayesinde de aralarındaki refah farkı kapanacağı öngörülmektedir. Bu tür yakınsamaya mutlak yakınsama adı verilmektedir. Bir diğer yakınsama türü olan koşullu yakınsamada ise düşük milli gelire sahip olan ülkelerin yüksek gelirlili ülkelere yakınsayabilmeleri bazı koşullara bağlıdır. Örneğin bu ülkelerin, tasarruflarını artırmaları, hükümetlerinin büyüme dostu politikalar izlemeleri, teknolojiyi benimseyen ve kullanan bir zihniyete sahip olmaları ve sosyal ve toplumsal olarak gelişmeye açık olmaları sonucunda ekonomik büyümelerini artırmaları mümkün olacaktır. Büyüme artışı bu sayılan ve benzer diğer koşullara bağlı olduğundan bu tür yakınsamaya koşullu yakınsama adı verilmektedir. (Yeldan, 2010:144-145).

2.5.7. İçsel Büyüme ve İçsel Büyüme Modelleri

Neo-Klasik büyüme modeli sayesinde ekonomi; bıçak sırtı dengeden ve devletin ekonomiye olan müdahalesinden kurtarılmaktadır. Fakat bu sefer de teknoloji, bilgi birikimi, beşeri sermaye gibi ekonomik büyümede temel aktörler dışsal kabul edilmektedir. İçsel büyüme modelleri sayesinde ise devletin ekonomi içerisindeki önemini ortaya konulmakta ve ekonomilerde durgun duruma girmeksizin kesintisiz bir büyüme mekanizması ortaya çıkarılmaktadır. Devlet, pozitif dışsallığa sahip olan daha kaliteli eğitim ve sağlık hizmeti sağlayarak, Ar-Ge faaliyetlerini ve teknoloji transferini destekleyip, teşvik ederek, mülkiyet haklarının tanımını yapıp, koruyarak, iletişim ağlarını güçlendirerek, dışa açık bir ekonomik sistemi hayata geçirmektedir. Ayrıca devlet, rekabetçi bir piyasanın oluşmasını sağlayarak ekonomide aktif bir rol oynamaktadır. İçsel büyüme teorileri ekonomik büyümeyi yine ekonomik sistemin kendisinin içerisinde aramaktadır (Üçler, 2011:82).

Geleneksel büyüme modelleri beşeri sermayeyi, bilgi birikimini, Araştırma ve Geliştirme faaliyetlerini ve teknolojik gelişmeleri ekonomik ilerleme üzerinde etkili dışsal unsurlar olarak kabul etmiştir. İçsel büyüme modelleri sayesinde daha önce dışsal olarak kabul edilen bu faktörler içsel faktörler olarak kabul edilmiş ve ekonomik büyümenin belirleyici faktörlerine değişik bir bakış açısı ortaya çıkarılmıştır. Bu sayılan faktörlerin sisteme girişleri ile içsel büyüme mefhumu ortaya çıkmıştır (Berber, 2006: 184).

İçsel büyüme modellerinde, teknolojik gelişmeler içsel bir faktör olarak değerlendirilmektedir ve sosyal altyapının da büyüme üzerinde önemli bir etkisinin olduğu kabul edilmektedir. İçsel büyüme modellerinde, Neo-klasik büyüme modellerinin aksine, sermayenin azalan getiriye değil artan getiriye sahip olduğunu varsayılmaktadır. Sermayenin artan getirisi varsayımı içsel ekonomik büyüme modellerini daha sağlam bir temele oturtmaktadır. İçsel büyüme modellerinde sermaye birikimi sonsuza kadar devam ettirilebilir, sermayenin verimliliği artırılabilir ve dolayısıyla da ekonomik büyüme sürekli olarak gerçekleştirilebilir.

İçsel Büyüme modellerinin sınıflandırılmasında temelde iktisadi büyümenin kaynakları üzerinde durulmaktadır. İçsel Büyümenin başlıca kaynakları; Beşeri Sermaye (Robert Lucas), Kamusal Alt Yapılar (Robert Barro), Bilgi Birikimi (Paul Romer), AR-GE (Araştırma Geliştirme) harcamalarıdır (Parasız, 1998: 413-414).

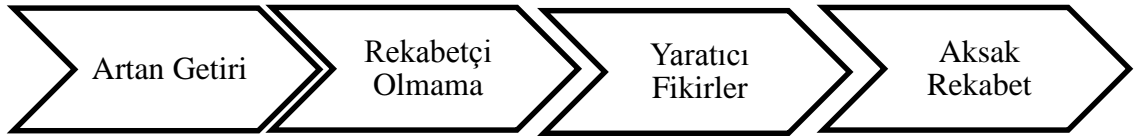
Dışsal büyüme modelleri sayesinde ekonomik büyüme olgusu daha iyi anlaşılmıştır. Fakat dışsal büyüme modelleri modern ekonominin açıklanmasında yetersiz kaldıklarından iktisadi büyümenin sürekli olarak gerçekleşebileceği ve bu ekonomik büyümenin dinamiklerinin de yine ekonominin içerisinden çıkabileceği çözüm arayışlarına girmişlerdir. İçsel büyüme modelleri bu arayışların sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Üçler, 2011: 82).

İçsel büyüme teorilerine göre, Neo-klasik büyüme modelinin sistem dışına ittiği devlet eğitim hizmeti sunarak, Ar-Ge faaliyetleri yürüterek, yabancı yatırımcıları ülkeye yatırım yapmaları noktasında teşvik ederek, fikri mülkiyet haklarını koruyup destekleyerek ekonomik sistem içinde var olmalıdır. Ekonomik büyüme literatüründe içsel büyüme teorilerinin gelişiminin ardından bilgi birikiminin, eğitimin, Ar-Ge faaliyetlerinin dikkate alınmaması ihtimal dışı kalmıştır (Demir, 2002: 12). Yeni dönemde yapılan çalışmalarda içsel büyüme modelleri kendisine yer bulmaktadır.

İçsel büyüme modellerinde genel olarak $Y=AK$ tipi bir üretim fonksiyonu kullanılmıştır. Bu denklemde A değişkeni teknolojiyi etkileyen her türlü değişkeni ifade ederken K değişkeni ise hem fiziki hem de insan sermayesini ifade etmektedir. Denklem sebebiyle içsel büyüme modelleri AK modelleri şeklinde de anılmaktadır (Ünsal, 2007:239-240).

İçsel büyüme modellerinin öncülü Bilgi Birikimi Modeli'nin kurucusu olan Paul Romer (1986) modelini temel olarak Arrow'un (1962) öne sürmüş olduğu "yaparak öğrenme"² (learning by doing) görüşü üzerine inşa etmiştir. Romer'e göre sermaye bilgi ve becerilerle birleştirildiği takdirde azalan verimler kanunu etkisini kaybedecektir. Bu yaklaşım büyüme modellerine getirilen yeniliği özetlemektedir (Berber, 2006: 177). Romer modeli keşiflerinden kar elde etmeyi uman araştırmacıların yeni yaratıcı fikir arayışında olmalarını modele katarak teknolojik ilerlemeyi içselleştirmiştir (Jones, 2001:91).

Dışsal teknolojik değişimler göz ardı edilirse, Romer modeli, uzun vadeli büyümenin sağlanması amacıyla kar maksimizasyonu peşinde koşan ekonomik ajanların bilgi birikiminin içsel teknolojiyi geliştirmesine bağlı olduğu bir denge modeli olarak görülebilir (Romer, 1986:1003).

Şekil 14. Yaratıcı fikirler (**Kaynak:** Jones, 2001: 74)

Romere göre yaratıcı fikirlerin en temel özelliği eşsiz olmaları sebebiyle rekabetçilikten uzak olmalarıdır. Rekabetin olmaması sebebiyle ölçeğe göre artan getiri mevcut olmaktadır. Bu getirinin sağlanabilmesi de aksak rekabete bağlıdır (Jones,2001:74).

Romer modelinde tam rekabetçi bir piyasada üretim bir sınır olmaksızın düzenli bir şekilde büyüyebilecektir. Sermaye stokundaki artışlarla birlikte yatırım oranı ve sermayenin getirisini artırabilecektir. Farklı ülkelerdeki kişi başına düşen çıktı düzeyi birbirine yakınsamak zorunda değildir, büyüme az gelişmiş ülkelerde düzenli olarak düşük kalabilir hatta büyüme hiç gerçekleşmeyebilir (Romer, 1986:1003).

² Yaparak öğrenme bir işin işçi ya da firma tarafından tekrar tekrar yapılması suretiyle kazanılmış olan deneyim ve tecrübelerin toplamıdır.

Üretim sürecinin bitişiyile beraber fiziksel ürünün yanında bir yan ürün olarak teknik bilgi de ortaya çıkmaktadır. Teknik bilgi ilerleyen süreçte bir tür ücretsiz girdi olarak kullanılmaktadır. Ortaya çıkan teknik bilgi sayesinde üretilen yeni ürünler daha düşük maliyetle ve daha yüksek kaliteyle üretilmektedir. Ortaya çıkan teknik bilgiden taşmalar sonucunda diğer şirketler de faydalanmaktadır (Acar,2002:127).

Romer, bir ülkede önceden yapılmış olan yatırım miktarı ile üretilmiş olan ekonomik bilgi arasında bağlantı kurmuştur. O ülkede ne kadar çok yatırım yapılmışsa (sermaye stoku ne kadar büyükse) o kadar ekonomik bilginin üretilmiş olacaktır. Üretilen bilginin belirtisi olarak ülkedeki mevcut sermayesi ele alınmaktadır. Yeni üretim fonksiyonu bu şekilde kurulduğunda sermaye için artan verimler geçerli olacaktır. Yeni yatırımlar gerçekleştikçe, her yeni yatırımın verimi bir öncekinden daha fazla olacaktır (Berber, 2006: 178).

Romer'in öngörmüş olduğu ekonomi, ara malları sektörü, nihai mallar sektörü ve araştırma sektörü olmak üzere üç sektörden oluşmaktadır. Ara malları üreten sektör nihai mal üreten sektör için girdi üretirken araştırma sektörü yeni fikirler bularak bunların üretim haklarını satmaktadır (Jones,2001:104-105).

Beşeri sermayenin büyüme modellerine dâhil edilmesi Lucas (1988) ve Rebelo (1991) tarafından olmuştur. Lucas ve Rebelo çalışmalarında beşeri sermayenin de fiziki sermaye gibi bir üretim faktörü olarak sayılması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Beşeri sermaye denilince akla ilk başta eğitim yatırımları geliyor olsa da yaparak öğrenme ile de beşeri sermaye oluşabilmektedir. Rebelo'ya göre Fiziki Sermaye/Beşeri Sermaye oranı düştüğünde yani beşeri sermaye oranı arttığında ekonomik büyüme hızlanacaktır. Bu duruma örnek olarak ise Almanya ve Japonya gibi fiziki sermayesi savaşlar sebebiyle büyük oranda yol olmuş fakat beşeri sermayesi görece daha az zarar görmüş ülkeler gösterilmektedir. Bu ülkeler beşeri sermaye birikimleri sayesinde savaşın yaralarını kısa sürede sararak ekonomik olarak hızlı bir atağa kalkmışlardır (Acar,2002:128).

Emeğin çıktıya katkı verebilmesi için gerekli nitelikleri kazanabilmesi adına eğitilmesi gerekmektedir. Böylece genç bir birey bir değiş-tokuş ile karşı karşıya kalmaktadır. Nitelik kazanmak ve beşeri sermaye ile donanmak için eğitime zaman ayırmalı ama aynı zamanda da yaşamını sürdürmek adına gelir elde etmek amacıyla çalışmak zorundadır (Yeldan, 2010:208). Lucas modelinde kişilerin sahip oldukları

zamanın u kadarını çalışmaya, $(1-u)$ kadarını da kendilerinin marjinal verimliliklerini artıracak olan beşeri sermaye birikimine ayırdıkları kabul edilmektedir (Ünsal, 2007:249).

Lucas modelinde beşeri sermayenin büyümeye olan etkisi büyüktür. Bu sebepten hükümetler kişilerin becerilerini artırmalarına daha fazla zaman ayırmalarını sağlamaya yönelik politikalar izleyerek beşeri sermayenin büyüme hızını artırabilir bu sayede de ekonomik büyüme hızını da artırma şansına sahip olabilir (Ünsal, 2007:269).

Neo-Klasik modele daha yakın olan Lucas'ın büyüme modelinde bir içsel büyümenin gerçekleşmesi için dışsallığa gerek duyulmamaktadır. Büyümenin gerçekleşmesi; formasyon süresine ve beşeri sermaye stokuna bağlı olduğu varsayılan bir beşeri sermaye birikiminin mevcudiyetine bağlıdır. Verilen formasyon süresince beşeri sermaye birikimi bir dışsal büyüme gösterdiğinden, model Neo-Klasik modelden ayrılmamaktadır. Bu nedenle Lucas rasyonel rakamsal değerler kullanarak beşeri sermaye olarak zengin bir ortamda üretken sistemin daha etkin bir şekilde işlemesi için az da olsa dışsallığı hesaba katmaktadır (Parasız, 1998:195-196).

Lucas'ın modelinde fiziki sermayenin ve beşeri sermayenin iki katına çıkarılması nihai çıktıyı da iki katına çıkaracağı için üretim fonksiyonu fiziksel ve beşeri sermaye için sabit getiriler özelliği taşımaktadır (Günsoy ve Erdinç, 2013:151).

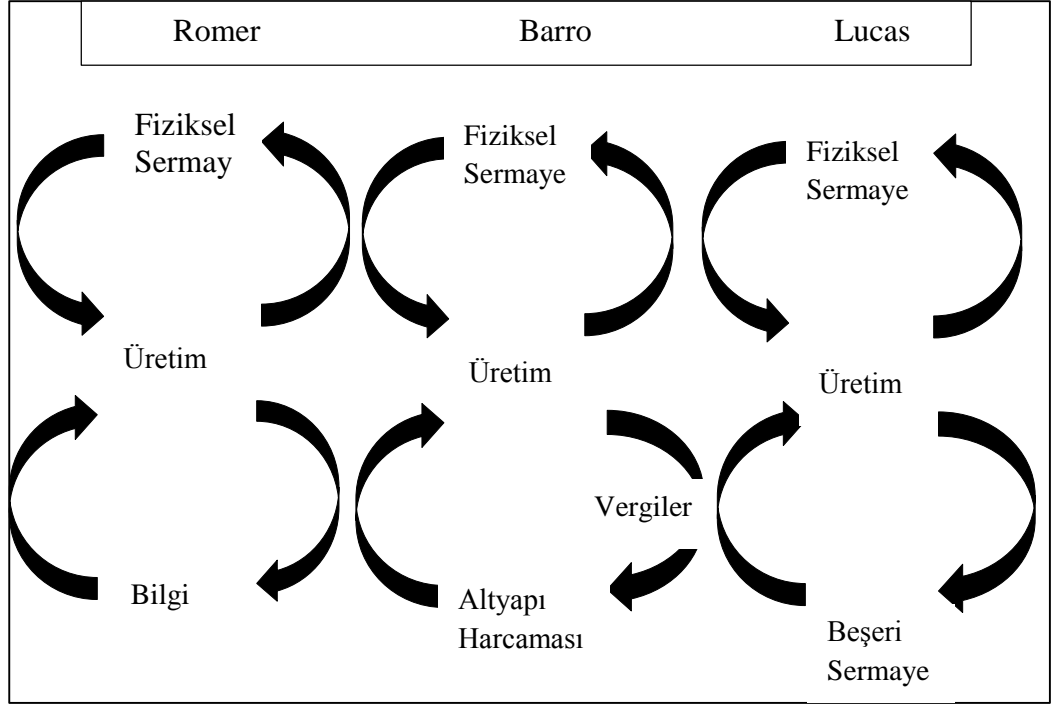
İçsel büyüme teorisine göre kamu politikaları büyüme alanında çok büyük önem arz etmektedir. Bu önem, kamusal üretimin ve kamu yatırımlarından kaynaklanan pozitif dışsallık, beşeri sermayenin üretim sürecindeki önemi, temel alt yapı ve siyasi istikrar gibi kamu politikalarının birincil sonuçlarından kaynaklanmaktadır. İçsel büyüme modellerine göre gelişmekte olan ülkeler Ar-Ge harcamalarını artırarak, eğitime önem vererek, finansal kalkınmayı teşvik ederek, dış ticaretini serbestleştirerek, verimli kamu harcamalarını verimli kullanarak ekonomik büyümelerini hızlandırabilirler (Taban, 2016: 154).

Kamusal Alt Yapılar (Robert Barro) Yaklaşımı; Robert Barro (1990), vergi gelirleri ile finansmanı sağlanan kamu harcamalarının, üretime ve genel olarak fayda fonksiyonlarına olan etkilerini ele almaktadır (Üçler, 2011: 94).

Barro kamu kesimi tarafından sağlanan mal ve hizmetleri bir üretim faktörü olarak kabul etmiştir. Kamu kesiminin yapmış olduğu altyapı yatırımları özel kesim yatırımları için zemin oluşturmakta, özel kesim yatırımları sayesinde de sermaye stoku büyümektedir. Bu durum beraberinde kamu kesiminin vergi hasılatının artışı ve dolayısıyla da kamunun sunabileceği hizmetlerin de artışı getirmektedir (Acar,2002:129).

Barro modelinde kamu harcamaları katalizör görevi görmektedir. Bu modelde devlete biçilen rol Keynesçi yatırımcı ve üretici devletten farklıdır. Devletin rolü eğitim, Ar-Ge, teknoloji transferi, mülkiyet haklarının tesisi ve korunması, ulaşım ve iletişim ağlarının güçlendirilmesi, işlem maliyetlerinin düşürülmesi gibi özel girişimlerin etkinliğini artıran ve destekleyen bir yapıdadır (Günsoy ve Erdinç, 2013:152 ; Taban, 2016: 160).

Barro modelinde kamu harcamalarındaki bir artışın iki çelişkili sonuca sebep olabileceğini öne sürmüştür. Kamu harcamalarındaki artış sermayenin marjinal verimliliğini artıracaktır. Bu artış da ekonomik büyüme açısından arzu edilen bir durumdur. Kamu harcamalarındaki artış dolayısıyla doğacak olan finansman açığı için ise vergi oranlarında artışa sebep olacaktır. Bu durum da büyüme üzerinde negatif etkiye sahip olacaktır. Bu iki etkinin birbirine eşit olduğu nokta modelin optimum noktası olmaktadır (Yılmaz ve Akıncı,2012:83-84).

Şekil 15. Üç içsel büyüme etmeni (**Kaynak:** Parasız,2008: 196)

Ar-Ge modellerinin ortak özelliği teknolojik gelişmenin ayrı bir sektör tarafından doğrudan bu faaliyetlere yapılacak yatırımlar sayesinde sağlanabileceği fikrine dayanmaları ve rekabetçi olmayan piyasa koşullarını temel almalarıdır. Bilgi tesadüfi olarak değil belli bir çalışma ve emek sonucunda ortaya çıkmaktadır (Taban,2016:100).

Ar-Ge modelinde araştırma ve geliştirme faaliyetleri özel bir faaliyet olarak görülmektedir. Bu faaliyetler sonucunda da tüketim mallarında çeşitlilik ortaya çıkmaktadır. Romer modelinde bilginin bir kamusal yanısıra mevcuttur. Üretim sonucunda ortaya çıkan bilgiden tüm firmalar faydalanabilecektir. Fakat firmalar Ar-Ge faaliyetleri sonucunda ortaya çıkmış olan bir malı üretme hakkını elde etmek adına patent ücretini ödemek durumundadırlar. Bilginin üretiminin özel getirisinin yanında yüksek bir sosyal getirisi de mevcuttur. Yeni bilgiler araştırmaların da etkinliğini artırıcı bir etki yapmaktadır. Bu sayede araştırmalara tahsis edilecek sübvansiyonların ekonomik büyümeye olan etkisi pozitif yönlü olacaktır (Parasız, 2008:196-197).

2.6. Türkiye’de Ekonomik Büyüme

Osmanlı Devleti’nde ekonomi genel itibarıyla tarım sektörü üzerinden ilerleme fırsatı bulmuştur. Özellikle sanayileşememe, dış ticaretin tek yönlü olması ve üretim

yapısının tüketicilere yönelik olması Osmanlı Devleti'nde sermaye birikiminin önündeki engeller arasında sayılmaktadır. Bununla beraber Osmanlı Devleti'nde Avrupa'dakine benzer bir sanayileşme yaşanmamıştır (Köktaş ve Gölçek, 2016: 98).

Son dönem Osmanlı ekonomisi incelendiğinde, bilhassa 18. yüzyılda iktisadi faaliyetlerin ve ticaretin arttığı görülmektedir (Pamuk, 2012: 174-176). Söz konusu yüzyıllarda ekonomik büyümenin ana göstergelerinden biri olan dış ticaret hadlerinde ise iyileşmeler görülmekle birlikte daha çok ithalat yönlü bir yükselme göze çarpmaktadır. Örneğin, Fransa ile %36,5 iken İngiltere ile %9,2, Venedik ile %12, Hollanda ile %18,3 ve %24 oranında da Habsburg şeklinde gerçekleşmiştir (McGowan, 2006: 851). Bununla birlikte, özellikle 18. yüzyılın son çeyreğinde başlayan ve 1850 yılına kadar devam eden yüksek enflasyon nedeniyle, ülke ekonomisinde fiyatlar genel düzeyi 12 ila 15 kat artmış ve yabancı paralar karşısında Osmanlı kuruşu gitgide değer kaybetmeye başlamıştır. Örneğin, 1814 yılında 1 İngiliz sterlini, 23 Osmanlı kuruşu iken; 1839'da 104 Osmanlı kuruşuna denk gelmeye başlamıştır (Pamuk, 1990: 228).

18. yüzyılda başlayan ekonomik bunalımlar aslında daha önceki dönemlerde uygulanan mali politikaların bir sonucu olarak görülmektedir. Tablo 13'de de görüleceği üzere, özellikle savaş dönemlerinde Osmanlı devlet bütçesi açık vermektedir. Ayrıca ekonomik olarak çözümlenin 16. yüzyılın ilk çeyreğinde başladığı ve etkisini derinleştirerek devam ettiği görülmektedir. 4 Ekim 1853-30 Mart 1856 tarihleri arasında Rusya ile Osmanlı Devleti arasında gerçekleşen Kırım Savaşı'nın giderlerinin karşılanması adına Osmanlı ilk dış borcunu almıştır. Devam eden borçlanma yüzünden Osmanlı kamu maliyesi iflas etmiş ve en sonunda borçların tahsili adına yabancı devletler tarafından Osmanlı maliyesine doğrudan müdahale yetkisi olan Düyûn-ı Umûmiye kurulmuştur.

Tablo 13. Osmanlı Devleti Gelir-Gider dengesi (Akçe), 1567-1748

Yıl	Gelir	Gider	Fark
1567-1568	348.544.150	221.532.453	127.011.728
1582-1583	313.744.645	277.578.755	36.165.890
1597-1598	300.000.000	700.000.000	-400.000.000
1608	503.691.446	599.191.446	-95.500.000
1643-1644	514.467.015	513.817.970	649.045
1650	532.900.000	687.200.00	-154.300.000
1652-1653	517.271.470	528.862.971	-11.591.500
1654	537.356.433	658.358.459	-121.002.026
1687-1688	700.357.065	901.003.350	-200.646.285
1690-1691	565.751.408	812.878.365	-247.126.955
1691-1692	818.188.665	950.246.521	-110.994.245
1696-1697	938.672.901	1.096.178.240	-157.505.339
1698-1699 a	1.053.446.625	1.176.071.292	-122.624.667
1710-1711	1.295.082.371	1.000.684.958	294.396.413
1748-1749	1.648.953.720	1.714.656.400	-65.702.680

(Kaynak: Tabakoğlu, 1985: 15-16)

Osmanlı ekonomisinin bozulmasında tek neden olmasa da en temel neden, savaşlarda alınan mağlubiyetler olmuştur. Galip gelinen savaşlardan elde edilen ganimetler, Osmanlı ekonomisi için son derece hayati öneme sahipti. Bununla beraber bazı ülkelere verilen birtakım ticaret imtiyazları ve kapitülasyonlar, nüfus yoğunluğunun artış göstermesi, tımar sisteminin ve toprak düzeninin bozulması, yüksek faizli dış borçlanma, üretim düzeyinin yetersizliği ve para rejiminin istikrarsız olması gibi pek çok nedenden dolayı Osmanlı ekonomisi kötüleşmeye başlamış ve devletin çöküşü hızlanmaya başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne, sanayileşme anlamında sadece fes, kundura, bez ve deri fabrikaları ile birkaç küçük ölçekli sanayi işletmesi kalmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan bir bölgede, Osmanlı Devleti'nin devamı niteliğinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemlerinde ekonomik anlamda bir yokluk evresi görülmüştür. Özellikle sermaye birikiminin olmaması, Osmanlı Devleti'nden ağır sanayi işletmelerinin kalmaması, emek gücünün çoğunluğunun

savaşlarda kaybedilmesi ve üretim yetersizliği gibi nedenlerden dolayı Türkiye’de kuruluş aşaması sıkıntılı geçmiştir.

Türkiye ekonomisi Osmanlı Devletinden kalan harap durumdaki ekonomik yapı üzerinden yükselmek durumunda kalmıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nin büyüme serüvenini tablo şeklinde özetlersek eğer;

Tablo 14. Dönemler itibarıyla ekonomik büyümenin tarihsel gelişimi

Dönem	Büyüme Hızı (%)	Kişi Başına GSYH Büyüme Hızı (\$ Bazlı)	Değişim Dönemleri	Kalkınma Stratejisi
1923-1938	7,9	5,8	Kuruluş ve ilk sanayileşme yılları ve tek partili dönem	İthal İkameci Kalkınma Dönemi
1939-1946	0,1	-1,7	II. Dünya Savaşı Yılları	
1947-1960	6,3	3,6	Savaş Sonrası liberal politikalar ve çok partili hayata geçiş	
1961-1977	5,8	3,3	Planlı Dönem	
1978-1980	-0,7	-2,7	Kriz	
1981-1989	4,8	2,4	Dışa açılma ve ticari serbestleşme	Dışa Açık Kalkınma Dönemi
1990-1998	5,0	3,4	Finansal Serbestleşme ve Kriz	
1999-2001	-3,1	-5,7	Kriz	
2002-2007	6,8	5,5	Konjonktürel Genişleme	
2008-2009	-2,5	-6,7	Küresel Kriz	
2010-2015	5,1	0,2	Küresel Kriz Sonrası Dönem	

(**Kaynak:** Günsoy ve Erdinç, 2013:195, Dünya Bankası Ekonomi ve Büyüme İstatistiklerinden faydalanılarak derlenmiştir.)

1923-1930 yılları arasında yoğun şekilde halkçı ekonominin izleri görülmüştür. Şubat 1923’te toplanan İzmir İktisat Kongresi ile devletçi politikalar özelinde liberal politikalar da tartışılmıştır. Ancak savaştan yenik çıkmış, neredeyse tüm dinamiklerini kaybetmiş bir halkı iktisadi anlamda ayağa kaldırmak halkçı politikalar ile mümkün olmuştur. Mustafa Kemal’in “*çalışanların haklarının korunması ve parazitlerin azaltılması*” olarak tanımladığı halkçılık, Türkiye’nin kuruluş döneminin ekonomisini toparlayan birincil etken olarak dikkat çekmektedir (Yenal, 2010: 53). Ancak aynı dönemde, ekonominin omurgasını oluşturan tarımsal üretim yarı yarıya azalmıştır. Sadece tarımsal üretim değil, madencilik ve sanayide de yavaşlama görülmüştür (Kenepek ve Yentürk, 2001: 38).

Korkut Boratav ise 1923-1930 yıllarını açık ekonomi koşullarında yeniden inşa olarak adlandırmıştır. Bunun nedeni, devlet eliyle yerli sermayedar yetiştirilmesi ve özel işletmelerin bu dönemde yoğunluk kazanmış olmasıdır. Keza 1924 yılında kurulan İş Bankası, yerli ve yabancı sermaye ile karşılaşma ve uyumlaşma için atılan ilk adımlar arasında yer almıştır. Söz konusu yıllarda 201 adet Türk şirketinin, sadece 66'sında yabancı ortaklık görülmüştür (Boratav, 2003: 40-42).

İlgili dönemde ekonomide yeniden inşa söz konusu olmuştur, zira serbest piyasa şartları oluşturulmaya başlanmış, bir anlamda liberal ekonomi denenmiştir. Ancak 1923-1930 dönemindeki ekonomi politikaları çok başarılı olmamıştır. Beklenen gelişmenin sağlanamamasının temelde üç nedeni vardır. Bunlardan ilki, 1924 yılında imzalanan Lozan Antlaşması'nın gereği olarak 1929 yılına kadar koruyucu gümrük politikaları uygulanamamasıdır. İkinci nedeni ise, İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararların hayata geçirilme sürecinin belirsizlik içermesidir. Üçüncü ve son neden olarak, ülkedeki finansal kurumların işler olmaması ve özel teşebbüsü teşvik edici politikaların uygulanamaması olarak gösterilmektedir (Aysan, 1980: 22).

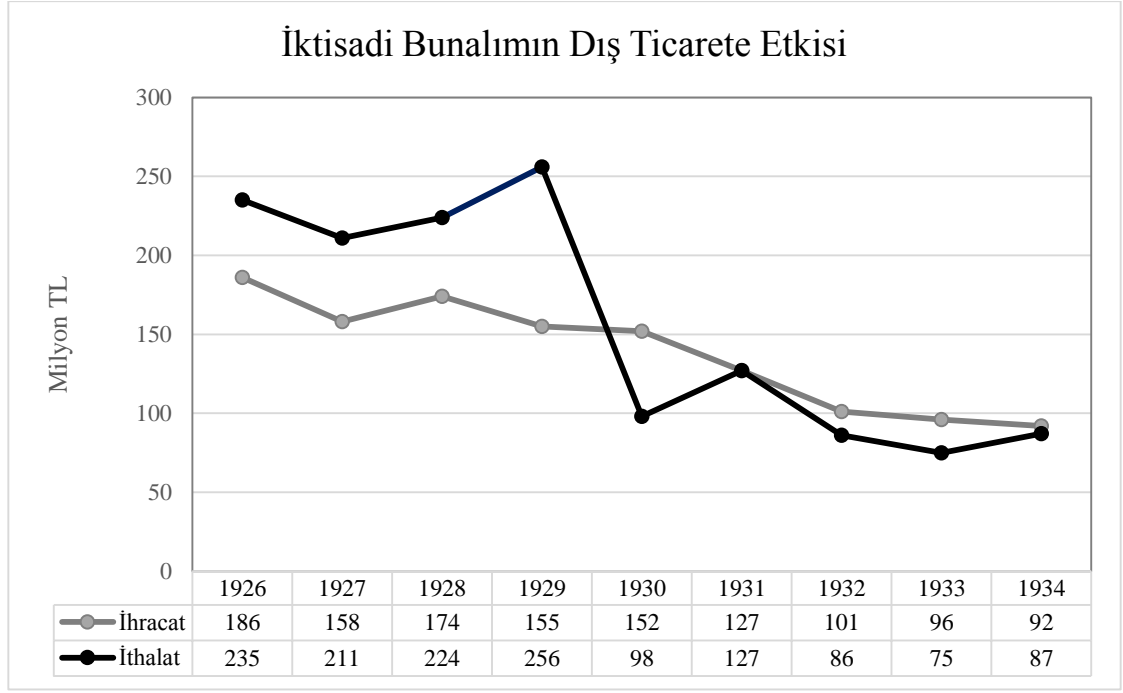
Cumhuriyetin ilk on yılında para miktarı artmamış aksine azalma eğilim göstermiştir. 1923 yılında 161 milyon TL olan para miktarı 1925'te 161, 1927'de 153 ve 1929'da 159 milyon TL dolayında seyretmiştir. Ayrıca dış ticaretin açık vermesi sonucu bu dönemde TL'nin yabancı paralarla değişim değeri yılda %4 oranında bir azalma göstermiştir (Kepenek ve Yentürk, 2001: 40).

1923-1930 dönemi ekonomisinde, 1927 yılında çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu, özel teşebbüsü özendirici anlamda atılan ilk adım olarak bilinmektedir. Özellikle şeker fabrikasının kurulması sırasında, söz konusu kanunun vergi indirimleri ve birtakım mali imtiyazlar içerdiği görülmüştür. Temel amacın devlet eliyle milli sermayedar yaratma olduğu ve sermaye birikiminin sağlanmasının söz konusu yıllar itibarıyla önem arz ettiği bilinmektedir. Bu dönemde Türkiye ekonomisi için önemli olaylar arasında demiryollarının, elektrik ve su gibi kamu hizmetlerinin yabancı sermayedarlardan alınarak millileştirilmesidir. Bu dönemde ekonomi iyi bir büyüme performansı sergilemiş ve ortalama % 7,9 büyümüştür. Kişi başına düşen hâsıla da %5,8 olarak gerçekleşmiştir.

1930-1939 yılları arasını korumacı-devletçi sanayileşmenin gerçekleşme evresi olarak görmek mümkündür. Bilindiği üzere 1929 Büyük Buhranı tüm dünyayı etkilemiş

ve kapitalizmin ilk krizlerinden biri olmuştur. Klasik iktisat anlayışı değişerek, müdahaleci politikalar uygulanmaya başlanmış ve ekonominin yönü radikal bir şekilde değişmiştir. Büyük Buhran sadece dünyayı değil, Türkiye ve benzer yapıdaki Latin Amerika ülkelerini de etkilemiştir. Söz konusu ülkelerin genel özellikleri, dünya ekonomisine hammadde ihracatçısı ve çoğunlukla tüketim malları ithalatçısı olmalarıdır. Bahsedildiği gibi ilgili yıllarda Türkiye’de serbest ekonomi yapılmaya çalışılmış ve dönemin kırılmalılığı nedeniyle devletçi politikalar daha fazla başarı sağlamıştır. Salt korumacı düzenlemeler iki yıllık deneme döneminden sonra aşılmış ve 1932’den sonra korumacılık, devletçilikle tamamlanmıştır. Ancak devletçiliğin Türkiye’de kapitalist üretim modelini iyileştirmek amacıyla yapıldığı da bilinmektedir. Genel itibariyle 1930-1939 dönemini şöyle ayırmak mümkündür; salt korumacı önlemlerle yetinilen 1930 ve 1931 yılları, devletçi uygulamalara geçiş 1932 yılı ve devletçiliğin rayına oturduğu 1933-1939 yılları. Bununla beraber nitelikli işgücünün azlığı, köy ortamını da etkilemiştir (Boratav, 2003: 65-67). Ziraat Bankasının 1923-1932 döneminde kredi olanaklarını arttırması bir anlamda bu olumsuzluğu giderme gayreti olarak görülmektedir. Cari fiyatlarla, 1923’te 8.037 bin TL kredi kullandırılan Ziraat Bankası’nda yıllık faiz oranı - dönemin konjonktürel şartlarının da etkisiyle- %112 dolaylarında iken; 1927’de kullandırılan kredi miktarı 20.376 bin TL, 1930 yılında ise %31,4 faiz ile 35.713 bin TL olarak görülmektedir (Kepenek ve Yentürk, 2001: 43).

15 Haziran 1930’da 1715 sayılı yasa ile Merkez Bankası’nın kurulmasıyla para konusunda hükümetin gerekli yetkilerle donatılması sağlanmıştır. Bankanın sermayesi, 10,5’i ödenmiş 15 milyon TL olmakla birlikte; hisseleri hazine, kamu bankaları, diğer banka ve şirketler, özel ve tüzel kişiler içerisinde dağıtılmıştır. Merkez Bankası’nın tümüyle yerli sermayeden oluşmuş ve banknot miktarını düzenleme, faiz ve iskonto oranlarını saptama, para piyasasını denetle gibi birtakım işlevlerle donatılmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2001: 40).

Şekil 16. İktisadi Bunalımın Dış Ticarete Etkisi, 1926-1934 (**Kaynak:** Yenal, 2010: 77)

Bunalımın derinleşmediği 1928 yılı ve bunalımın sonrası 1932 yılları incelendiğinde bütçelerde de %22 oranında, 48 milyon TL seviyesinde bir kısılma olduğu bilinmektedir. Ancak aynı yıl aralığında dış ticaretin özellikle ithalatın kısılmasıyla iyileştiği görülmektedir (Yenal, 2010: 77-78).

1930-1939 yılları, Türkiye'nin sanayileşme doğrultusunda ilk ciddi adımlarını attığı yıllar olarak kabul edilmektedir. Sanayinin sabit fiyatlarla yıllık büyüme hızlarının ortalaması %10,3'tür. Ayrıca bu dönemde sermaye birikimi milli hasılanın ortalama olarak %101'ini bulmuş; fakat önceki dönemin aksine bu oranın içinde dış açıkların net katkısı yer almamıştır (Boratav, 2003: 77-78). Bu dönemde yaşanmış olan tüm olumsuzluklara ve devralınan yetersiz ekonomik yapıya rağmen ortalama %7,9'luk bir büyüme hızı yakalanmış ve kişi başına hasılda da %5,8'lik bir büyüme oranına erişilmiştir.

1940-1945 yılları arası İkinci Dünya Savaşı nedeniyle tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de ekonomik hayat bir kesinti ile karşı karşıya kalmıştır. Savaş dönemi devlet, özel kesim üzerinde yoğun bir kontrol uygulamıştır. Daha önceki dönemde uygulanan devletçi politikalar, daha katı bir şekilde görülmüştür. 1940 yılında Milli Korunma

Kanunu yürürlüğe konulmuştur. Söz konusu kanunla özel teşebbüse ait dokuma fabrikalarının ürünlerini belirli bir fiyatla devlete satmaları zorunlu kılınmıştır.

Bu dönemde Türkiye ilk kez yüksek enflasyonla karşı karşıya kalmıştır. Toptan eşya fiyatları endeksi 1938 yılı için 100 olarak alındığında; 1942 yılında 280 ve 1944 yılında ise 454 olmuştur (Cillov, 1971: 139). Bu ilk yüksek enflasyonun devamı, yine bir ilki yaşatmış ve ilk defa devalüasyon yaşanmıştır. 1943 yılında 126 kuruş olan bir dolar, 131 kuruşa yükseltilmiştir. Bu olumsuzlukların izinin silinmesi amacıyla 1942-1943 yıllarında Varlık Vergisi konulmuştur. Savaşın ve yüksek enflasyonun yarattığı servetlerin en azından bir kısmını devlete aktarmayı amaçlayan bu kanun, 1944 yılında yürürlükten kaldırılmıştır. (Akar, 1988: 26-33). Bu dönemde yaşanan II. Dünya savaşının etkisiyle büyüme hızı % 0,1 olurken kişi başına hâsıla ise %1,7 daralmıştır.

1947 yılında daha çok özel kesim yanlısı bürokratlardan oluşan bir komisyona, daha sonra komisyon başkanının adıyla Vaner Planı diye anılan 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı'nı hazırlatmıştır. Planın başlıca özelliği, ulaştırma, tarım ve enerji gibi altyapı yatırımlarına ve kırsal kesime öncelik verilmesi olmuştur. Planın 1948-1952 dönemi için öngördüğü toplam harcamalar, cari fiyatlarla yaklaşık 3,7 milyar TL'ye ulaşmıştır. Bu sayının %44'ü ulaştırma ve haberleşme, %8'i sanayi, %16'sı enerji ve %16'sı da tarıma yönelik olmuştur (Kepenek ve Yentürk, 2001: 91-92).

1946-1953 dönemini Boratav, "dünya ekonomisiyle farklı bir eklemlenme denemesi" olarak ifade etmiştir. Bu adlandırmanın ve 1946 yılındaki dönüşümün nedeni, kesintisiz on altı yıldır izlenen kapalı, korumacı, dış dengeye dayalı ve içe dönük iktisat politikalarının gevşetilmesi ve ithalatın serbestleştirilerek, dış açıkların kronik hale geldiği ve dış borçlanma ile ekonomik yapının yerleşmesinin sağlanması olarak sıralanabilmektedir. 1946-1953 döneminin ana ekonomik göstergeleri hızlı bir büyüme süreci yaşamasıdır. Sabit fiyatlarla milli gelirdeki değişimlerin yıllık ortalaması %10,2'lik bir artış oranı vermiştir. 1930 yılından itibaren sürekli olarak sağlanan dış ticaret fazlasının Cumhuriyet tarihi boyunca kaydedildiği son yıl 1946 olmuştur. Bu yıl ihracat yaklaşık %30 artmış ve ithalat da %20 oranında yükselmiştir. Ancak 100 milyon dolar civarında bir dış ticaret fazlası sağlanmıştır. (Boratav, 2003: 101-103).

Bu büyüme 1953'ten sonra yerini durağan bir ekonomiye bırakmıştır. Özellikle 1955 yılında mali sıkıntılar daha da artmıştır. Türkiye'nin Amerika Birleşik

Devletleri'nden beklediği 300 milyon dolarlık kredi, geri çevrilmiş ve yatırımlar yüksek faizli ticari kredilerle yapılmaya çalışılmıştır. Öyle ki 1956 yılında İthal Malları Fiyat Kontrol Dairesi kurulmuş ve Milli Korunma Yasası yeniden ve daha ağır bir şekilde uygulanmaya başlanmıştır (Yenal, 2010: 105).

1950'li ikinci yarısına gelindiğinde ekonomik büyümenin hızının azaldığı, enflasyon ve dış ticaret açıklarının arttığı ve döviz rezervlerinin eridiği görülmüştür. Ağırlaşan borç yükü nedeniyle, Türkiye tarihinde ilk kez borç yükümlülüklerini yerine getiremeyeceğini (moratoryum) açıklamıştır. 4 Ağustos 1958 tarihinde ise Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü, IMF ve ABD hükümetiyle Türk hükümeti arasında "İstikrar Programı" konusunda anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşma ile alınmış olan istikrar tedbirleri çerçevesinde yeni bir ödeme planı belirlenerek, borçların bir kısmı ertelenmiş ve yeni kredilerin elde edilmesi olanağı ortaya çıkmıştır (Tekin ve Tosunoğlu, 2012:124).

Türkiye'deki ilk devalüasyon, döviz sıkıntısının olmadığı bir ortamda yapılmıştır. İthalat ve ihracatta serbest piyasa koşullarının işlemesi sürecinde kararlılık sağlamak ve IMF'ye kısıtlanacak olan bir yetkinin önceden kullanılması amaçlarına dayandığı bilinmektedir. İthalatın mal türlerine göre dağılımı incelendiğinde tüketim malları oranının azaldığı görülmektedir. 1948 yılında ithalatın %28'ini makine ve araçlar, %36'sını hammaddeler, %25'ini tüketim malları ve %11'ini de inşaat malzemeleri oluşturmuştur. İthalatın hızlı artışı 1953 yılına kadar sürmüştür. Bu yıla kadar ticaretin sürekli açık vermesine karşın, önceden birikmiş olan altın ve dövizin kullanımı ve bu dönemde başlayan ve hızlı büyüyen dış yardım ve borçlanma, ithalatın kısıtlanmadan sürmesini sağlamıştır (Kepenek ve Yentürk, 2001: 119-120). 1947-1960 yılları ülke açısından çok çalkantılı yıllar olmuştur. İlk dönem sayılabilecek 1947-1953 dönemi çok partili hayata geçiş, siyasal iktidarın el değiştirmesi ve ekonomik büyümenin hızlanmasıyla olumlu bir dönem olmuştur. Geri kalan yılları kapsayan ve ikinci dönem diyebileceğimiz dönemde ise büyümenin yavaşlaması ve askeri darbe sebebiyle ilk döneme nazaran daha karmaşık bir dönem olmuştur. Bu gelişmeler ışığında ülke ekonomisi 1947-1960 yılları arasında ortalama %6,3 büyümüş ve kişi başına düşen hâsıla da %3,3 artmıştır.

1965 yılında GSYH %2,8 oranında büyüyerek, kişi başına düşen GSYH 383 Dolar seviyesine ulaşmıştır. Özellikle 1960 sonrası uygulanan ithal ikameci sanayileşme politikaların etkisi, Tablo 15'te, söz konusu yıllar itibariyle görülmektedir. 1970'li yıllar

ağır sanayileşmenin yoğunlaştığı bir dönem olmuştur. Ancak 1970’li yıllarda petrol krizlerinin yaşanması, ödemeler dengesini olumsuz etkilemiş ve üretim girdilerini ithalatı zorlaştırmıştır. 70’lerin sonlarına doğru ekonomik sıkıntılar aşılamayacak düzeye gelmiştir. Söz konusu yıllarda ekonomik büyüme eksi seviyelere gerilemiş, kişi başına düşen GSYH’da da azalmalar meydana gelmiştir. Nihayetinde 24 Ocak 1980 tarihinde kötü gidişata dur demek amacıyla Ekonomik İstikrar Kararları yürürlüğe konulmuştur.

Tablo 15. Türkiye’de ekonomik büyüme (1965-1980)

Yıllar	GSYH Büyümesi	Kişi Başına Düşen GSYH (\$)
1965	2,8	385
1966	11,2	445
1967	4,7	482
1968	6,7	527
1969	4,0	573
1970	3,2	491
1971	5,5	456
1972	7,4	560
1973	3,2	688
1974	5,5	930
1975	7,1	1139
1976	10,4	1278
1977	3,4	1430
1978	1,5	1552
1979	-0,6	2083
1980	-2,4	1566

(**Kaynak:** Dünya Bankası Ekonomi ve Büyüme İstatistikleri)

Söz konusu 24 Ocak Kararları ile finansal yapılar üzerindeki kısıtlamalar ve devlet müdahalesi en aza indirgenmeye başlanmış ve faiz oranları serbest piyasa şartlarına bırakılmıştır. Bu amaçla aynı yıllarda Sermaye Piyasası Kurumu ve İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) kurulmuştur. 1980’li yıllarda ihracata dayalı büyüme politikalarına bağlı olarak büyüme oranlarında dikkat çekici değişiklikler gözlemlenmiştir. Verilen ihracat teşvikleri bu büyüme performansında çok etkili olmuştur. 1982 yılında % 3,5 olan büyüme hızı, 1984’te %6,7 ve 1987’de %9,4’e yükselmiştir.

Tablo 16. Türkiye’de ekonomik büyüme (1981-1987)

	GSYH Büyümesi (%)	Kişi Başına Düşen GSYH \$
1981	4,8	1580
1982	3,5	1403
1983	4,9	1310
1984	6,7	1246
1985	4,2	1367
1986	7,0	1508
1987	9,4	1703

(**Kaynak:** Dünya Bankası Ekonomi ve Büyüme İstatistikleri)

80'li yılların sonunda jeopolitik öneme sahip olan Türkiye, bölgedeki siyasi gerilimden olumsuz etkilenmiştir. 1988 yılında %2,3, 1989'te %0,2 olarak gerçekleşmiştir. Serbestleşme ve liberalizasyon ile birlikte 1990 yıllarda büyüme hızı tekrardan hızlanma eğilimi göstermesine rağmen, 1991 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgali sonrasında patlak veren Körfez Savaşı'nın etkisiyle büyüme oranı yaklaşık %8 oranında azalma göstermiştir.

1994 yılında yaşanan finansal kriz ile birlikte büyüme oranı tekrardan düşme eğilimi göstermiş, söz konusu yıl büyüme oranı -%4,6 olarak gerçekleşmiştir. Ancak bu finansal kriz hızlı bir şekilde toparlanmış ve 1995 yılında büyüme hızı %7,8 seviyesine yükselmiştir. 1997 yılında Asya Krizi, 1998 yılında Rusya Krizi ve sonrasında yaşanan 1999 Depreminin etkisiyle büyüme hızı tekrardan şiddetli bir şekilde düşmüştür. 28 Şubat süreci de siyasi istikrarı sekteye uğratmış ve uzun bir dönem ülke gündemini meşgul etmiştir. 1997 yılında %7,5 seviyesinde görülen büyüme hızı, 1998'de %2,3 ve 1999 yılında iseeksiye düşerek -%3,3 oranında gerçekleşmiştir.

Tablo 17. Türkiye'de ekonomik büyüme (1988-1999)

	GSYH Büyümesi (%)	Kişi Başına Düşen GSYH \$
1988	2,3	1742
1989	0,2	2019
1990	9,2	2790
1991	0,7	2732
1992	5,0	2839
1993	7,6	3177
1994	-4,6	2268
1995	7,8	2896
1996	7,3	3052
1997	7,5	3143
1998	2,3	4389
1999	-3,3	4009

(**Kaynak:** Dünya Bankası Ekonomi ve Büyüme İstatistikleri)

1999 yılında uygulanmaya başlayan IMF destekli uyum ve istikrar programları neticesinde 2000 yılında %6,7'lik büyüme hızı yakalanmıştır. Ancak aynı yıllarda yaşanan ekonomik ve siyasi krizlerin etkisiyle 2001 yılında büyüme hızı bir önceki yıla göre %12 oranında azalma göstererek -%5,6 oranında gerçekleşmiştir. 2000 yılında kişi başına düşen GSYH 4215 Dolar iken; 2001 yılında 3053 Dolar seviyesine inmiştir. Bu krizlerden çıkma amacıyla uygulanan kur politikası değiştirilmiş ve kur çapasına dayalı enflasyonu düşürme programı uygulanmış, netice alınamayınca; “*güçlü ekonomiye geçiş programı*” uygulamaya konulmuştur. Netice itibariyle büyüme hızı benzer seviyelerde seyretmeye başlamış ve 2002 yılından 2007 yılına kadar ortalama %6,7 oranında

gerçekleşmiştir. Bu seyri siyasi istikrarın yansıması olarak açıklamak mümkündür. 2008 yılında iktidar partisine yönelik olarak açılan kapatma davası uzunca bir süre ülke gündemini meşgul etmiş ve siyasi istikrarı sarsıcı bir etki yapmıştır.

2008 yılında yaşanan Amerika Birleşik Devletleri'nde başlayıp tüm dünyayı etkileyen finansal kriz neticesinde, ekonomik veriler olumsuz gerçekleşmeye başlamıştır. Krizin patlak verdiği sene büyüme oranı %0,9 oranında gerçekleşmiş, 2009 yılında ise krizin etkileri görülmüş ve ekonomi % 4,8 oranında daralmıştır. 2008 yılında kişi başına düşen GSYH 10382 Dolar iken; 2009 yılında 8624 Dolar'a inmiştir.

Tablo 18. Türkiye'de ekonomik büyüme (2000-2009)

	GSYH Büyümesi (%)	Kişi Başına Düşen GSYH \$
2000	6,7	4215
2001	-5,6	3053
2002	6,1	3570
2003	5,2	4586
2004	9,3	5855
2005	8,4	7117
2006	6,8	7727
2007	4,6	9309
2008	0,6	10382
2009	-4,8	8624

(Kaynak: Dünya Bankası Ekonomi ve Büyüme İstatistikleri.)

2010 sonrası dönemde büyüme oranı, her yıl azalarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin son altı senedir ekonomik olarak daralmaya gittiği görülmektedir. Özellikle 2006 yılı sonrasında Amerika'nın seri faiz indirimlerine gitmesi sonucunda dünyaya yayılan sermayeden Türkiye'de payını almıştır fakat bu sermaye iyi değerlendirilememiştir. Bu dönemdeki ucuz sermaye katma değer yaratıcı sektörlerden ziyade inşaat ve türevlerine dayalı büyüme stratejisine yöneltilmiştir. 2013 yılında ortaya çıkan siyasi olaylar da ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkiler bırakmıştır. 2011 yılında %8,7, 2012 yılında %2,1, 2013'te %4,1, 2014 yılında %2,9 ve 2015 yılında %3,9 oranında büyüme oranları gerçekleşmiştir.

Tablo 19. Türkiye'de ekonomik büyüme, (2010-2015)

	GSYH Büyümesi (%)	Kişi Başına Düşen GSYH \$
2010	9,1	10111
2011	8,7	10538
2012	2,1	10539
2013	4,1	10800
2014	2,9	10303
2015	3,9	9125

(Kaynak: Dünya Bankası Ekonomi ve Büyüme İstatistikleri.)

Son 10 yılda çeşitli siyasi krizler ve küresel bir kriz sonucunda sürekli dalgalanan bir ekonomik büyüme gerçekleşen Türkiye’de, ekonomi genel itibarıyla kırılgan bir yapıdadır. Ekonomik büyümede hızlı bir ivmenin yakalanması adına özellikle tasarrufların artırılması gerekmektedir. Ortalama olarak %20’lerin üzerinde ve istikrarlı bir tasarruf düzeyi yakalanmalıdır (Karagöl,2013 :85).

Özellikle son dönemde Amerika Merkez Bankası (FED) faiz artırımı sürecine girmiştir. Bu sebepten sermaye geliştirmekte olan ülkelere ayrılmaya başlamıştır. Türkiye’de yaşanan son döviz kuru yükselmesinin ana sebeplerinden bir tanesi de bu durumdur. Amerika’nın seri faiz artırımlarına devam etmesi durumunda geliştirmekte olan ülkeler de sermaye çekebilmek adına faiz artırımına mecbur kalabileceklerdir. Türkiye gibi tasarruf açığı veren bir ülke açısından ülkeden sermaye çıkışının olması ekonomik olarak çok kötü sonuçlara sebep olacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VERGİ YÜKÜ ve EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİNİN EKONOMETRİK MODEL ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ

3.1. Literatür Taraması

Genel olarak maliye politikaları ve özel olarak ise vergi politikalarının iktisadi büyüme üzerindeki etkisine yönelik teoride ve uygulamada çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Söz konusu çalışmalar aşağıdaki tabloda özetlenmiştir. Teoriye bakıldığında vergi ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkinin Solow tipi neoklasik büyüme modelleri bağlamında ele alındığı görülebilir. neoklasik ekonomik büyüme modelleri içerisinde yer alan Solow-Swan modeli incelendiğinde, Tasarruf, sermaye ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki ele alınır. Bunların dışında dışsal değişken olarak kabul edilen nüfus artışı ile teknoloji ile tasarruf, sermaye birikimi ile iktisadi büyüme arasında ilişki olduğu değerlendirilmiştir. Modelin temel varsayımlarına göre Cobb Douglas üretim fonksiyonu kullanılır, toplam üretim fonksiyonunda azalan verimler yasası geçerlidir. Ekonomi dışı kapalıdır ve girdiler arası tam ikame vardır. Sermaye hâsıla katsayısı sabit değildir, tam rekabet ve tam istihdam söz konusudur. Yakınsama hipotezi geçerlidir, tasarruf ve yatırım yapanlar aynı kişilerdir. Dışsallıklar yoktur, sermayenin yıpranması vardır. Ölçeğe göre sabit getiri vardır. Ülkelerin birbirine yakınsayacağını varsayan modele göre uzun dönemde durağan durum denge seviyesine ulaşılacağı ve uzun dönem iktisadi büyüme oranı üzerinde maliye politikalarının (verginin) etkisi olmayacağı iddia edilmektedir. İkinci model ise 1990'lı yıllarda ortaya çıkmıştır. Romer, Lucas, Barro ve Becker gibi önemli isimlerin ortaya koyduğu çalışmalarda eğitim, sağlık, teknoloji, arge, bilgi, finansal ve mali yenilikler, ölçek ekonomileri, gelir dağılımı gibi önceden ele alınmayan konular ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiler teorileştirilmiştir. Bu yeni yaklaşım, içsel büyüme modelleri olarak isimlendirilmiştir. Solow ve öncesindeki modellere yöneltilen temel eleştiri teknolojinin dışsal alınmasıdır. İçsel büyüme modellerinde piyasalar eksik rekabette faaliyet göstermektedirler, sermayenin ise artan getirisinin söz konusu olduğunu varsayımlardır. Ekonomik faaliyetlerde dışsallıkların mümkün buna karşın mutlak yakınsama hipotezinin ise reddedildiği görülmektedir. İçsel büyüme modellerinden özellikle Barro, vergilerle finanse edilen kamu harcamaların

büyüme üzerinde pozitif etkisi olduğunu savunan bir model geliştirmiştir. Kamu harcamaları olarak isimlendirilen barro modeline göre hükümetler, büyüme için yatırım yapmak, hem de yatırımları arttırmak için özel sektörü vergi teşvikleri ve sübvansiyonlar gibi araçlarla desteklemelerinin gerekli olduğu savunulmaktadır. Modelin temel argümanı, vergilerle finanse edilen kamu harcamalarının belirli bir verimlilik oranına kadar ekonomik büyümeyi arttırdığıdır. Neoklasik modelden farklı olarak içsel büyüme modellerinde artan getirilerden kaynaklı olarak kamu politikalarının ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisi olduğu ortaya konmaktadır. İçsel ekonomik büyüme modellerinde tüm vergilerin büyümeye pozitif etki etmediğini, de belirtmek yararlı olacaktır. Vergilerin beşeri sermaye üzerindeki etkisi önemlidir. Beşeri sermayeyi azaltan verilerin büyüme üzerinde içsel büyüme modellerine göre olumlu bir etkisi olması söz konusu olamaz.

Literatüre bakıldığında yukarıdaki teorik çerçeveyi olumlayan ampirik çalışmalar olduğu gibi tersi sonuçlar ortaya koyan ampirik çalışmalar da olduğu görülmektedir. Yukarıdaki tabloya bakıldığında vergiler ile büyüme arasında ilişki olmadığını ortaya koyan çalışmalar olduğu gibi tek yönlü ve çift yönlü ilişkinin olduğunu ortaya koyan çalışmalar da bulunmaktadır. Dolaysız ve dolaylı vergiler ayırımının da farklı sonuçlar ortaya koyduğunu belirten çalışmalar olduğu gibi aynı sonuçları verdiğini de belirten çalışmalar yapılmıştır. Bu ayrıma girmeden doğrudan toplam vergiler ile büyüme arasındaki nedenselliğe bakıldığında aşağıdaki sonuçları elde etmek mümkündür.

Tablo 20. Literatür özeti

YAZARLAR	KAPSAM	YÖNTEM	SONUÇ
Durkaya ve Ceylan (2006)	Türkiye	EŞBÜTÜNLEŞME	Dolaysız vergilerle ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensel ilişkinin varlığına karşın dolaylı vergilerle ekonomik büyüme arasında nedensel bir ilişkinin bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Arnold (2008)	OECD	PANEL	Gelir vergisinin büyüme üzerinde diğer vergilere oranla daha fazla negatif etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Furceri ve Karras (2008)	OECD	PANEL	Vergi oranlarındaki artışın büyüme üzerinde uzun dönemde negatif etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Temiz (2008)+	Türkiye	EŞBÜTÜNLEŞME	Vergi gelirlerinden büyümeye ve büyümeden vergi gelirlerine yönelik çift yönlü bir nedensellik olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Açıkgöz (2008)	Türkiye	EŞBÜTÜNLEŞME	Dolaysız vergi gelirlerinin GSYİH'ya oranından (vergi yükü) büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisine ulaşılmıştır.
Padda ve Akram (2009)	Pakistan, Hindistan ve Sri Lanka	VAR	Vergi oranlarındaki artışın söz konusu üç ülkede de büyüme üzerinde negatif etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır .
Katircioğlu (2010)	Türkiye	EŞBÜTÜNLEŞME	Türkiye örneğinde (1960-2006) vergi gelirleri ile büyüme arasında uzun dönemli ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Arısoy ve Ünlükaplan (2010)	Türkiye	REGRESYON	Türkiye örneğinde (1968-2006)dolaysız vergilerle büyüme arasında anlamlı bir ilişki olmadığı ancak dolaylı vergilerle büyüme arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Göçer vd. (2010)	Türkiye	EŞBÜTÜNLEŞME	Dolaylı ve dolaysız vergilerle büyüme arasında kısa ve uzun dönemde pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Veronika ve Lenka (2012)	Avrupa Birliği	PANEL	Kurumlar vergisindeki artışın uzun dönemde büyüme üzerinde negatif etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Dackehag ve Hansson	OECD	PANEL	Kurumlar vergi ve gelir vergisinin iktisadi büyüme üzerinde negatif etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır
Xing (2011)	OECD	PANEL	Toplam vergi gelirleri içinde emlak vergilerinin artmasının uzun dönemde büyüme ile ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Mangır ve Ertuğrul (2012)	Türkiye	EŞBÜTÜNLEŞME	Vergi yükündeki artışın büyümeyi negatif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.
Stoilova ve Patanov (2012)	Avrupa Birliği	REGRESYON	İktisadi büyüme açısından dolaysız vergilerin daha etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Tülümce +(2013)	Türkiye (1988-2010)	EŞBÜTÜNLEŞME	Çalışmada dolaylı ve dolaysız vergi gelirleri ile GSYH arasındaki ilişki incelenmiş. Granger Nedensellik testine göre uzun dönemde değişkenler arasında bir ilişki bulunmadığını gösterirken eşbütünlük testine göre dolaylı vergiler ile ekonomik büyüme arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki mevcuttur.

Saraç (2015)	Türkiye	MARKOV REJİM DEĞİŞİMİ	Dolaysız vergilerin GSYH içerisindeki payının artmasının büyümeyi negatif yönde, dolaylı vergilerin payının artmasının ise büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonuçlarına ulaşılmıştır
Demir ve Sever (2016)	OECD	PANEL	Dolaysız vergi gelirleri ile büyüme arasında uzun dönemde negatif ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3.2. Veri ve Analiz

Tezde, 1965-2015 dönemi yıllık verileri kullanılmıştır. Tezde kullanılan temel veriler aşağıdadır. OECD'den alınmış olan vergi yükü verileri (Toplam vergiler/GSYH). Dünya bankasından alınmış ekonomik büyüme verileri. Dünya bankasından alınmış ulusal tasarruf verileri (% GSYH). Dünya bankasından alınmış sabit fiyatlarla kişi başına düşen GSYH (2010 bazlı).

Tablo 21. Çalışmada kullanılan değişkenler ve açıklamaları

Değişkenler	Kısaltmalar	Açıklama	Veri kaynağı	Dönem
Büyüme	DGROWTH	Büyüme Oranları	Dünya Bankası	1965-2015
Vergi Yükü	DBURDENOFTAX	Toplam vergi/GSYH	OECD	1965-2015
Kişi Başına Düşen Gelir	DLOGPERINCOME	2010 fiyatları ile	Dünya Bankası	1965-2015
Ulusal Tasarruf Verileri	DSAVING	%GSYH	Dünya Bankası	1965-2015

Analizin temel amacı yukarıdaki veri setini kullanarak, vergi yükü ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi değerlendirmektir. Bu kapsamda ilişkinin yönü ve büyüklüğünü ve ayrıca uygulanacak politikaların olası sonuçlarını değerlendirmek için VECM (vector error correction model) analizi tercih edilmiştir. Bunun yanı sıra en küçük kareler yöntemi ile de çözüm yapılmıştır.

3.3. Durağanlık (Birimkök) Testleri (Augmented Dickey Fuller)

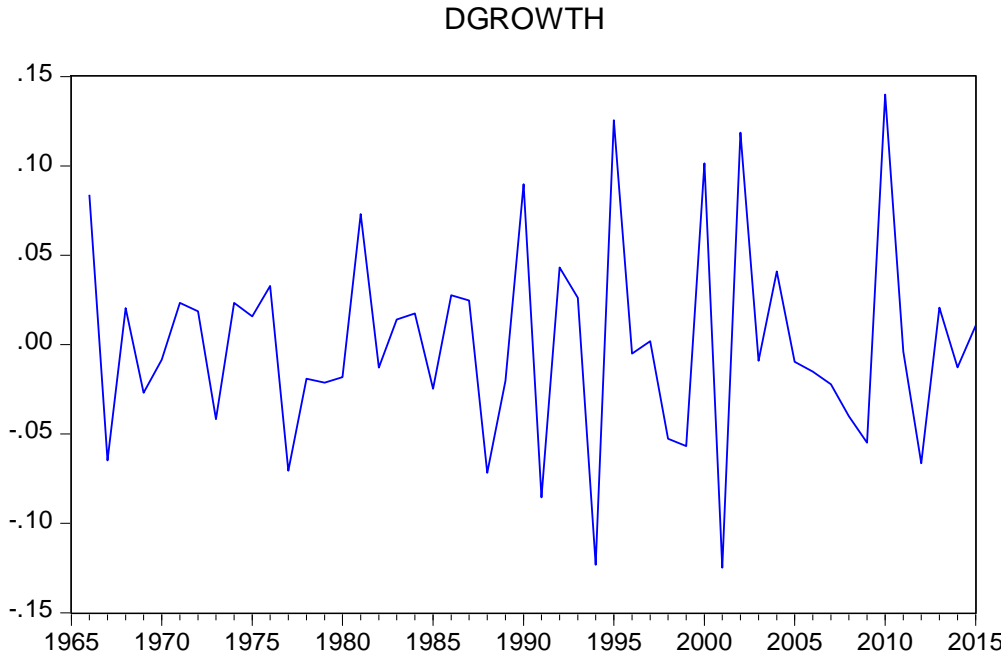
Yıllık veri olduğu için mevsimsellikten arındırmaya gerek olmamıştır. 3 lag alınır. Birim kök testlerine bakıldığında tüm değişkenlerin seviye düzeyinde durağan olmadığı görülmüştür. Büyüme seviye düzeyinde durağanken, diğer değişkenler birinci farklar

alınarak durağan hale getirilmiştir. Birim kök testlerinin sonuçları aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

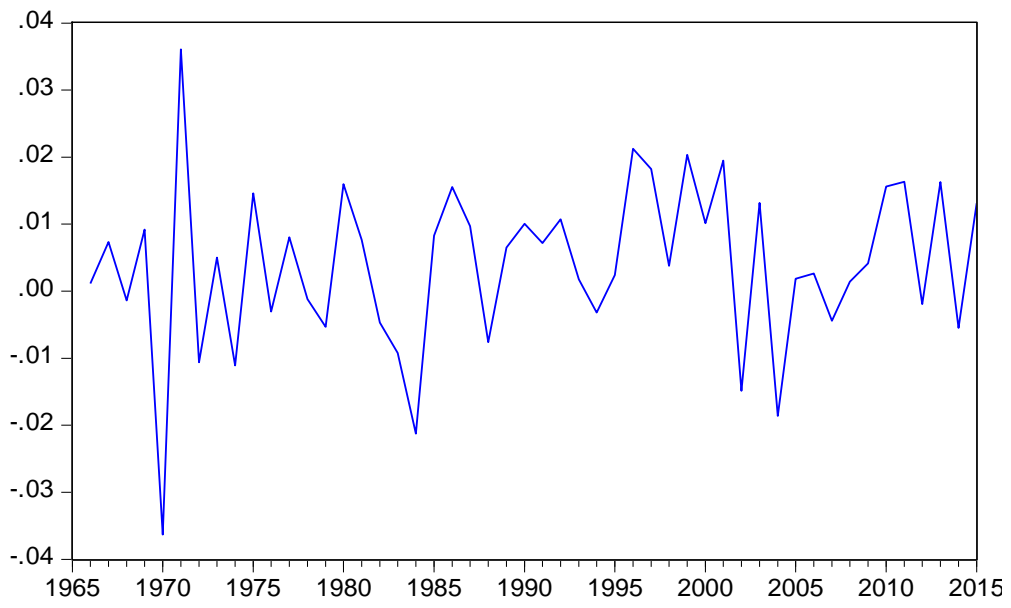
Tablo 22. Birim kök testleri

Augmented Dickey Fuller Birim Kök (Constant, Linear Trend)				
Değişkenler	Level		First Differences	
	t statistic	p value	t statistic	p value
DGROWTH	-7.235581	0.0000	-2.513870	0.0130
DBURDENOPTAX	-2.258216	0.4481	-9.570438	0.0000
DLOGPERINCOME	-3.273054	0.0826	-7.180124	0.0000
DSAVING	-2.028026	0.5720	-6.481225	0.0000

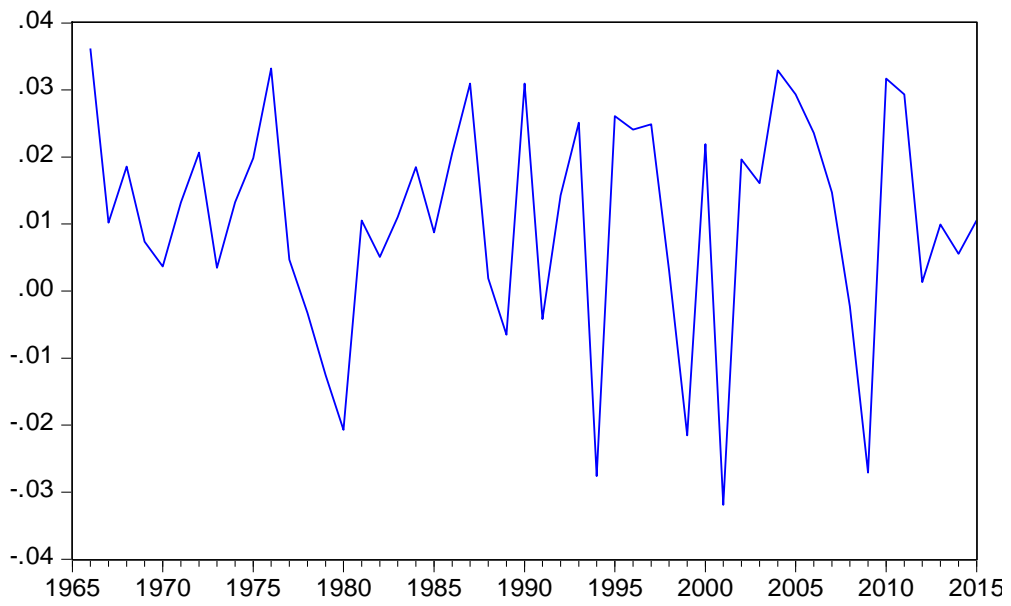
Tabloda görüldüğü üzere vergi yükü 1. Seviyede durağan hale gelmiştir. Tasarruflar da 1. Seviyede durağan hale gelmiştir. Büyüme değişkeni seviye düzeyinde durağan olan modelin tek değişkenidir. Durağan haldedir. Kişi başına gelir de durağanlık testleri sonucunda birinci seviyesi de durağan olduğunu anlaşılmıştır.1. Farkını alarak durağan hale getirilmiştir. Durağanlık durumunu grafiklerden takip etmek mümkündür. Söz konusu değişkenlerin grafikleri aşağıdaki şekildedir.

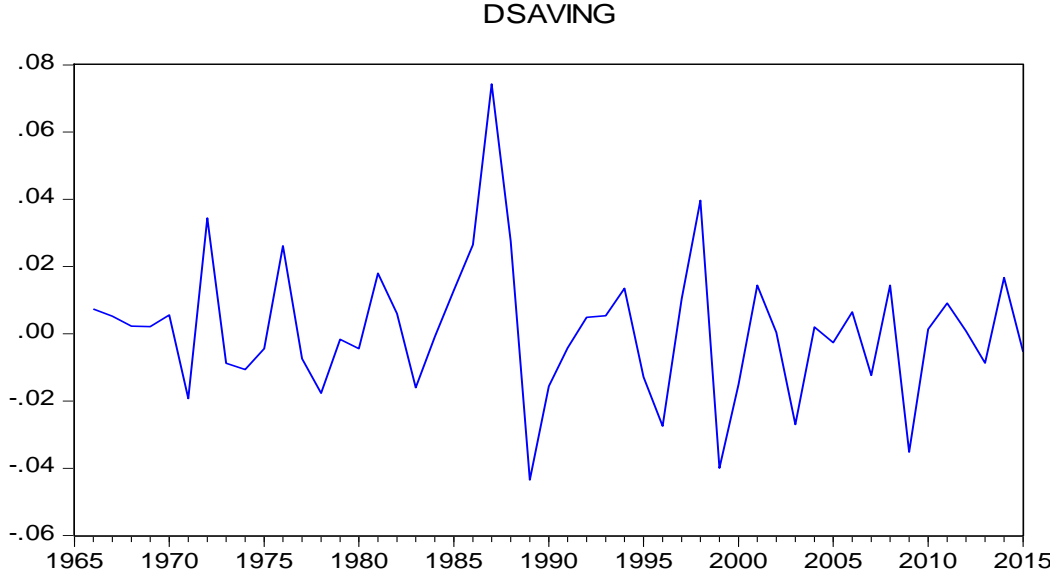

DBURDENOFTAX

DLOGPERINCOME

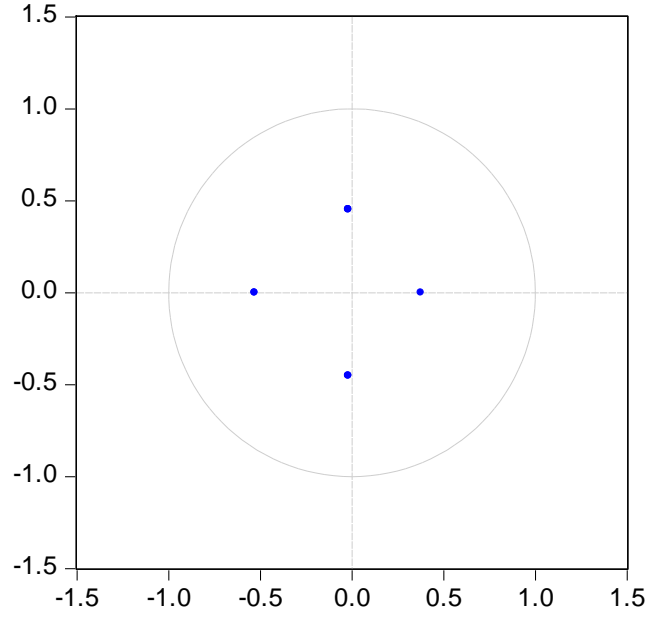
Var modelinde 3 değişken birinci farkında durağanken tek bir değişken seviye düzeyinde durağansa, söz konusu değişkenin de birinci farkı alınır ve 1. Farkta durağan hale getirilir. Bu nedenle büyüme değişkeni de birinci farkta durağan hale getirilmiştir.

Tablo 23. Optimal gecikme kriteri

Optimal Lag Criteria						
Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	417.8381	NA	1.80e-13	-17.99296	-17.83395	-17.93339
1	588.1924	303.6751*	2.20e-16*	-24.70402*	-23.90896*	-24.40618*
2	598.6416	16.80962	2.85e-16	-24.46268	-23.03157	-23.92658
3	612.8832	20.43353	3.21e-16	-24.38623	-22.31907	-23.61186
4	628.7042	19.94817	3.52e-16	-24.37844	-21.67523	-23.36580

Optimal lag kriterine bakıldığında yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere 1. Lag Akaike Schwarz'da en düşük olduğu için, lag 1 seviyesinde verilerin durağanlığa erişebileceği görülmüştür. Son olarak durağanlık durumu alttaki grafik tarafından da gösterilmektedir. AR polinomunun ters köklerinin birim çemberin içinde olup olmadığına bakıldığında tüm ters köklerin birden küçük ve dolayısıyla çemberin içinde olması modelin istikrarlı olduğunu göstermektedir.

Inverse Roots of AR Characteristic Polynomial

Şekil 17. Birim Çember

Aşağıdaki üç tablo (a-varyans ayrıştırma matrisi, b- model çözümü ve c- etki tepki analizi) sonuç kısmında değerlendirilecek ve o değerlendirmelerden hareketle Türkiye üzerine bir politika sonuç kısmında önerilecektir.

3.4. Varyans Ayrıştırma Matrisi

DÖNEM	S.E.	DGROWTH	DBURDEN OFTAX	DLOGPERINCOME	DSAVING
1	0.042103	100.0000	0.000000	0.000000	0.000000
2	0.055672	91.84653	2.137004	0.997197	5.019269
3	0.061578	75.23066	16.01632	1.827498	6.925526
4	0.063241	71.33564	18.60996	2.871642	7.182763
5	0.063881	70.21896	19.44570	2.814602	7.520743
6	0.064217	69.63547	20.09451	2.812614	7.457412
7	0.064440	69.34209	19.95987	3.225365	7.472673
8	0.064708	69.00718	20.14318	3.312631	7.537014
9	0.064945	68.75583	20.33625	3.383368	7.524548
10	0.065124	68.50456	20.38641	3.579248	7.529788

Yukarıdaki varyans ayrıştırma matrisine göre kısa dönemde ekonomik büyümeyi en çok etkileyen değişken tasarruflardır. 2. Dönem açısından değerlendirildiğinde

tasarrufların etkisi %5,01'dir. Uzun vadeye gidildikçe vergi yükünün etkisi tasarrufların etkisinden daha fazla artmaktadır. 10. Döneme bakıldığında en yüksek etkinin %20,38 ile vergi yükünde olduğu görülmektedir. Kişi başına düşen gelirin etkisi de dönem sayısı arttıkça artmaktadır.

3.5. Model Çözümü

Dependent Variable: DGROWTH

Method: Least Squares

Date: 07/03/17 Time: 12:45

Sample (adjusted): 1965 2015

Included observations: 48 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	0.001	0.001902	0.714533	0.4789
Dburdenoftax	0.03	0.116633	0.267752	0.7902
Dsaving	0.01	0.073283	0.148139	0.8830
Dlogperincome***	0.08	5.10E-06	25.11591	0.0000
ECM(-1)***	-0.74	0.160708	-4.641342	0.0000
Dburdenoftax (-2)**	-0.28	0.124078	-2.287730	0.0274
R-squared	0.874310	Mean dependent var	-0.000158	
Adjusted R-squared	0.870551	S.D. dependent var	0.056870	
S.E. of regression	0.009759	Akaike info criterion	-6.287164	
Sum squared resid	0.003905	Schwarz criterion	-6.014280	
Log likelihood	157.8919	Hannan-Quinn criter.	-6.184040	
F-statistic	259.1632	Durbin-Watson stat	1.897797	
Prob(F-statistic)	0.000000			

Not: Hata düzeltme bulguları için Eviews 9 paket program kullanılmıştır. Asteriks ***, ** sırayla % 1 ve % 5 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

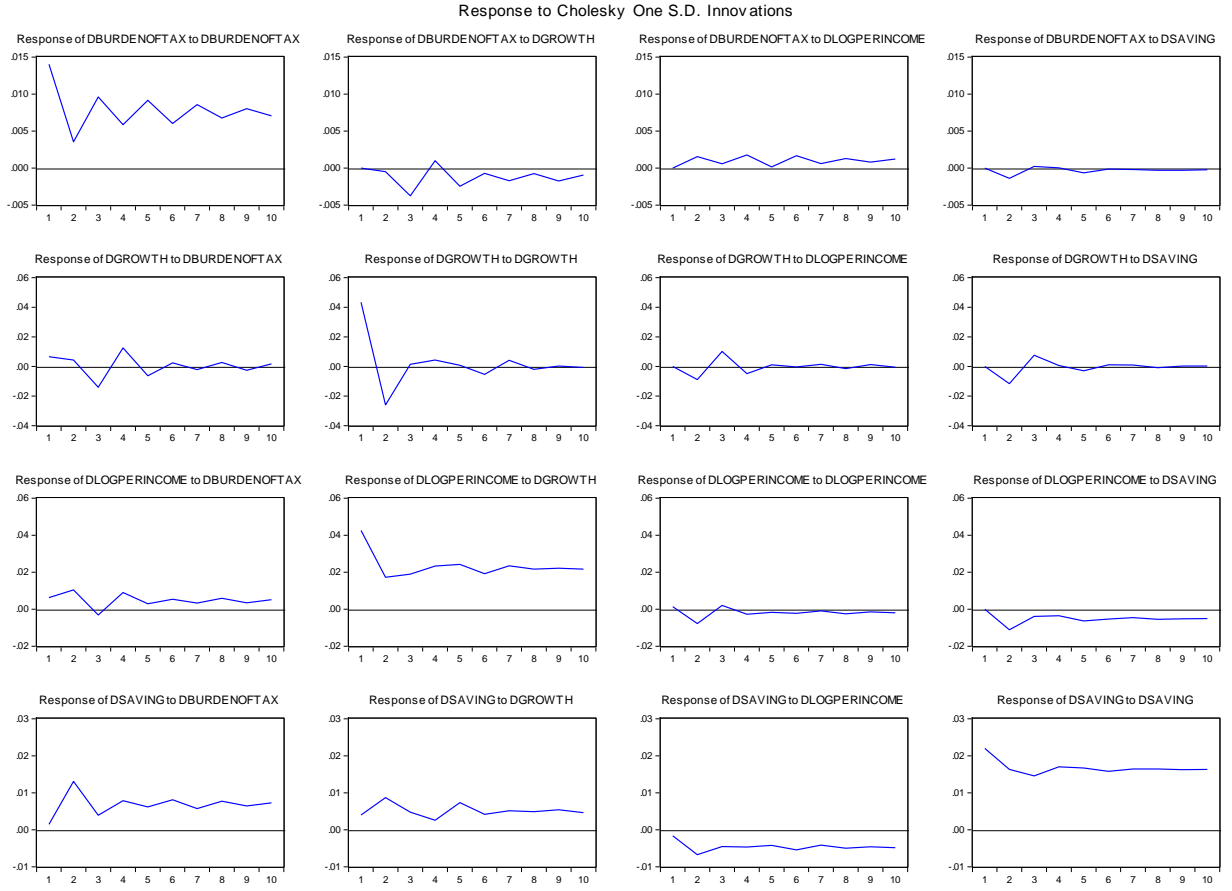
Ele alınan serilerin birinci farklarının durağan olması çalışmanın eş bütünleşme analizi yapmasına olanak sağlamaktadır. Böylece sahte regresyon sorunundan kurtulmak mümkün olabilecektir. Eş bütünleşme analizi iz ve maksimum özdeğer istatistiklerine

bağlı olarak gerçekleşir. Çalışmada sadece iz testi sonuçları verilmiştir. Elde edilen bulgular, ele alınan bütün değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisi olduğunu yani uzun dönem ilişkiye sahip olduklarını göstermektedir. Buna göre vergi yükü, büyüme oranı, kişi başına düşen gelir ve tasarruflar arasında uzun dönem etkiler söz konusudur. Ancak Johansen eş bütünleşme analizi uzun dönem ilişkinin kararlı olup olmadığını ve değişkenler arası ilişkinin yönünü vermemektedir. Bu nedenle hata düzeltme modeli kullanılmıştır. Hata düzeltme modeli tahmin denklemi bize değişkenler arasındaki kısa dönem ilişkiyi ve büyüme oranı, kişi başına düşen gelir ve tasarrufların vergi yükü üzerindeki kısa dönem etkilerinin yönünü göstermektedir.

Katsayılar incelendiğinde büyüme üzerine en fazla etki eden değişkenin vergi yükü olduğu görülmektedir (0.28) kişi başına gelir artışının büyüme üzerindeki etkisi oldukça zayıftır (0.02).

Hata düzeltme parametresinin bir gecikmeli değerinin (ecm-1) negatif ve istatistiki olarak anlamlı çıkması uzun dönem denge değerinin kararlı olduğunu göstermektedir.

3.6. Etki-Tepki Analizi Bulguları

Bağımız değişkenlerden kaynaklı şokların (sapma yaratacak biçimde) bağımlı değişken (vergi yükü) üzerindeki etkilerini incelemek için VAR modeline dayalı etki tepki analizi ve varyans hesaplamasına başvurulmuştur.

Etki tepki analizindeki grafiklere bakıldığında ikinci sıradaki grafiklerde değişkenlerin büyümeye etkisini takip etmek olanaklıdır.

Vergi yükü kaynaklı bir şokun büyüme üzerindeki etkisi negatiftir ve şokun etkisi zaman dönemleri içinde kaybolmaktadır. Bu sonuç hata düzeltme modelinin uzun dönem kararlı denge bulgusuyla tutarlıdır.

Aynı değişkenler ile vergi yükü değerlendirildiğinde şu sonuçlara ulaşmak mümkündür:

Tahmin Denklemi:

Vergi yükü = -0.02 - 0.6 vergi yükü₍₋₁₎ + 0.07 büyüme₍₋₁₎ (G) + 1.3 KBDG₍₋₁₎ - 0.05 Tasarruf₍₋₁₎ + ε biçimindedir.

Büyüme kaynaklı bir şokun vergi yükü üzerindeki ilk etkisi negatiftir. Ancak zaman-dönem aralığı arttıkça şokun etkisinin pozitif bölgeye doğru olduğu ve azaldığı görülmektedir. Kişi başına düşen gelir kaynaklı şokun vergi yükü üzerinde etkisi ise pozitifdir ve zaman aralığı arttıkça azalmaktadır. Tasarruf kaynaklı şokun etkisi ise negatiftir ve zaman aralığı arttıkça azalmaktadır. Her üç değişkende şokların etkilerinin azalması modelin uzun dönem kararlı olduğu yönünde bize işaret verebilir.

Ele alınan serilerin birinci farklarının durağan olması çalışmanın eş bütünleşme analizinin yapılmasına olanak sağlamaktadır. Böylece sahte regresyon sorunundan kurtulmak mümkün olabilecektir. Eş bütünleşme analizi, iz testi ve maksimum özdeğer istatistiklerine bağlı olarak gerçekleşir. Elde edilen bulgular, ele alınan bütün değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisi olduğunu yani uzun dönem ilişkiye sahip olduklarını göstermektedir. Buna göre vergi yükü, büyüme oranı, kişi başına düşen gelir ve tasarruflar arasında uzun dönem etkiler söz konusudur. Ancak johansen eş bütünleşme analizi uzun dönem ilişkinin kararlı olup olmadığını ve değişkenler arası ilişkinin yönünü vermemektedir. Bu nedenle hata düzeltme modeli kullanılmıştır. Hata düzeltme modeli tahmin denklemi bize değişkenler arasındaki kısa dönem ilişkiyi ve büyüme oranı, kişi başına düşen gelir ve tasarrufların vergi yükü üzerindeki kısa dönem etkilerinin yönünü göstermektedir.

Buna göre kısa dönemde vergi yükünün bir gecikme değeri ile vergi yükü arasında pozitif bir ilişki vardır. Büyüme oranı ve kişi başına düşen gelirin bir gecikme değerleri ile vergi yükü arasında ise pozitif ilişkiye sahip oldukları görülmektedir. Ancak kişi başına düşen gelirin bir gecikme değeri ve vergi yükü arasındaki ilişki istatistiki olarak anlamsız bulunmuştur. Tasarruflarla vergi yükü arasında ise negatif ve % 10 anlamlılık düzeyinde anlamlılığa sahip olduğu görülmektedir. Buna göre büyüme arttıkça vergi yükü artarken tasarruflar arttıkça vergi yükü azalmaktadır.

3.7. Öneri ve Değerlendirmeler

- **Devletin ekonomik boyutunun gözden geçirilmesi gerekmektedir.**

Tarih boyunca devletin ekonomi içerisindeki boyutu tartışma konusu olmuştur. Klasik görüş devletin ekonomi içerisindeki rolünün kısıtlanması gerektiğini savunurken Keynesyen görüş devletin sınırını daha genişletici bir tutum izlemiştir. Modern ekonomide ise devletin ne salt ağırlık merkezi olması gerektiğini ne de tamamen geri çekilmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır. Özellikle piyasa başarısızlıkları alanında devletin rol alması fakat özel sektör tarafından yürütülebilecek sektörlerden de çekilmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır. Yıllar itibariyle Türkiye’de devletin ekonomi içerisindeki ağırlığı artmıştır. Aşağıdaki tablo bu artışı göstermektedir. Düzenli bir büyüme performansının sergilenemeyişinde bu oran artışının önemli düzeyde etkileri mevcuttur. Kamu gelirlerinin artışı ile birlikte ekonomik büyüme için gerekli tasarruf düzeyi yakalanamadığından sürekli olarak borçlanma ve yabancı sermayeye muhtaç bir durumda kalınmıştır.

Tablo 24. Yıllar itibariyle kamu gelirlerinin GSYH’ye oranı

Yıllar	Kamu Gelirleri / GSYH (%)	Yıllar	Kamu Gelirleri /
1999	25,62	2008	32,93
2000	29,65	2009	34,64
2001	30,94	2010	35,47
2002	30,96	2011	36,41
2003	31,55	2012	37,82
2004	31,5	2013	39,90
2005	32,93	2014	39,56
2006	34,76	2015	40,90
2007	33,62		

(Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü)

Kamunun gelirlerini sürekli olarak artırması gelirin marjinal faydasını da azaltacaktır. Yüksek bütçelere hükmetmek isteyen kurumların ve bürokratların talepleri de devletin boyutunun büyümesini destekleyici bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Bu sebepler dolayısıyla devletin bir anda küçülmesinden ziyade tedrici bir şekilde küçülmeye gitmesi daha olası ve mantıklı görülmektedir.

- **Devletin kendisine olan güveni artırmaya çalışması gerekmektedir.**

Yolsuzluk algısının yüksek olması, mükelleflerin vergi ödeme isteklerini kırıncı bir etki yapmaktadır. Ödediği verginin hizmete dönüştüğünü gören mükellefler vergi ödemede daha istekli olacaklardır. Yolsuzluk algısının yüksek olması temel manada devlete olan güveni zedeleyici bir etki yapacaktır.

Uluslararası Şeffaflık Enstitüsü (Transparency International) yıllık olarak Yolsuzluk Algısı İndeksi Raporunu (Corruption Perceptions Index) yayınlamaktadır. Bu raporda ülkelerin yolsuzluk algısı puanları ve ülkelerin puanlara göre sıralamaları yer almaktadır.

Tablo 25. Türkiye'nin yıllar itibariyle yolsuzluk indeksi verileri (2012-2016)

Yıllar	Puan	Sıra
2006	3,8	60
2007	4,1	64
2008	4,6	58
2009	4,4	61
2010	4,4	56
2011*	4,2	61
2012	49	54
2013	50	53
2014	45	64
2015	42	66
2016	41	75

(**Kaynak:** Uluslararası Şeffaflık Enstitüsü raporlarından faydalanılarak oluşturulmuştur.

* 2011 yılına kadar puan hesaplaması 10 üzerinden yapılırken bu tarihten sonra puanlama 100 puan üzerinden yapılmaya başlanmıştır.)

Tabloya bakıldığında 2006 yılından 2010 yılına kadar 60. sıra civarında olan ülke sıralaması 2013 yılına kadar ufak bir iyileştirme gösterse de son yıllarda durum kötüye gitmiştir. 2016 yılında 41 puan ile 176 ülke arasında 75. sırayı almıştır. Listede zirveyi ise 90 puan alan Danimarka ve Yeni Zelanda paylaşmaktadır.

- **Finansal kısıtlamaların yumuşatılması gerekmektedir.**

SPK'nın almış olduğu karar sonucunda 10.02.2017'de Resmi Gazete'de yayınlanan düzenlemelere göre 50 Bin TL sınırının altındaki tutarlarla kaldıraçlı işlem yapılamayacaktır. Bu durum özellikle finans alanında önemli bir engel teşkil etmektedir. Bu durum bir piyasa başarısızlığı olarak adlandırılan, “bazı piyasaların yokluğu ya da sağlığı” konusuna önemli bir örnek teşkil etmektedir. Özellikle uluslararası büyük yatırımcılar açısından bu durum arzu edilen bir durum değildir.

Türkiye’de bankalar üzerinden mesai saatleri dışında döviz almak ya da satmak işlemi mesai saatleri içerisinde gerçekleştirmekten çok daha maliyetli olmaktadır. Alış-

satış arasındaki fark mesai saatleri içerisinde çok düşük iken mesai saatleri bittiği anda bu fark oldukça yükselmektedir. Bu uygulamanın sonlandırılarak gün boyunca alış-satış farkının düşük tutulması sağlanmalıdır.

- **Fiş ve faturaların garanti belgesi olması gerekmektedir.**

Dayanıklı tüketim malların satışında ürünlerin belli bir süre arıza yapmayacağını ve yaparsa da üreticinin ücretsiz bir şekilde ürünü tamir edeceği taahhüt edilmektedir. Bu da satış tarihinde düzenlenen garanti belgeleri ile kayıt altına alınmaktadır. Yalnızca fişlerin garanti belgesi olarak kullanılması sayesinde bireyler mutlaka fiş alacak ve bu da kayıt dışını azaltıcı ve vergi hasılatını artırıcı etki yapacaktır.

- **Tüm işletmelere POS Makinası zorunluluğu getirilmelidir.**

Mevcut düzenlemelere göre tüm ticari işletmelerin pos makinası bulundurmaları zorunlu değildir. Yeni sistem entegre yazar kasa-pos cihazları gündeme alınmış olsa da 13 Nisan 2017 tarihinde Maliye Bakanı Naci Ağbal'ın yapmış olduğu açıklamaya göre yeni cihazların alım zorunluluğu ortadan kaldırılmıştır (Dünya Gazetesi, 13 Nisan 2017). İşletmelerin eski tip yazar kasalarını kullanmaya devam edebilecekleri belirtilmiştir. Bu durum işletmelerin vergi kaçırmalarına daha müsait olan nakit işlemlerin sürmesi anlamına gelecektir. Tüm işletmelerde pos cihazının zorunlu olması durumunda mal veya hizmet satın alanlar nakit alışverişin yanında kredi kartı vb. ile de ödeme şansına sahip olacak bu da vergi kayıp kaçacağını azaltıcı bir etki yapabilecektir.

- **Siber denetimin yoğunluk kazanması gerekmektedir (Sosyal Medya Üzerinden Yapılan Satışlar).**

İnternet kullanımının yaygınlaşması sonucunda perakende satış yapan birçok kişi sosyal medya hesapları üzerinden satış yapmaya başlamıştır. Satış işleminin sosyal medya üzerinden gerçekleşmesi hem satış için yetkili olmayan bir alanın kullanılması hem de kayıt dışına sebebiyet vermesi açısından hem vergi hasılatını azaltıcı bir etki yapmakta hem de haksız rekabete sebep olmaktadır.

İnternet ayrıca kayıt dışı ekonominin illegal kısmı için de önemli düzeyde kullanılmaktadır. Yasa dışı bahis siteleri, yasal kaydı olmadan hizmet veren internet siteleri vergisel sorumluluklardan uzaktırlar.

- **Uzlaşmanın kaldırılması gerekmektedir.**

Uzlaşma vergi idaresinin, ikmalen, re'sen ve idarece tarh edilen vergiler ve bunlara ilişkin olarak kesilen vergi ziyayı cezalarının tahakkuk edecek miktarları konusunda, mükelleflerle kanununda belirtilen çerçevede anlaşma yoluyla vergi alacağının zam ve cezaları ile birlikte kısmen ya da tamamen ortadan kaldırılmasıdır (Oktar, 2011:148). Bu uygulamanın olumlu yönleri de mevcuttur fakat keyfiyete müsait bir uygulama oluşu sebebiyle mükelleflerin devlete olan güvenini sarsabilmektedir. Vergi ödevlerini düzenli olarak yerine getiren mükelleflerin uzlaşma yoluna giderek yükümlülüklerden kurtulmasına şahit olması düzenli mükellefleri de ödevlerini yerine getirme noktasında isteksiz hale getirebilecektir.

- **Vergi affi uygulamasından vazgeçilmesi gerekmektedir.**

Vergi affi bir diğer adıyla mali aflar bir kanunla konulan vergi veya cezanın, vergi ya da cezayı doğuran olay gerçekleşikten sonra yani borç ortaya çıktıktan sonra yürürlüğe giren başka bir kanun ile ortadan kaldırılmasıdır (Oktar, 2011:161). Borcunu ödemeyenlerin borcunu ortadan kaldırması sebebiyle eşitlik ilkesine aykırı bir durum teşkil etmekte, cezaların caydırıcılığını azaltmakta ve devlete olan güveni sarsmaktadır. Vergi afları bu ve başka ekonomik ve sosyal sebeplerden dolayı eleştirilmektedir.

Ülkemizde ilki 1924'te sonuncusu da 6736 sayılı Bazı Alacakların Yapılandırılmasına İlişkin Kanun ile 2016'da olmak üzere toplamda 33 adet vergi affi çıkarılmıştır (Kumkale,2016). Cumhuriyet'in 1923'te ilanından günümüze kadar ilan edilen af sayısı göz önüne alındığında ortalama her 2,8 yılda bir af çıkmıştır. Bu durum mükellefleri ödevlerini yerine getirmekten ziyade vergi aflarını beklemeye itmiştir.

- **Taksi, dolmuş ve otobüslerin ortak kart sistemine bağlanması gerekmektedir.**

Ulaştırma sektöründe tek düzen ödeme sisteminin hayata geçirilmesi vergi kayıp kaçığını önleyici bir faktör olacaktır. Kamusal toplu taşıma araçlarında kullanılan kart sisteminin tüm taşıma ağına uygun olacak şekilde genişletilmesi gerekmektedir. İstanbul Taksiciler Esnaf Odası verilerine göre 2015 yılında Türkiye'deki toplam ticari taksi sayısı 75 bin civarındadır ve bu rakamın yaklaşık olarak 17 bin adedi İstanbul'dadır. İstanbul'da bir taksi plakasının 1,75 milyon liradan alıcı buluyor olması bu sektörün büyüklüğünün görülmesi açısından önemli bir ipucudur (Hürriyet, 26 Nisan 2016).

- **Gecikme zammı ve faizi oranlarının mevduat faiz oranından yüksek olması gerekmektedir**

Gecikme faizi ve gecikme zammının oranlarının mevduat faiz oranından daha yüksek olması gerekmektedir. Gecikme faiz ve zammının mevduat faizinden daha düşük olması durumunda mükellefler fayda-maliyet analizi yaparak vergi borcunu ödemek için kullanacakları kaynağı faiz geliri elde etmek suretiyle gelir elde etmek amacıyla kullanabileceklerdir. Vade sonunda elde edilen gelirin bir kısmını kamuya ödeyip gerisini de kendisine saklayacaktır. Fakat diğer türlü durumda mükellef için faiz geliri elde etmek cazip olmayacağı için vergi ödemesini gerçekleştirecektir.

- **Vergi borcu bulunanların kamu hizmetlerinden faydalanmasının önüne geçilmesi gerekmektedir.**

Kamuya borcu bulunan vatandaşların kamusal hizmetlerden faydalanmasının önüne geçilmelidir. Her geçen gün birbirine daha fazla entegre olan kamu kurumlarının borçlu vatandaşın sistem tarafından tespit edilmesi vasıtasıyla kamu hizmetlerinden faydalanmasının önüne geçilmesi gerekmektedir. Bu durumda bireylerin vergisel yükümlülüklerini yerine getirmelerinde zorlayıcı bir teşvik ortaya çıkmış olacaktır.

- **Faiz gelirleri vergi dışında bırakılmalıdır ve kişilerin birikimlerinin mevduata yönlendirilmesi teşvik edilmelidir.**

Gelirin iki fonksiyonu vardır; Tüketim ve tasarruf. Gelirin tüketime ayrılan kısmının yeniden gelir vergisine tabi tutulması söz konusu değildir. Oysaki tasarruf edilen kısımdan sağlanan getiri (faiz ve temettü gelirleri) vergi dışı bırakıldığı takdirde tasarruflardan gelir elde etmek amacıyla bireyler tasarrufa yönelebilecektir. Tasarrufların artışı da yatırımları ve ekonomik büyümeyi teşvik edecektir.

Kapitalizm “kapital”i, yani sermayeyi “zenginlik”ten ayırmaktadır. Sermaye üretim için ayrılmış olan para, ürün ve kaynak demektir. Zenginlik ise toprağa gömülmüş veya üretken olmayan faaliyetlere harcanır. Kaynaklarını üretken olmayan bir piramit için harcayan bir firavun kapitalist değildir. Bir İspanyol hazine filosunu yağmalayan ve ele geçirdiği para dolu sandıkları bir Karayip adasının kumsalına gömen korsan da kapitalist değildir. Buna karşılık, gelirin bir kısmını borsaya yatıran çalışkan bir fabrika işçisiyse kapitalisttir (Harari, 2015:309). Bu duruma benzer olarak birikimleri ile altın satın alıp

yastık altında tutan birey zengin olabilmektedir fakat kapitalist değildir. Elindeki kaynakları üretime aktarmamış olması onu kapitalist olmaktan çıkarmaktadır.

Ülkemizde birçok kişi dini hassasiyetleri sebebiyle tasarruflarını faiz getirisi sunan mevduat hesaplarına yatırmaktan imtina etmekte bununla beraber tasarruflarının değer kaybetmesini hatta mümkünse değer kazanmasını istediklerinden mevduat yerine altın ya da döviz olarak tasarruflarını değerlendirmeye çalışmaktadır. Şeriat kanunlarıyla yönetilen Osmanlı devletinde, dönemin padişahı I. Süleyman'ın (Kanuni) döneminde Şeyhülislam olan Ebussuûd Efendi, faizlerin belirli sınırlar içerisinde uygulanmasını savunarak, faizin tamamen yasaklanmasının o dönemde faiz gelirleri ile giderlerini karşılayan para vakıflarının iflas etmesine sebep olacağından Müslüman ahalinin zarar göreceğini söylemiştir. Toplum faydası ilkesinden hareketle şer'i olarak belirli sınırlar içerisinde faize fetva verilmiştir. Dönemin şeyhülislamı Ebussuûd Efendi, aslında bir nevi kamu yararını gözeterek böyle bir karar vermiştir. Adil faiz haddi uygulamalarda %10-20 arasında değişmekle beraber dini vakıflar ortalama %15 olarak kabul etmiştir (Yereli vd, 2017:37-38) . Şeriatla yönetilen bir devlette dini üst merci yasal sınırlar içerisinde kalmak kaydı ile faiz fetvası vermiştir, buna benzer bir uygulama da Türkiye açısından yapılmalı ve dini hassasiyet sahibi insanların da tasarruflarının üretime yönlendirilmesi sağlanmalıdır. Diyanet işleri başkanlığına bu konuda önemli bir iş düşmektedir.

- **Gelir üzerinden alınan vergilerin tek ve düşük oranlı olması gerekmektedir.**

Yüksek gelir dilimlerine yüksek marjinal oranların uygulandığı artan oranlı bir gelir vergisi, hem kamu sektörüne kaynak aktarımı, hem de gelişmekte olan ülkelerde çok önemli sosyal bir amaç olan gelirin yeniden dağıtımını noktasında çok istenen bir araç olmasına rağmen, ekonomik etkinlik ilkesine ters düşmektedir. Bu tür bir uygulama sonucunda tasarruf gücü yüksek olan yüksek gelir grubunun tasarruf ve dolayısıyla yatırım yapma arzusu baltalanmış olmaktadır. Bu yolla kamuya kaynak sağlanması, hatta bu kaynaklar kamu sektörünce yatırım amacıyla kullanılmış olsa bile, özel sektörün yatırım miktarında bir azalma olacağından, tüm ekonomi açısından, toplam yatırım düzeyi fazla değişmemiş, belki azalmış bile olabilecektir (Ataç, 2009:336).

Yüksek marjinal oranlı bir gelir vergisi tarifesi daha çok gelir elde etme uğraşında olanları cezalandırıcı bir etki yapacaktır. Bu durumda da birey daha fazla gelir elde etmekten imtina edebilecektir.

- **Devlet tarafından verilen teşviklerin yerine kredi uygulamasına gidilmelidir.**

Devlet özel ve tüzel kişilere ekonomik sosyal amaçlarla maddi ve regülatif teşvikler sağlamaktadır. Teşviklerin hibe şeklinde verilmesi keyfiyete açık bir durum olacağından bu uygulamaya son verilmesi kaynakların israf edilmesini önleyebilecektir. Teşvik uygulamasında hibe yönteminin yerine kredi uygulamasının mevcut olması durumunda kredi alan kişi ya da kuruluş almış olduğu kaynağın geri ödeneceği güdüsü ile daha iyi performans sergilemek durumunda kalacaktır. Kredi uygulamasının da özel bankaları dışlamayacak şekilde yalnızca katma değer yaratan, özellikle de teknoloji alanında üretim yapmak isteyen kişi ya da kuruluşlara yönelik olarak yapılması gerekmektedir.

- **Kamu Harcamalarının finansmanının dolaylı vergilerle yapılması gerekmektedir.**

Servet ve gelir ekonomik büyümenin kaynağını yeni yatırımların yapılabilmesi için gereken unsurlardır. Bu iki kaynağa yönelik bir vergilendirme politikası yatırımları dışlayıcı etki yapacaktır.

Gelir vergileri ile tüketim vergileri kıyaslandığında tüketim vergilerinin büyüme üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu görülecektir. Gelir yerine tüketimin vergilendirilmesi tasarrufların mali zararını giderecektir. Çünkü tüketim vergileri tasarrufları kapsamamaktadır. Bu sayede uzun dönemli tasarruf artışı sağlanabilecek ve yüksek sermaye birikiminin elde edilmesiyle de ekonomik büyümenin ortaya çıkmasını beraberinde getirecektir (Fantini, 2006: 11).

Tülümce (2013) çalışmasında dolaylı vergiler ile ekonomik büyüme arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulmuştur. Bu sonuç da vergi politikasının dolaylı vergiler üzerinden uygulanmasının gerekliliğini desteklemektedir.

- **Vergi Denetim Kurulunun bağımsız olması gerekmektedir.**

Vergi denetim kurulunun bağımsız olması sayesinde vergi denetimi kavramı siyasal bir nitelikten çıkarak daha objektif bir yapıya kavuşabilecektir. Doğrudan vergi idaresine ve dolayısıyla siyasi bir kurum olan bakanlığa bağlı olan denetim kurumu siyasi çıkarlar uğruna kullanılabilir bir yapı arz etmektedir. Vergi denetim kurulunun

bağımsız bir üst kurul olarak yapılandırılması keyfiyeti sınırlandırıcı bir etki yaparak daha etkin bir uygulama sağlama yolunda önemli bir adım olarak sayılabilir.

- **Devlet kurumlarının kendilerini değişen ihtiyaçlara göre yenilemesi gerekmektedir.**

Zamanın değişmesi ile birlikte ihtiyaçlar ve bu ihtiyaçların temin yöntemleri de değişmektedir.100 yıl öncenin ihtiyaçları ve bu ihtiyaçların temin yolları ile günümüz ihtiyaçlarının ve temin yolları çok farklıdır. Genel olarak piyasa bu değişime daha hızlı ayak uydurmaktadır. Devlet açısından bakıldığında ise değişim hızına yeterince hızlı ayak uyduramadığı görülmektedir. Örneğin 3 Ocak 2009 yılında hayata geçen bir para birimi olan ve günümüzde de çok tartışılan Bitcoin için şu anda Türkiye’de bir yasal düzenleme söz konusu değildir. Bitcoin dostu olarak adlandırılan 10 ülkede (Estonya, Amerika, Danimarka, İsveç, Hollanda, Finlandiya, Kanada, İngiltere, Avustralya) yasal düzenlemeleri yapılmış ve vergilendirme yapılmaktadır. Örneğin İngiltere Bitcoin’in bir para birimi olduğunu yasal olarak kabul etmiş ve bu para birimi ile yapılan işlemlerden katma değer vergisi tahsil etmektedir (SPK, 2016:56-58).

Tarihsel olarak ekonomik büyümeye, gelişmiş kurumların zorlayıcı etkileri katkıda bulunmuştur. Kendisini yenileyemeyen kuruluşlar piyasa şartlarında daha kolay ortadan kalkarken devlet içindeki kurumlar kolayca ortadan kalkmamaktadır. Bu durum da ekonomiye doğrudan etki etmektedir. Gelişmiş ve kendini yenileyen kurumlara sahip olan ekonomiler büyüme performansı konusunda aksi durumu yaşayanlara göre daha iyi performans göstermektedir. Kurumlar ve kuruluşlar arasındaki iletişim ve uyum bu performansı şekillendirmektedir (North,2010:15).

Ekonomiyi genel olarak bir oyun şeklinde tanımlarsak eğer North’a göre kurumların amacı, bu oyunun nasıl oynanacağını tanımlamak ve belirlemektir. Bu açıdan bakıldığında kurumlar piyasada belirsizlikler ve eksik bilgi hâkim iken, oyun içerisinde bireylerin kendilerinden başka iktisadi aktörlerin kararlarının ne yönde olacağı ve nasıl hareket edecekleri noktasında bir öngörü yapmalarına yardımcı olan oyun kurallarıdır (North,2010:13).

Gelişmiş ekonomilerdeki kurumlar, kuruluşları üretken faaliyetlere yönlendirirken az gelişmiş ülkelerde ise, kurumsal kalitesizliğin bir sonucu olarak, siyasi

ve ekonomik girişimlerin önündeki fırsatlar gelişmiş ülkelere nazaran daha karışıktır. Az gelişmiş ülkelerdeki kurumlar rekabetçi koşulları teşvik etmek yerine tekeller yaratan, üretim faaliyetleri yerine yeniden dağıtım faaliyetlerini geliştiren, , fırsatların önünü açmak yerine fırsatları kısıtlayan niteliktedir. Az gelişmiş ülkelerde fırsatlar genellikle üretken olmayan yatırımlara yönelmektedir (North, 2010:17).

Tablo 26. Yeni bir iş kurmak için gereken süre (Gün)

Yıllar	Türkiye	OECD Ortalaması	Dünya Ortalaması
2003	39	36	51,9
2004	7	30,1	48,7
2005	7	23,6	50,8
2006	7	20,3	46,9
2007	7	17,8	42,9
2008	7	15,1	39,5
2009	7	14,3	37
2010	7	13,5	34,7
2011	7	11,3	30,7
2012	7	11	30,1
2013	7	10	25,4
2014	7,5	9,4	22,8
2015	7,5	8,5	21,3
2016	6,5	8,1	20,9

(Kaynak: Dünya Bankası, İş Hayatı Projesi İstatistikleri.)

Tabloda yeni bir işletme kurmak için gereken süreler gösterilmektedir. Bu süre iş kurmak adına katlanılan maliyetlerin en önemlilerindedir. Yeni bir iş kurmak için gereken Türkiye’de yeni bir iş kurmak 2003 yılında 39 gün gibi çok uzun bir süre almaktadır. Aynı dönemde OECD ülkelerinde bu süre 36 gün iken dünya ortalaması da 51,9 gündür. Türkiye’de söz konusu süre 2016 yılında 6,5 güne kadar düşmüştür fakat gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında bu süre hala uzun gözükmektedir. Listenin en tepesindeki Yeni Zelanda’da bu süre 0,5 gündür. Kanada ve Hong Kong 1,5 gün ile izlemektedir. OECD ülkelerinin ve Dünya ortalamalarına bakıldığında da OECD 8,5 gün, Dünya ortalaması 20,9 gündür. Türkiye bu istatistik bakımından dünya ve oecd ortalamasının üzerinde yer almakla beraber üst gelir grubuna geçmek adına bu istatistiği daha ileri taşımak durumundadır.

Tablo 27. Vergisel hazırlık ve vergi ödeme için gereken zaman (Saat)

Yıllar	Türkiye	OECD Ortalaması	Dünya Ortalaması
2005	254	246	328
2006	254	238	326
2007	223	232	316
2008	223	225	297
2009	223	211	284
2010	226	201	280
2011	226	188	272
2012	226	178	265
2013	226	177	264
2014	226	175	260
2015	226	172	258
2016	216	168	250

(Kaynak: Dünya Bankası, İş Hayatı Projesi İstatistikleri.)

Tabloda Türkiye’de, OECD ülkelerinde ve dünyada ortalama Vergisel Hazırlık ve Vergi Ödeme için Gereken Zaman saat cinsinden gösterilmiştir. 2005 yılında Türkiye’de bu süre 254 saattir. Aynı dönemde dünya ortalaması 328, OECD ortalaması 232 saattir. 2016 yılına gelindiğinde Türkiye’de 226 saate düşen bu rakam OECD ülkelerinde 168 saate kadar düşmüştür. Dünya ortalaması ise 264 saat olmuştur. Bu kategoride en üstteki ülke olan Birleşik Arap Emirlikleri’nde bu süre sadece 12 saattir. Lüksemburg 55 saat ile 5, İsviçre 63 saat ile 6, İrlanda 82 saat ile 14, Norveç 83 saat ile 15. sıradadır. Vergi sisteminin etkinliğinin test edilmesi adına önemli bir karar girdisi olan bu gösterge açısından bakıldığında Türkiye’nin sistemini daha hızlı hale getirmesi gerekmektedir.

- **Terör ve savaşların etkileri azaltılmalıdır.**

OECD üye ülkelerinde 2015 yılında terörizmden ölümler, 2014 yılına göre yüzde 650 oranında artış göstermiştir. 34 OECD ülkesinden 21’inde, çoğu Türkiye ve Fransa’da meydana gelen ölümlerle birlikte en az bir terörist saldırı yaşanmıştır (Global Terrorism Index, 2016:9). Türkiye 2015 yılında toplamda 337 vatandaşını terör örgütleri olan PKK ve DAESH saldırıları sebebiyle kaybetmiştir. Bir diğer OECD üyesi olan Fransa’da 2015 yılında DAESH saldırıları sonucunda 156 vatandaşını kaybetmiştir (Global Terrorism Index, 2016:40). 11 Eylül saldırıları hariç tutulmak üzere terörizm sonucunda 2000 yılından itibaren en fazla vatandaşını kaybeden ülke Türkiye’dir.

Tablo 28. Global terör endeksi sıralaması (2016)

Sıra	Ülke	Puan
1	Irak	9,96
2	Afganistan	9,444
5	Suriye	8,587
14	Türkiye	6,738
29	Fransa	5,603
130	Polonya	0
131	Slovenya	0

(**Kaynak:** Global Terrorism Index, 2016: s.10-11)

The Institute for Economics and Peace yıllık olarak terörizmin etkilerini ölçmek ve terörizmin etkilerini anlamak adına Global Terrorism Index adlı çalışmayı yayınlamaktadır. Endekse göre ülkeler 0-10 arasında değerler almaktadır. Terörden en fazla muzdarip olan ve en fazla etkilenen ülkeler 10'a yakınsarken terörden etkilenmeyen ülkelerin puanları da 0'a yaklaşmaktadır. 2016 yılında yayınlanan endekse göre Türkiye 166 ülke içerisinde 6,738 puan ile 14. Sırada yer almaktadır. Türkiye 2014 yılında 5,737 puan ile 27. sırada yer almaktayken 2015 yılına gelindiğinde 13 sıra gerileyerek 14. sıraya yerleşmiştir.

Endekste 9,96 puan ile 1. sırada olan Irak'ı 9,444 ile Afganistan izlemektedir. Özellikle son dönemde çatışmaların odağında olan Suriye ise 8,587 puan ile 5. sırada yer almaktadır. Terör konusunda en güvenli sayılan 34 ülke mevcuttur ve bu ülkelerin puanı sıfırdır. Polonya ve Slovenya bu ülkelere örnek olarak vermek mümkündür.

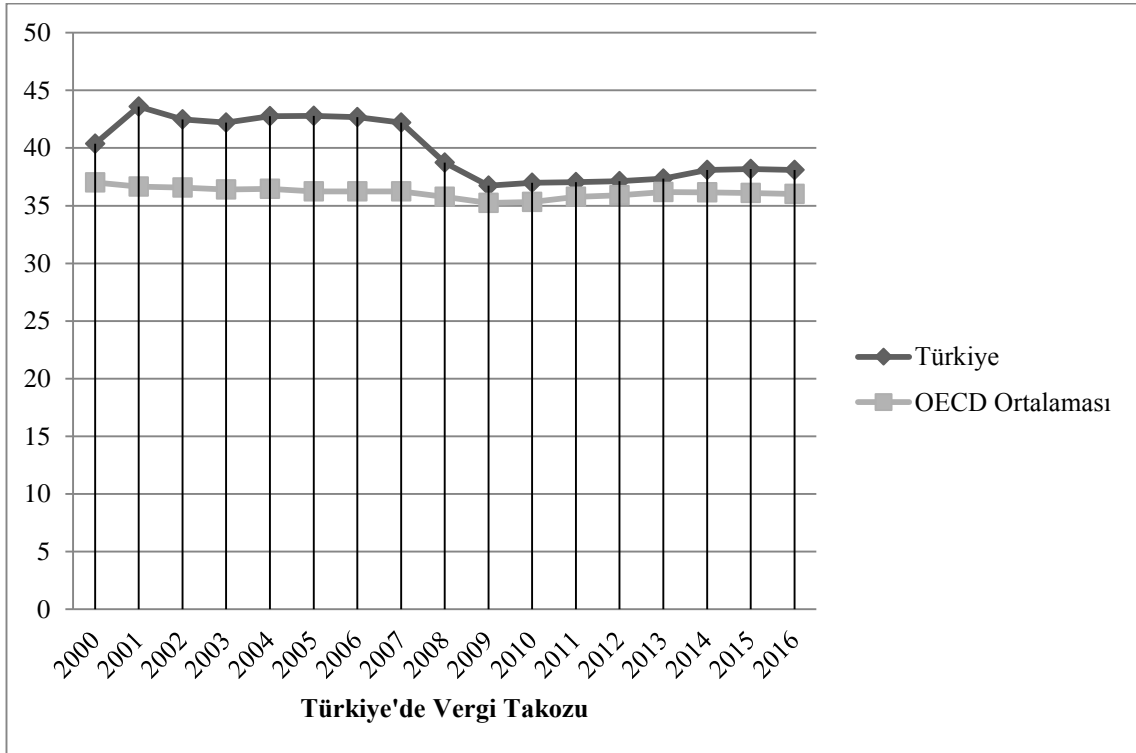
Global olarak terörizmin maliyeti 2015 yılında 89 Milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu miktar 2014 yılında 102 Milyar Dolar ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır (Global Terrorism Index, 2016: 62). Takay vd. (2009) Türkiye ekonomisinin performansı ile terörizm arasındaki bağlantıyı inceledikleri çalışmada, terörizm ile ekonomik performans arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Terör faaliyetlerinin makroekonomik bazda büyük etkilerinin olduğunu ortaya koymuşlardır.

The Institute for Economics and Peace tarafından 2016 yılında yayınlanan The Value of Peace raporuna göre terör saldırıları ve çatışmalar 2015 yılı itibarıyla Türkiye GSYH'sinin %9,7'sine mal olmuştur. Bu alanda en fazla hasarı GSYH'sinin %54,1'ini kaybetmesiyle Suriye almıştır. Suriye bu oranla dünya sıralamasında ilk sıradayken Türkiye 50. sırada yer almıştır (The Economic Value Of Peace, 2016:44-45).

Suriye’de süren çatışmalar sebebiyle ülkesini terk edip Türkiye’ye AFAD kayıtlarına göre 2 Milyon 765 Bin mülteci gelmiştir. Türkiye’ye gelen mültecilere bu süreç boyunca 25 milyar doları aşkın para harcanmıştır (Anadolu Ajansı, 3 Mart 2017). Bu miktar 2016 yılı ortalama döviz kuruna göre (3,021) 75,525 Milyar TL’ye denk düşmektedir. 2015 yılı kurumlar vergisi tahsilat toplamı 33.388.149.000 TL ve 2016 yılı kurumlar vergisi toplamı 42.969.447.000 TL’dir. Bu miktarlar göz önüne alındığında son 2 yıllık kurumlar vergisi toplamı bu alana harcanmıştır. Suriyeli mültecilere harcanan para ile ülkedeki tüm kurumlar vergisi mükelleflerinden 2 yıl boyunca vergi almamak mümkün olacaktı.

- **Vergi Takozunun düşürülmesi gerekmektedir.**

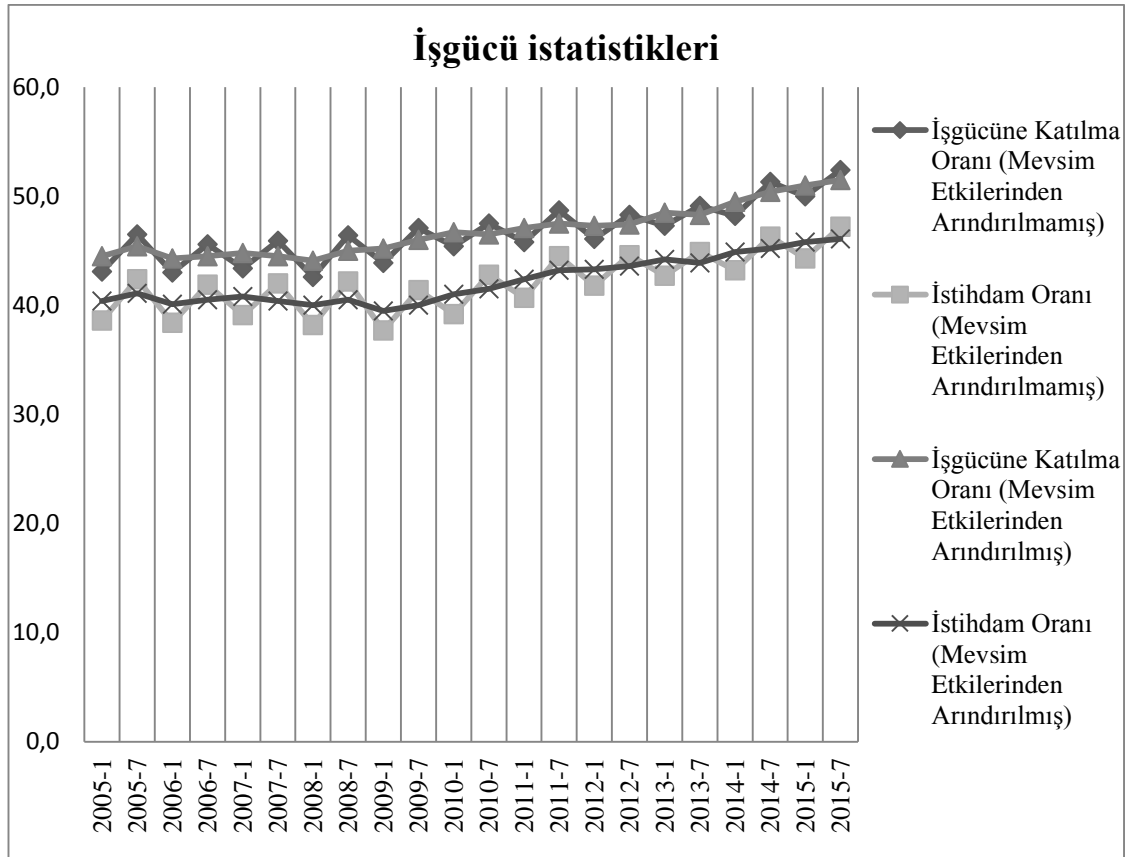
Vergi takozu bir çalışan başına devlete ödenen toplam vergi ve sosyal güvenlik kesintilerini ifade etmektedir. Vergi takozunun yüksek olması hem çalışanları hem de işverenleri kayıtdışılığa iten önemli faktörlerden birisidir. İşveren vergi ve sosyal güvenlik ödemelerinden kurtulmak, işçi de eline geçen net ücreti biraz daha artırmak adına kayıtdışıya yönelmektedir (Edizdoğan vd.,2013:219)

Şekil 18. Türkiye’de Vergi Takozu (Tax Wedge) (%) (2000-2016) (Kaynak: OECD Vergi İstatistikleri)

Şekil incelendiğinde görüleceği üzere Türkiye'nin vergi takozu oranı OECD ortalamasının hep üzerinde seyretmiştir. OECD ortalaması 2001 yılından itibaren %36 dolaylarında sabit kalmıştır. Türkiye ise 2000 yılında %40,3 iken 2005 yılında bu oran %42 dolayına yükselmiştir. 2016 yılına gelindiğinde ise %38,1 seviyesine gelmesine rağmen hala OECD ortalamasının üzerinde seyretmektedir.

Vergi takozunun yüksekliği işverenin üretimi merdiven altına kaydırmasına sebep olmaktadır. Bu da hem işçilerin kayıt dışı çalışmasına ve dolayısıyla da sosyal güvenlik dışında kalmasına hem de devletin vergi kaybına uğramasına sebep olmaktadır. Son yıllarda ise vergi takozu düşme eğilimi içerisinde. Bu eğilimi de olumlu bir gelişme olarak değerlendirmek mümkündür. 2001 yılında %43,6 ile en yüksek değeri gören olan vergi takozu oranı 2007-2008 yıllarında en düşük oran olan % 37'yi görmüştür. 2016 yılına gelindiğinde ise % 38,1 düzeyine inmiştir. Süreç başını ele aldığımızda ise görülecektir ki 2000-2016 yılları arasında vergi takozunda beri değerlendirildiğinde ise %2,3'lük bir düşüş söz konusu olmuştur.

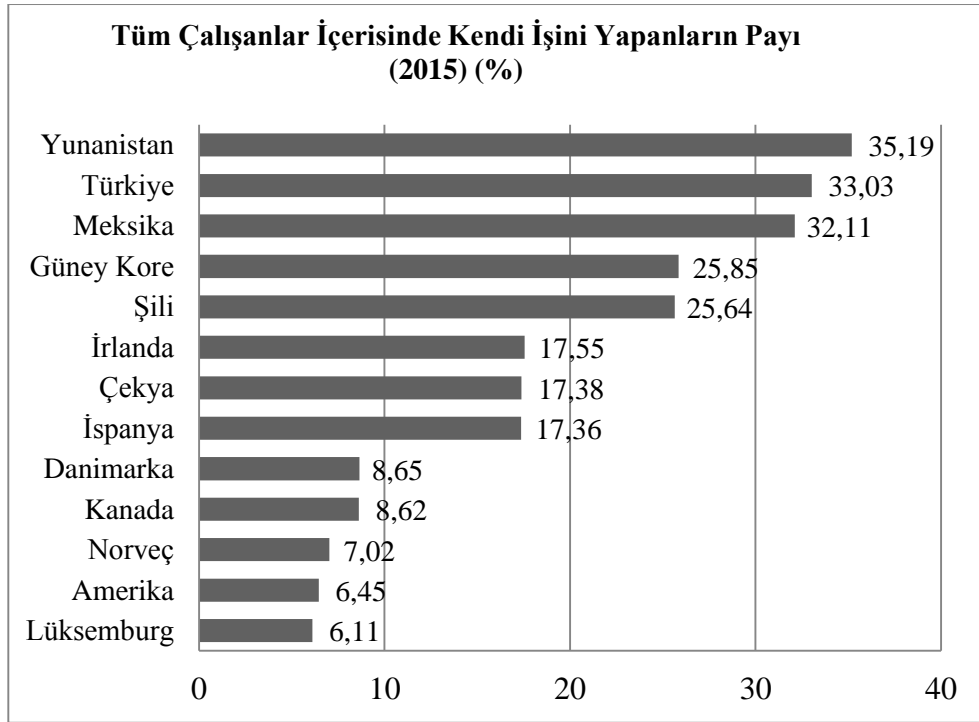

Şekil 19. Türkiye İş Gücü İstatistikleri (%) (2005-2015) (**Kaynak:** TÜİK İşgücü İstatistikleri)

2005-2015 yılları Tük İşgücü istatistikleri incelendiği zaman görülecektir ki vergi takozunun hafifletilmesi ile işgücü istatistikleri paralel bir seyir izlemiştir. 2005 yılında %46,5 olan işgücüne katılım oranı 2015 yılına gelindiğinde %52,4 oranına ulaşmıştır. Aynı şekilde istihdam oranı da 2005 Temmuz döneminde %42,4 iken 2015 Temmuz döneminde %47,2 oranına yükselmiştir. Bu istatistiki bilgiler işverenlerin ve işçilerin üzerindeki vergisel yükümlülüklerin azalışının işgücü piyasasında olumlu sonuçlar ortaya çıkardığını doğrular niteliktedir.

- **Kurumsallaşmanın teşvik edilmesi gerekmektedir.**

Kurumsallaşmanın sağlanması gerek vergi hasılatının artırılması gerekse de ölçek etkisi ile ekonomik büyümeye olumlu katkı yapacaktır. Kurumsal firmalarda çalışanlar kendi iş yerlerinde çalışanlara kıyasla kayıt dışına yönelme konusunda daha az hevesli olacaklardır. Birey vergi idaresine karşı kendi gelirini gizleme konusunda daha cüretkâr, kurumsal yapıda ise bir başkasının gelirini gizleme konusunda daha az cüretkâr olacaktır.

Şekil 20. Tüm çalışanlar içerisinde kendi işini yapanların payı (2015-%) (**Kaynak:** OECD İstihdam İstatistikleri)

Şekilde OECD ülkelerinde tüm çalışanlar içerisinde kendi işini yapanların yani patron sıfatını taşıyanların oranı verilmiştir. 2015 yılı verilerine göre Yunanistan %35,19 ile en yüksek orana sahip olan ülkedir. Yunanistan'ı %33,03 ile Türkiye izlemektedir. Bu

durum işletme küçük işletmelerin sayısının çokluğunun bir göstergesidir. En düşük orana sahip olan ülkeler ise %6,11 ile Lüksemburg, %6,45 ile Amerika'dır. Kurumsallaşma ile hem vergi hasılatı artacak hem de yaratılmış olacak olan ölçek etkisiyle yeni yatırımların önü açılacaktır.

SONUÇ

Devlet kavramının ortaya çıkışından itibaren devletin boyutu ve yetkileri üzerinde önemli tartışmalar olmuştur. Bazı düşünürler devletin ekonominin her alanında olması gerektiğini, bazıları da devletin ekonomiden olabildiğince dışlanması gerektiğini savunmuşlardır. Devlet toplumsal ihtiyaçlara cevap vermesi ve toplumsal ve ekonomik hayata müdahale edebilmesi için de gelirlere ihtiyaç duymuştur. Bu gelirlere ulaşmak adına da vergilendirme etkisini kullanmıştır. Bireyler vergiler sebebiyle maruz kaldıkları yükü kabullenip vergilerini ödemişler, bazen de bu yüke karşı çıkararak çeşitli tepkiler vermişlerdir.

Vergilemenin bireysel olduğu kadar toplumsal maliyetleri de ortaya çıkmıştır. Devletin elde ettiği gelirler yatırımlara kaynaklık edecek olan tasarrufları azaltan bir unsur olmuştur. Yatırımların kaynağı olan tasarrufların azalması da yatırımları azaltıcı bir etki yapmış dolayısıyla da ekonomik büyüme üzerinde negatif bir etki ortaya çıkmıştır.

Türkiye örneği üzerinde yapılan inceleme sonucunda vergi yükünün iki gecikmeli değerinin (Dburdenoftax-2) büyüme üzerindeki etkisi negatif ve istatistiki olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre vergi yükündeki artış büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Kişi başına düşen gelir artışının büyüme üzerindeki etkisi pozitif ve istatistiki olarak anlamlıdır. Yani kişi başına düşen gelirdeki artış bir sonraki dönem büyümeyi olumlu etkilemektedir.

Uygulama sonuçlarına göre kişi başına gelir kaynaklı ve tasarruf kaynaklı şokların büyüme üzerindeki etkileri pozitif olmakla birlikte zayıftır. Ancak her iki şokun etkilerinin zaman dönemleri içinde kaybolması hata düzeltme modeli bulgularıyla tutarlıdır. Varyans ayrıştırması hesaplamasında ise bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkende meydana gelen bir değişmeyi açıklama gücünü vermektedir. Buna göre zaman dilimleri içinde büyümede meydana gelen değişmeler en fazla yine büyümenin kendisinden gelmektedir (10 dönem sonu: 68) bağımsız değişkenler içinde ise büyümede meydana gelen değişmeleri açıklama gücü en yüksek değişken vergi yüküdür (20.5) . Diğer iki değişkenin etkileri zayıftır. Bu bulgular hata düzeltme modelinin katsayılar cinsinden ifade ettiğimiz bulgularıyla uyumludur. Vergi yükü ekonomik büyümeyi etkilemektedir ve bu etki negatiftir. Bu bulgu Türkiye için arz yanlı iktisatçıları haklı

çıkartacak niteliktedir. Bu bağlamda vergi oranlarını arttırmak yerine düşürüp tabana yaymak en doğru politika seçeneği olduğu söylenebilir.

Yukarıda da belirtildiği üzere büyüme için vergi oranlarını arttırmak yerine düşürüp tabana yaymak en doğru politika seçeneği olduğu söylenebilir. Bunun gerçekleştirilebilmesi adına da kayıt dışı ekonominin azaltılması büyük önem arz etmektedir. Kayıt dışı ekonominin oranının düşürülüp kayıt dışındaki bireylerin yasal çerçeveye alınmasıyla vergi hasılatı artış gösterecek bu sayede de genel olarak vergi oranlarının düşürülmesi mümkün olabilecektir. Daha düşük vergi oranları sayesinde de daha fazla gelir elde etmek adına daha çok çalışılacağından devlet de daha çok vergi geliri elde edebilecektir. Ortaya çıkabilecek olan hâsıla artışı ile birlikte altyapı yatırımları artırılabilir bu da yine büyüme üzerinde olumlu etkilere sahip olabilecektir. Vergilerin dolaylı vergilere kaydırılmasıyla da gelir üzerinden tasarrufların vergilendirmekten kurtarılmasına ve dolayısıyla da yeni yatırımların önünün açılmasına olanak sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Acar, Y. (2002). *İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri*, Vipaş A.Ş. Yayınları, Bursa.
- Açıkgöz, Ş. (2008). “Türkiye’de Vergi Gelirleri, Vergi Yapısı ve İktisadi Büyüme: 1968-2006”, *Ekonomik Yaklaşım*, 19(68), 91-113.
- Adaçay R. F., İslatince H. (2013). *İktisadi Düşünceler Tarihi*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Aghion P., Howitt P. (2009). “The Economics of Growth”, *The MIT (Massachusetts Institute of Technology) Press*, London.
- Akalın, G. (2001). *Türkiye’de Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci ve Ekonomik Kriz*, TİSK.
- Akalın, G. (2008, Ekim). *Atatürk Dönemi Maliye Politikaları Cumhuriyetimizin 85. Yılına Armağan*, Maliye Bakanlığı SGB Yayın No: 2008/384.
- Akar, R. (1988). *Aşkale Yolcuları*, Doğan Kitap, İstanbul.
- Akdoğan, A. (2009). *Kamu Maliyesi*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Akdoğan, A. (2011). *Kamu Maliyesi*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Akşin S. (2009). *Ana Çizgileriyle Türkiye’nin Yakın Tarihi*, İmaj Yayınevi, Ankara.
- Aktan, C. C., Dileyici, D., Saraç, Ö. (2002). *Vergi, Zulüm ve İsyân*, Phoenix Yayınları, Ankara.
- Aktan C. C., Dileyici D., Vural İ. Y. (2004). *Kamu Maliyesinde Çağdaş Yaklaşımlar*, Seçkin Yayınları, Ankara.
- Akyüz, Y. (1977). *Sermaye bölüşüm büyüme (1. Baskı)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Alkin E. (1992). *Gelir Ve Büyüme Teorisi*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Anadolu Ajansı (03.03.2017), <http://aa.com.tr/tr/turkiye/turkiyedeki-suriyelilere-25-milyar-dolarlik-yardim/782973>, (Erişim tarihi: 05.04.2017).

- Arı, B. (2010). *Tüketici Kredilerinin Kullanımı ve Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Oranları Arasındaki İlişki*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Arıcı, F. (2007, Kasım). *Türk Vergi Sisteminde Dolaysız Vergilerin Etkinlik ve Adalet Açısından İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Sakarya.
- Arısoy İ., Ünlükaplan İ. (2010). “Tax Composition and Growth in Turkey: An Empirical Analysis”, *International Research Journal of Finance and Economics*, 59, 50-61.
- Arnold, J. (2008). “Do Tax Structures Affect Aggregate Economic Growth? Empirical Evidence from a Panel of OECD Countries”, *Economics Department Working Papers*, 643, OECD.
- Arsan Ü. (1959). “1956 Yılında Türkiye’de Zirai Sektör Üzerindeki Vergi Yüğü”, *Ankara Üniversitesi Sbf Dergisi*, Cilt:14, Sayı:2, s.41-56, Erişim: http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/14/2/4_Uren_ARSAN.pdf, (Erişim tarihi: 15.10.2016).
- Arsan, Ü. (1975). *Vergi yükü üzerinde bir inceleme*. Ankara Üniversitesi.
- Ataç, B. (2009). *Maliye Politikası Gelişimi, Amaçları, Araçları ve Uygulama Sorunları*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Atılğan, H. (2004). *Vergilemenin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye’deki Durumunun Analizi*, Maliye Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Ay A., Sugözü H. İ., Köse N. (2005). “Vergi Yükündeki Değişmelerin Kayıt Dışı Ekonomiye Etkisinin Simetrikliği Üzerine Bir İnceleme: Türkiye Örneği (1968–2001)”, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, Yıl.20, Sayı: 233, Ağustos, s.52–64.
- Aysan, M. (1980). *Atatürk’ün Ekonomi Politikası*. Ankara: Beta Basım Yayım.
- Bağdınlı, I. H. (2016). “Vergi Yükü ve Vergi Rekabeti”, *KPMG Sorumlu Vergicilik*, s.119-128. Erişim: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/pdf/2016/06/tr-sorumlu-vergicilik.pdf>, (Erişim tarihi: 03.01.2017)

- Berber, M. (2006). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*, Derya Kitabevi, Trabzon.
- Blaug, M. (1997). *Economic Theory In Retrospect*. Cambridge University Press.
- Boratav, K. (2008). *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2007*. İmge Kitabevi, Ankara.
- Bocutoğlu E. (2012). *İktisadi Düşünceler Tarihi*, Murathan Yayınevi, Ankara.
- Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Bütçe Gider-Gelir Gerçekleşmeleri (1924-2012), <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2012.html>, (Erişim tarihi:20.06.2016).
- Chandra, R., & Sandilands, R. J. (2003). Does investment cause growth? A test of an endogenous demand-driven theory of growth applied to India 1950–96. *Old and New Growth Theories: An Assessment, Cheltenham and Northampton, Edward Elgar*, 240-60.
- Cillov, H. (1971). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.
- Clark, C. (1945). “The Economic Functions of a City in Relation to Its Size”, *Econometrica*, Vol. 13, No. 2 (Apr., 1945), s. 97-113.
- Dackehag M., Hansson A. (2012). “Taxation of income and economic growth: An empirical analysis of 25 rich OECD countries”, Erişim: http://project.nek.lu.se/publications/workpap/papers/WP12_6.pdf, (Erişim tarihi: 25.04.2017)
- Demir M., Sever E. (2016). “The Relationship between Tax Revenues and Economic Growth: A Panel Data Analysis on the OECD Countries”, Erişim: http://london2016.econworld.org/papers/Demir_Sever_Relationship.pdf, (Erişim tarihi: 24.04.2017).
- Demir, İ.C. (2013) *Türkiye’de Vergi Yükü (Objektif ve Sübjektif Yönleriyle)*, Dora Yayıncılık, Afyonkarahisar.

- Demir, İ. C. Ve Küçükilhan M. (2013). “Vergi Mükelleflerinin Kayıt Dışı Ekonomi Algısı: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Çalışma,” *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 9, Sayı 1, s.31-48.
- Demir, O. (2002). “Durgun durum büyümeden içsel büyümeye”, *Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(1), 1-16.
- Demircan, E. S. (2003). “Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Etkileri”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (21), s.97-116.
- Domar, D. E. (1947, Mart). *The American Economic Review*, Vol. 37, No. 1, s.34-55.
- Durkaya M., Ceylan S. (2006) “Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme”, *Maliye Dergisi*, Sayı:150,s.79-89.
- Dünya Bankası, Ekonomi ve Büyüme İstatistikleri, <http://data.worldbank.org/topic/economy-and-growth?view=chart>, (Erişim Tarihi: 06.05.2017).
- Dünya Bankası, Girişimcilik Araştırmaları, Erişim: <http://www.enterprisesurveys.org/data/exploreconomies/2013/turkey>, (Erişim tarihi:10.05.2017).
- Dünya Bankası, İş Hayatı Projesi İstatistikleri, Erişim: http://data.worldbank.org/indicator/IC.REG.DURS?view=chart&year_high_desc=false, (Erişim tarihi:10.05.2017).
- Dünya Gazetesi, Erişim: <https://www.dunya.com/ekonomi/bakandan-yazar-kasa-aciklamasi-haberi-358078>, (Erişim tarihi: 20.05.2017).
- Edizdoğan N., Çetinkaya Ö., Gümüş E. (2013). *Kamu Maliyesi*, Bursa.
- Eğilmez M., Kumcu E. (2008). *Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Erim, N. (2014) *İktisadi Düşünce Tarihi*, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.
- Ersoy, A. (2012). *İktisadi Düşünceler Tarihi*, Nobel Yayınevi, Ankara.

- Ertek, T. (2005). Makro Ekonomiye Giriş. *Beta Yayınları, İstanbul*.
- Fantini M. (2006, November). “Macroeconomic Effects Of A Shift From Direct To Indirect Taxation: A Simulation For 15 EU Member States”, *Note presented by the European Commission services (DG TAXUD) at the 72nd meeting of the OECD Working Party No. 2 on Tax Policy Analysis and Tax Statistics, Paris, 14-16*.
- Begg, D., Fischer, S., Dornbusch, R., & Serin, V. (2001). *Mikro iktisat*. Alkım Yayınevi, İstanbul.
- Çakar, E. P. (2013). Vergiye Karşı Direnme Şekilleri ve Vergi İnzivası, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: XVII, Sayı:1-2, S.1293-1313.
- Fullerton, D. (1982). “On the Possibility of An Inverse Relationship Between Tax Rates and Government Revenues”, *Journal of Public Economics*, vol:19, no:1, s.3-22.
- Furceri D., Karras G. (2008). “Tax changes and economic growth: Empirical evidence for a panel of OECD countries”, Erişim: http://www.ecb.europa.eu/events/pdf/conferences/ws_pubfinance/presentation_Furceri.pdf?d3ee6c873eae4c731be1e699e1704fa7, (Erişim tarihi: 24.05.2017).
- Gelir İdaresi Başkanlığı (2009), Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı, Erişim: http://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/beyannamerehberi/Kayit_disi_2009tr.pdf, (Erişim tarihi: 10.01.2016).
- Global Terrorism Index. (2016). “Measuring And Understanding The Impact of Terrorism”, *The Institute for Economics and Peace*, Erişim: http://visionofhumanity.org/app/uploads/2017/02/GPI-2016-Report_2.pdf, (Erişim tarihi: 10.06.2017).
- Gök, A. (2007). Vergi Direncinin Gelişimi, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: XXII, Sayı:1, s.143-163.
- Günsoy G., Erdinç, Z. (Editörler), (2013). *İktisadi Büyüme*, Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi Yayını No: 1855, 1. Baskı, Eskişehir.

- Harari, Y. N., & Genç, E. (2015). *Hayvanlardan Tanrılara: sapiens: İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi*. Kolektif.
- Harrod, R. F. (1939). An Essay In Dynamic Theory. *The Economic Journal*, 49(193), 14-33.
- Hürriyet Gazetesi, <http://www.hurriyet.com.tr/taksi-plakasi-fiyatlari-ucuyor-40094750>, (Erişim Tarihi: 15.06.2017).
- İlgin, Y. (2002). “Kayıt dışı Ekonomiyi Tahmin Yöntemleri ve Türkiye’de Durum,” *Planlama Dergisi*, 42.Yıl Özel Sayısı, s.145-155.
- İslatince, H. (2009) *İktisadi Sistemler*, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Jones, C. I. (2001). *İktisadi büyümeye giriş*, (Çev: S. Ateş ve İ. Tuncer,). İstanbul: Literatür Yayınları.
- Karabulut Ö. K., Emsen S. (1997). “Kalkınma Teorileri Ve Geliştirilen Son Büyüme Modeli : Yeni Büyüme Teorisi”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 11,Sayı: 3-4, 27-50.
- Karabulut, K. (2005). 11 Teşrinisani 1942 Tarihli Varlık Vergisi'ne Bir Bakış, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 11(27).
- Karagöl E. T. (2013). *Ak Parti Dönemi Türkiye Ekonomisi*, SETA, Ankara.
- Karayılmazlar, E., & Güran, M. C. (2005). Gelir Vergisinde Tarife Yapısı: Adalet ve Etkinlik Temelli Teorik Tartışmalar Çerçevesinde Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60(2).
- Karayılmazlar, E. (Editör), (2011), *Kamu Maliyesi*, Lisans Yayınevi, İstanbul.
- Katırcıoğlu, S.T. (2010). “Is There a Long-Run Relationship Between Taxation and Growth: The Case of Turkey”, *Romanian Journal of Economic Forecasting*, 13(1), 99-106.
- Kaynak, M. (2011). *Büyüme Teorileri*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Kepenek, Y. & Yentürk, N. (2001). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Kibritçiöglü, A. (1998). “İktisadi Büyümenin Belirleyicileri Ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 53(1-4), 207-230.
- Köktaş, A. M. & Gölçek, A. G. (2016). “Endüstri Devrimi ve Osmanlı İmparatorluğu: Askeri Fabrikalaşma Örneği”. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(4), 95-105.
- Kumkale, R. (2016). “Cumhuriyet Tarihimize Çıkarılan Vergi Afları”, *Alo Maliye*, Erişim: <http://www.alomaliye.com/2016/08/19/cumhuriyet-tarihimize-cikartilan-vergi-aflari/>, (Erişim Tarihi: 20.06.2017)
- Mangır F., Ertuğrul, H.M. (2012). “Vergi Yükü ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1988-2011 Türkiye Örneği”, *Maliye Dergisi*, 256-265.
- McGowan, B. (2006). *Ayânlar Çağı, 1699-1812*. H. İnalçık, & D. Quataert içinde, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* (A. Berktaş, Çev., Cilt 2, s. 761-884). İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Nadaroğlu H. (1998). *Kamu Maliyesi Teorisi*, Beta Yayınları, 10. Baskı, İstanbul.
- North D. C., Güven G. Ç., (2010). “Kurumlar, Kurumsal Değişim Ve Ekonomik Performans”, Sabancı Üniversitesi.
- Organisation for Economic Co-Operation and Development. (2016). İstihdam İstatistikleri, <https://data.oecd.org/emp/self-employment-rate.htm>, (Erişim Tarihi: 13.04.2017).
- Organisation for Economic Co-Operation and Development. (2016). Vergi İstatistikleri, <https://data.oecd.org/tax/tax-wedge.htm>, (Erişim Tarihi: 22.05.2017).
- Oktar, A. (2011). *Vergi Hukuku*, Türkmen Kitabevi, İstanbul.
- Organisation for Economic Co-Operation and Development. (2016). “OECD Employment Outlook 2016”, *OECD Publishing*, Paris. http://dx.doi.org/10.1787/empl_outlook-2016-en, (Erişim Tarihi: 22.05.2017)
- Öztürk, N. (2013). *Kamu Maliyesi*, Bursa.

- Padda I.U.H., Akram N. (2009). "The Impact of Tax Policies on Economic Growth: Evidence from South-Asian Economies", *The Pakistan Development Review*, 48(4), 961-971, (Erişim Tarihi: 18.06.2017).
- Pamuk, ř. (1990). *100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Pamuk, ř. (2012). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Parasız, İ. (2008). *Büyüme Teorileri*, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Ricardo, D. (2014). *Siyasal İktisadın ve vergilendirmenin ilkeleri*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Richupan, S. (1987). "Determinants of Income Tax Evasion", *Ved Gandhi (Washington, DC: International Monetary Fund, 1987)*, 140-74.
- Romer, P. M. (1986). Increasing returns and long-run growth. *Journal of political economy*, 94(5), 1002-1037.
- Rosen S. H. (1999), *Public Finance*, Fifth Edition, Irwin McGraw-Hill.
- Saraç, T. B. (2015). "Vergi Yüğü ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği", *Maliye Dergisi*, 169:21 35.
- Savaş, V. F. (2007). *İktisatın Tarihi*. Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Schneider, F. (2002, July). "Size And Measurement of The Informal Economy In 110 Countries Around The World", http://www.amnet.co.il/attachments/informal_economy110.pdf, (Erişim Tarihi: 04.05.2017).
- Smith, A. (2007). *An Inquiry Into The Nature And Causes Of The Wealth Of Nations*, Metalibri.
- Solow, R. M. (1956). "A Contribution to the Theory of Economic Growth", *The Quarterly Journal of Economics*, vol. 70, s. 65-94.

- Stoilova D., Patanov N. (2012). “An Empirical Evidence for The Impact of Taxation On Economy Growth In The European Union”, Erişim: <https://dialnet.unirioja.es/download/articulo/4788887.pdf>, (Erişim Tarihi: 12.11.2016).
- Susam, N. (2009). *Türkiye'de uygulanan maliye politikaları, 1923-2008* (Vol. 156). Derin yayınları.
- Tabakoğlu, A. (1985). *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Taban S. (2016). *İktisadi Büyüme Kavram ve Modeller*, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Takay B. A., Arin K. P., Omay T., (2009). “The Endogenous and Non-Linear Relationship Between Terrorism and Economic Performance: Turkish Evidence”, *Defence and Peace Economics*, 20:1, s.1-10.
- Tanzi, V., (1983). Underground Economy: The Causes and Consequences of This Worldwide Phenomenon, *Finance and Development*, Washington, December 20, s.10-13.
- Taş R., (1995). “Türk Mali Sisteminin Uzun Dönem (1923-1980) Gelişiminin Yapısal ve Oransal Analiz Yöntemleriyle Değerlendirilmesi”, **AÜ SBF Dergisi**, Cilt:50, Sayı:1, s.355-382, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/468/5415.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.01.2017).
- Tekbaş A., Dökmen G. (2007). “Türkiye’de Vergi Yükünün Bölgesel Dağılımı”, *Maliye Dergisi*, Sayı:153, Temmuz-Aralık 2007, s.195-213.
- Tekin F., Tosunoğlu ř. (2012). *Devlet Borçları*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Temiz D. (2008), “Türkiye’de Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1960- 2006 Dönemi”, 2. Ulusal İktisat Kongresi, 20-22 şubat, İzmir.
- Tezel, Y. S. (1995). *İktisadi Büyüme*. İmaj Yayınları, Ankara.

- The Economic Value Of Peace (2016). "Measuring The Global Economic Impact Of Violence And Conflict, The Institute For Economics And Peace", Erişim: <http://Visionofhumanity.Org/App/Uploads/2017/02/The-Economic-Value-Of-Peace-2016-Web.Pdf>, (Erişim Tarihi: 18.04.2017).
- Transparency International, <https://www.transparency.org/research/cpi/overview>, (Erişim Tarihi: 16.06.2017).
- Turhan, S. (1998). *Vergi Teorisi ve Politikası*, Altıncı Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Tülümce, S. Y. (2013), Türkiye'de Vergi Gelirleri Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi, Gümrük ve Ticaret Dergisi, Sayı:2, s.56-64.
- Türk, İ. (2010). *Kamu Maliyesi*, 8. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Tütüncü, A. (2013). "Kayıtdışı Ekonomi ve Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi Boyutunun Tahmini," Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Uluatam Ö. (2011). *Kamu Maliyesi*, İmaj Yayınevi, Ankara.
- Us, V. (2004). "Kayıtdışı Ekonomi Tahmini Yöntem Önerisi: Türkiye Örneği," Tartışma Metni, Türkiye Ekonomi Kurumu, Erişim: <http://www.tek.org.tr/dosyalar/VUSLAT-US1-KAYITDISI.pdf>, (Erişim Tarihi: 09.12.2016).
- Üçler, Gülbahar (2011). *Kamu Harcama Çeşitleri Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi İçin Ekonometrik Bir Analiz (1970-2009)*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Ünsal, M. E. (2007). *İktisadi Büyüme*, İmaj Yayıncılık, Ankara.
- Veronika B., Lenka J., (2012). "Taxation of Corporations and their Impact on Economic Growth: The Case of EU Countries", *Journal of Competitiveness*, 4(4), 96-108.
- Xing J. (2011). "Does Tax Structure Aspect Economic Growth? Empirical Evidence from OECD Countries", Erişim: <http://eureka.sbs.ox.ac.uk/3213/1/WP1120.pdf>, (Erişim Tarihi:20.05.2017).

- Yalçın A. (1991) İktisadi Doktrinler Ve Sistemler Tarihi, *Ekonomik Ve Sosyal Yayınlar*, Ankara.
- Yeldan, E. (2010). *İktisadi Büyüme ve Bölüşüm Teorileri*, (Çev. Murat Yıldırımoglu ve Harun Öztürkler), Efil Yayınevi, Ankara.
- Yenal, O. (2010). *Cumhuriyet'in İktisat Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yereli A. B., Köktaş A. M., Gölçek A. G., Göde B., (2017), “Osmanlı Kadı Sicillerinde Faiz Uygulamaları: Örnek Kararlar Üzerinden Bir İnceleme”, IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı, Cilt: IV, s. 43-50, Niğde.
- Yılmaz, G. A. (2006). “Kayıt dışı ekonomi ve çözüm yolları”, *İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası*.
- Yılmaz, Ö., & Akıncı, M. (2012). İktisadi büyüme ve makroekonomik belirleyicileri. *Basım, Ankara: Nobel Akademi Yayınları*.
- Yılmaz S. (2013). *Makroekonomik Teoride Yatırım Büyüme Ve Enflasyon*, Beşir Kitabevi, İstanbul.
- Yılmaz, Z. (2005). *Ekonomik Büyüme Ders Notları*, Kütahya.

EKLER

EK – 1

VECM ve Varyans Ayrıştırma

Vector Error Correction Estimates

Date: 06/26/17 Time: 17:45

Sample (adjusted): 1968 2015

Included observations: 48 after adjustments

Standard errors in () & t-statistics in []

Cointegrating Eq:		CointEq1		
DBURDENOFTAX(-				
1)		1.000000		
DGROWTH(-1)				
		57.39759		
		(6.85455)		
		[8.37365]		
DLOGPERINCOME(-				
1)		1.052126		
		(0.46587)		
		[2.25843]		
DSAVING(-1)				
		-0.186333		
		(0.70736)		
		[-0.26342]		
C				
		0.071303		
Error Correction:				
	D(DBURDE	D(DGROWTD	D(DLOGPE	D(DSAVIN
	NOFTAX)	H)	RINCOME)	G)
CointEq1	-0.024849	0.063912	0.082414	0.081017
	(0.02521)	(0.07976)	(0.07850)	(0.04014)

		[-0.98547]	[0.80129]	[1.04985]	[2.01819]
D(DBURDENOFTAX					
(-1))	-0.698282	0.440637	0.411156	0.655494	
	(0.11413)	(0.36103)	(0.35533)	(0.18170)	
	[-6.11816]	[1.22048]	[1.15713]	[3.60748]	
D(DGROWTH(-1))					
	0.072262	0.256009	0.253610	0.001907	
	(0.04425)	(0.13997)	(0.13776)	(0.07044)	
	[1.63312]	[1.82905]	[1.84102]	[0.02708]	
D(DLOGPERINCOM					
E(-1))	1.395249	-5.634421	-5.696131	-4.675332	
	(1.50192)	(4.75099)	(4.67587)	(2.39111)	
	[0.92898]	[-1.18595]	[-1.21820]	[-1.95530]	
D(DSAVING(-1))					
	-0.059249	-0.509789	-0.492720	-0.266880	
	(0.08719)	(0.27580)	(0.27144)	(0.13881)	
	[-0.67954]	[-1.84837]	[-1.81518]	[-1.92264]	
C					
	0.002231	-0.006034	-0.007690	-0.006946	
	(0.00300)	(0.00949)	(0.00934)	(0.00478)	
	[0.74383]	[-0.63590]	[-0.82340]	[-1.45436]	
<hr/>					
R-squared	0.579950	0.816718	0.438686	0.458962	
Adj. R-squared	0.529944	0.794899	0.371862	0.394552	
Sum sq. resids	0.008391	0.083964	0.081330	0.021268	
S.E. equation	0.014135	0.044712	0.044005	0.022503	
F-statistic	11.59761	37.43112	6.564875	7.125702	
Log likelihood	139.5340	84.25660	85.02164	117.2132	
Akaike AIC	-5.563915	-3.260692	-3.292568	-4.633882	
Schwarz SC	-5.330015	-3.026791	-3.058668	-4.399982	
Mean dependent	0.000120	0.001570	1.76E-05	-0.000221	
S.D. dependent	0.020616	0.098727	0.055523	0.028920	

Determinant resid covariance (dof adj.)	3.23E-16
Determinant resid covariance	1.89E-16
Log likelihood	596.4188
Akaike information criterion	-23.68412
Schwarz criterion	-22.59258

Varia
nce
Deco
mposi
tion of
DBU
RDE
NOFT
AX:

Perio d	S.E.	DBURDEN DGROWT		DLOGPERI	
		OFTAX	H	NCOME	DSAVING
1	0.014025	100.0000	0.000000	0.000000	0.000000
2	0.014623	97.84919	0.118881	1.106757	0.925167
3	0.017907	94.02477	4.505522	0.840253	0.629453
4	0.018947	93.50793	4.302548	1.627305	0.562222
5	0.021198	93.34748	4.799581	1.305609	0.547331
6	0.022110	93.19691	4.520981	1.774484	0.507625
7	0.023786	93.52237	4.430903	1.599222	0.447508
8	0.024774	93.65169	4.175650	1.743291	0.429366
9	0.026115	93.73534	4.204778	1.660337	0.399546
10	0.027093	93.84973	4.026413	1.745521	0.378336

ÖZGEÇMİŞ

BİLAL GÖDE

KİŞİSEL BİLGİLER

- Uyuşu: Türkiye Cumhuriyeti
- Doğum Yeri: Alanya
- Doğum Tarihi: 06.08.1990
- Medeni Durumu: Evli
- Askerlik Durumu: Tecilli (2017)
- E-posta: bgode@pau.edu.tr
- Tel: 0535 252 1300
- Adres: Pamukkale Üniv. İİBF Maliye Bölümü Kınıklı/Denizli

ÖĞRENİM DURUMU

- 2014-2017 Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı
- 2008-2013 Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye

YABANCI DİL VE DÜZEYİ

- İngilizce / İyi (YDS:71,25)